

Diskriminácia na Slovensku

Hľadanie bariér v prístupe
k účinnej právnej ochrane
pred diskrimináciou

Diskriminácia na Slovensku

Hľadanie bariér v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou

Poradňa pre občianske a ľudské práva

2012

Poradňa pre občianske a ľudské práva

Krivá 23

040 01 Košice 1

Tel.: +421 – 55 – 68 06 180

Fax: +421 – 55 – 68 06 180

E-mail: poradna@poradna-prava.sk

Web: www.poradna-prava.sk

Autor/-ky: Vanda Durbáková, Barbora Holubová (spoluautorka časti I. kapitoly 4),

Štefan Ivanco, Stanislava Liptáková

Odborné konzultácie: Barbora Holubová, Agentúra FOCUS

Editor: Michal Čermák

Jazykové korektúry textu v slovenskom jazyku: Viera Luptáková

Preklad do anglického jazyka: Alica Melicháčová

Grafická úprava: Martin Ludvík

Námet obálky: Denisa Barry

Tlač: VIENALA s.r.o.

Vydavateľ: Poradňa pre občianske a ľudské práva

Publikácia zohľadňuje stav k 31. augustu 2012, ak nie je v texte uvedené inak.

Táto publikácia bola vydaná s finančnou podporou Programu Európskej únie pre zamestnanosť a sociálnu solidaritu – PROGRESS (2007 – 2013) a Úradu vlády SR.

Program je realizovaný Európskou komisiou a bol vytvorený za účelom finančnej podpory napĺňania cieľov Európskej únie v oblasti zamestnanosti, sociálnych vecí a rovnosti príležitostí, aby tak prispieval k dosiahnutiu cieľov Stratégie Európa 2020 v uvedených oblastiach.

Sedemročný program sa zameriava na všetky zainteresované subjekty, ktoré môžu pomôcť pri formovaní rozvoja vhodnej a účinnej legislatívy a politik v oblasti zamestnanosti a sociálnych vecí v rámci 27 členských štátov EÚ, krajín EZVO-EHP, v kandidátskych krajinách EÚ a krajinách pripravujúcich sa na kandidovanie.

Viac informácií na stránke: <http://ec.europa.eu/progress>

Informácie obsiahnuté v tomto dokumente nemusia odrážať stanovisko alebo názor Európskej komisie a Úradu vlády SR.

ISBN 978-80-970562-1-6

© Poradňa pre občianske a ľudské práva, 2012

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť publikácie nesmie byť kopírovaná ani rozširovaná na komerčné účely bez predchádzajúceho súhlasu autora a autoriek.

Zoznam použitých skratiek a značiek

ADZ	zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon)
Centrum	Centrum právnej pomoci
č. k.	číslo konania
čl.	článok
ČR	Česká republika
ES	Európske spoločenstvá
ESLP	Európsky súd pre ľudské práva
európske antidiskriminačné smernice	súhrnný názov pre Smernicu Rady 2000/43/ES zo dňa 29. júla 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod; Smernicu Rady 2000/78/ES zo dňa 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani; Smernicu Rady 2004/113/ES z 13. decembra 2004 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám a k ich poskytovaniu, a Smernicu Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES z 5. júla 2006 o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania (prepracované znenie)
EÚ	Európska únia
KS	krajský súd
LGBT	lesbický/-á, gay, bisexuálny/-a, transrodový/-á
MS SR	Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky
MVO	mimovládna organizácia/mimovládne organizácie
NIP	Národný inšpektorát práce
ods.	odsek
OS	okresný súd
OSN	Organizácia Spojených národov
OSP	Občiansky súdny poriadok, zákon č. 99/1963 Zb. v znení neskorších predpisov
OZ	Občiansky zákonník, zákon č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov
Poradňa	Poradňa pre občianske a ľudské práva

rasová smernica	Smernica Rady 2000/43/ES zo dňa 29. júla 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod
rámcová smernica	Smernica Rady 2000/78/ES zo dňa 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani
smernica 2004/113/ES	Smernica Rady 2004/113/ES z 13. decembra 2004 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám a k ich poskytovaniu
smernica 2006/54/ES	Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES z 5. júla 2006 o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania (prepracované znenie)
SNSLP	Slovenské národné stredisko pre ľudské práva
sp. zn.	spisová značka
SR	Slovenská republika
Ú. v. ES	Úradný vestník Európskych spoločenstiev
Ú. v. EÚ	Úradný vestník Európskej únie
USA	Spojené štáty americké
ust.	ustanovenie
Z. z.	Zbierka zákonov Národnej rady Slovenskej republiky od 1. 1. 1993
Zb.	Zbierka zákonov do 31. 12. 1992

Obsah

ÚVOD	7
I. ÚČINNÝ PRÍSTUP K PRÁVNYM PROSTRIEDKOM OCHRANY PRED DISKRIMINÁCIOU NA SLOVENSKU: PREKÁŽKY A VÝZVY	11
1. Ako dosiahnuť účinnú ochranu pred diskrimináciou?	13
2. Antidiskriminačný zákon – evolúcia ochrany pred diskrimináciou?	17
3. Teoretické východiská pri skúmaní existujúcich bariér v prístupe k právnym prostriedkom ochrany pred diskrimináciou	21
4. Dôvody nevyužívania právnych prostriedkov ochrany v prípadoch diskriminácie (výsledky empirického výskumu)	27
4.1 Výskumné otázky a metodológia	27
4.2 Výsledky výskumu	30
4.3 Súhrnné zistenia	47
II. ROZHODOVANIE VŠEOBECNÝCH SÚDOV V PRÍPADOCH DISKRIMINÁCIE NA SLOVENSKU	51
1. Ciele monitoringu a metodológia	53
2. Zber súdnych rozhodnutí všeobecných súdov SR v prípadoch diskriminácie	55
2.1 Priebeh zberu rozhodnutí	55
2.2 Súhrnné zistenia k zberu rozhodnutí	64
3. Výsledky monitoringu rozhodovania všeobecných súdov v SR v prípadoch diskriminácie	69
3.1 Identifikácie foriem diskriminácie a jej dôvodov	69
3.2 Presun dôkazného bremena a jeho aplikácia všeobecnými súdmi v praxi	85
3.3 Sankcie v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania	92
4. Skúsenosti klientov a klientok Poradne pri vedení súdnych sporov v prípadoch diskriminácie na základe etnického pôvodu	101
III. OPATRENIA SMEROM K ODSTRANOVANIU BARIÉR V PRÍSTUPE K ÚČINNEJ PRÁVNEJ OCHRANE PRED DISKRIMINÁCIOU	105
1. Činnosť správnych orgánov smerom k potieraniu diskriminácie v spoločnosti	107
2. Potreba funkčnej inštitúcie pre rovnaké zaobchádzanie	109
3. Prístup k bezplatnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie	113
4. Otázka súdnych poplatkov v antidiskriminačných súdnych konaniach	115
5. Náhrada trov konania v antidiskriminačných súdnych konaniach	117
6. Budúcnosť žalôb vo verejnom záujme v prípadoch diskriminácie na Slovensku	119
ZHRNUTIE	121
ODPORÚČANIA	127

SUMMARY	129
RECOMMENDATIONS	135
PREHLAD POUŽITEJ LITERATÚRY	137
PREHLAD POUŽITEJ JUDIKATÚRY	145

Úvod

V lete roku 1946 v štáte Virgínia (USA) nastúpila Irene Morganová – mladá žena tmavej pleti – do preplneného diaľkového autobusu, smerujúceho do mesta Baltimore. Našla si miesto v jeho zadnej časti, ktorá bola – v súlade s vtedajšou legislatívou štátu – vyhradená pre osoby tmavej farby pleti. O pár kilometrov ďalej nastúpili do autobusu dvaja beloší pasažieri. Pretože vpredú už žiadne voľné miesta nenašli, vodič autobusu pristúpil k Irene a nariadil jej, aby svoje miesto uvoľnila a presunula sa celkom dozadu. Irene však odmietla. Vodič autobusu preto zavolať polícia, ktorá ju zatkla. Irene bola odsúdená na pokutu 10 dolárov za porušenie zákona štátu Virgínia, upravujúceho segregáciu černošského obyvateľstva vo verejných dopravných prostriedkoch. Pokutu však odmietla zaplatiť a voči rozhodnutiu sa odvolala. O takmer dva roky neskôr Najvyšší súd Spojených štátov rozhodol, že právne ustanovenie štátu Virgínia upravujúce segregáciu v medzištátnej doprave je v rozpore s klauzulou Ústavy Spojených štátov o medzištátnom obchode a zrušil ho.¹

História je vskutku plná odvážnych a odhodlaných ľudí, ktorí sa postavili voči nepravosti, porušovaniu ľudských práv a diskriminácii. Niektorí sú súčasťou známych inšpirujúcich príbehov, drvivú väčšinu z nich nepoznáme. Niektorí dosiahli zaslúžené zadosťučinenie, mnohí však neuspeli, či dokonca na svoje úsilie doplatili. Mnohé z osôb, ktoré sa nejakým spôsobom vzopreli diskriminácii, boli naozaj v mimoriadne nevýhodnom postavení. Čelili rozličným prekážkam na rôznych úrovniach, ktoré im bránili účinne sa domôcť spravodlivosti. Bariéry, ktorým čelila Irene Morganová, boli na prvý pohľad obrovské. Diskriminácia, s ktorou sa stretla, bola v štáte Virgínia v tom čase legálna. Tým, že sa voči nej postavila, porušila zákon, bola zatknutá, uväznená a sankcionovaná. Ďalšími prekážkami, ktorým čelila, boli chýbajúca legislatíva na ochranu pred diskrimináciou, ako aj rigidná rozhodovacia prax súdov, ktoré nedokázali prekročiť svoj tieň. Formálna garancia rovnosti všetkých Američanov a Američaniek, ktorá sa vynímala v jednom z dodatkov americkej Ústavy, v praxi nebola dostatočným právnym nástrojom na ochranu pred diskrimináciou.² Súdny diskrimináciu černošského obyvateľstva jednoducho prehliadali a rasovú segregáciu dlhé desaťročia nepovažovali za porušenie ústavných ideálov o rovnosti. Právna argumentácia, ktorá bola použitá na obhajobu Irene Morganovej, sa napokon chtiac-nechtiac uberala celkom iným smerom. Poukazovala na špecifickú právnu súvislosť, že vnútroštátne ustanovenie upravujúce segregáciu v medzištátnej preprave je neprípustným obmedzením medzištátnych obchodných vzťahov, ktorých reguláciu má podľa ústavy v rukách výhradne americký Kongres. Irene uspela a dosiahla formálny zákaz segregácie na medzištátnych autobusových linkách. Napriek zdanlivo šťastnému koncu, účinná ochrana pred diskrimináciou v tomto období jednoducho neexistovala a diskriminácia zostávala každodennou súčasťou života mnohých ľudí.

V ostatných desaťročiach sa úroveň ochrany pred diskrimináciou posúvala mlčovými krokmi dopredu. Osoby, ktoré sa v súčasnosti postavia na odpor diskriminácii, už dávno nekončia vo väzení a nečelia pokutám. Majú k dispozícii právne nástroje na medzinárodnej i domácej úrovni, prostredníctvom ktorých sa môžu v prípadoch diskriminácie brániť a domáhať sa spravodlivosti. Zákaz diskriminácie v jej najrôznejších podobách sa stal súčasťou právneho poriadku každého demokratického štátu vrátane Slovenska. Nájdeme ho zakotvený a rozpracovaný v rozličných vnútroštátnych právnych predpisoch, ktoré upravujú vzťahy v rôznych oblastiach verejného života, ako je oblasť prístupu k verejným službám, zamestnaniu

¹ *Morgan v. Virginia*, 328 U.S. 373 (1946).

² Pozri FREDMAN, S.: *Comparative study of anti-discrimination and equality laws of the US, Canada, South Africa and India*. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2012. s. 14 – 15.

či vzdelaniu. Bariéra, akou bola kedysi chýbajúca či nedostatočná právna úprava na ochranu pred diskrimináciou, je už, zdá sa, prekonaná. Je však možné považovať súčasnú právnu ochranu pred diskrimináciou za účinnú? Nie je účinná právna ochrana pred diskrimináciou aj dnes len akýmsi vzdialeným cieľom?

Právne prostriedky na ochranu pred diskrimináciou majú zaiste len takú hodnotu, do akej miery dokážu naozaj pomôcť tým, ktorí čelia diskriminácii. Z hľadiska zabezpečenia účinnej ochrany pred diskrimináciou nie sú cieľom, ale prostriedkom na dosiahnutie spravodlivosti pre diskriminované osoby a potieranie diskriminácie v spoločnosti. Kvalita ich uplatňovania v praxi je kľúčovým indikátorom toho, ako účinná alebo neúčinná ochrana pred diskrimináciou v skutočnosti je. V prípade, že uplatňovanie antidiskriminačnej legislatívy v praxi zlyháva, dnešné obeť diskriminácie skutočne nie sú v omnoho lepšej pozícii, ako boli diskriminované osoby pred niekoľkými desaťročiami. Rovnako v prípade, že jednotlivé štáty v súčasnosti neprijímajú opatrenia s cieľom prevencie diskriminácie v spoločnosti, tak ako od nich antidiskriminačná legislatíva vyžaduje – zostávajú jednou nohou v histórii spreď niekoľkých desaťročí.

V predkladanej štúdiu sa zamýšľame nad tým, do akej miery je dnes možné považovať právnu ochranu pred diskrimináciou na Slovensku za naozaj účinnú, a poukazujeme na nedostatky, ktoré v tejto oblasti pretrvávajú. Štúdia je rozdelená do dvoch hlavných častí:

V prvej časti sa venujeme existujúcim prekážkam v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou predovšetkým z pohľadu samotných osôb, ktoré čelia diskriminácii. Predošlé roky ukázali, že len relatívne málo ľudí sa aktívne bránilo diskriminácii právnou cestou, čo má svoje nesporné príčiny. Usilujeme sa preto podrobnejšie odpovedať na otázku, akým prekážkam v súčasnosti čelia diskriminované osoby v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou na Slovensku. S týmto cieľom sme realizovali empirický výskum, ktorého výsledky prinášame. V nadväznosti na popisované prekážky v prístupe k právnej pomoci pred diskrimináciou ďalej navrhujeme viaceré opatrenia, ktoré by prispeli k ich prekonávaniu a účinnejšej právnej ochrane pred diskrimináciou.

Druhú časť štúdie tvorí analýza rozhodovacej činnosti slovenských súdov v prípadoch diskriminácie v kontexte antidiskriminačného zákona. Tento zákon komplexným spôsobom upravuje zásadu rovnakého zaobchádzania³ v slovenskom právnom poriadku a je dnes hlavným právnym nástrojom na ochranu pred diskrimináciou v našej spoločnosti. Naším cieľom je na základe relevantnej vzorky rozhodnutí, ktorú sme mali k dispozícii, popísať aplikačnú prax súdov v prípadoch diskriminácie a zároveň poukázať aj na konkrétne nedostatky v ich aplikačnej činnosti, ktoré majú symptomatický charakter a výrazným spôsobom znižujú úroveň účinnej právnej ochrany pred diskrimináciou. Na tieto nedostatky poukazujeme v kontexte relevantnej medzinárodnej legislatívy o ľudských právach, a to predovšetkým príslušných európskych antidiskriminačných smerníc a rozhodnutí Súdneho dvora EÚ, ktoré majú z hľadiska interpretácie ustanovení antidiskriminačného zákona záväzný charakter.

V tretej časti venujeme pozornosť niekoľkým vybraným otázkam, ktoré sa bezprostredne dotýkajú potreby účinnej právnej ochrany pred diskrimináciou na Slovensku. Domnievame sa, že účinnú ochranu pred diskrimináciou nie je možné dosiahnuť iba účinnou aplikáciou antidiskriminačnej legislatívy v súdnej praxi a v súčasnosti vyžaduje prijímanie širšieho rámca opatrení v spoločnosti. Poukazujeme okrem iného na nedostatky v činnosti správnych orgánov

³ Domnievame sa, že všeobecný „princíp rovnosti“ z anglického „principle of equal treatment“ korektné vystihuje slovenský preklad „rovné zaobchádzanie“. Úpravu v slovenskej legislatíve považujeme za významovo nepresnú. Na lepšiu koherentnosť s platnou legislatívou však v tomto texte používame termín „rovnaké zaobchádzanie“.

smerom k potieraniu diskriminácie v spoločnosti a zmieňujeme sa o význame tzv. žalôb vo verejnom záujme v prípadoch diskriminácie u nás.

Predkladaný text nemá ambíciu byť vyčerpávajúcou akademickou staťou. Je skôr kritickým pohľadom na súčasnú úroveň ochrany pred diskrimináciou z pozície mimovládnej organizácie na ochranu ľudských práv, ktorá sa dlhodobo venuje strategickému vedeniu súdnych sporov v prípadoch diskriminácie na slovenských súdoch. Strategická litigácia je okrem iného jednou z tradičných ciest presadzovania účinnejšej ochrany pred porušovaním ľudských práv a spravodlivosti pre tých, ktorí čelia nepravostiam. Vzhľadom na toto naše, na Slovensku pomerne špecifické „pracovné zameranie“ na mnohých miestach v texte vychádzame aj z našich praktických skúseností s poskytovaním právnej pomoci v prípadoch diskriminácie a zastupovaní diskriminovaných osôb na súdoch. Faktom je, že angažovaný ľudskoprávny aktivista či aktivistka sa pri hodnotení kvality právnej ochrany pred diskrimináciou v ostatných rokoch nevyhne istej nefalšovanej dávke sklamaní. Ani my nie sme výnimkou. Napriek tomu však veríme, že táto štúdia prispeje k diskusii o potrebe účinnejšej právnej ochrany pred diskrimináciou v slovenskej spoločnosti a že budúce roky prinesú v tomto smere viditeľný posun vpred.

Okrem autora a autoriek sa na tvorbe tejto štúdie podieľali aj ďalší ľudia, ktorým by sme radi poďakovali. Sociologička Barbora Holubová bola pre nás neoceniteľnou pomocou pri tvorbe metodológie empirického výskumu a významným spôsobom sa autorsky podieľala na spracovaní jeho výsledkov. Celoplošný zber dát pre potreby empirického výskumu zabezpečila agentúra pre sociálne analýzy FOCUS, ktorá aj napriek našim obmedzeným zdrojom na realizáciu takéhoto rozsiahleho prieskumu bola veľmi ústretovým partnerom. Poďakovanie patrí i dobrovoľníčke Poradne, Michaele Nohajovej, za pomoc pri zbere a spracovaní rozhodnutí súdov. Napokon chceme poďakovať editorovi štúdie Michalovi Čermákovi za mimoriadne cenné pripomienky, ktoré jej dali konečnú podobu.

Štefan Ivanco

august, 2012

I.

ÚČINNÝ PRÍSTUP K PRÁVNÝM PROSTRIEDKOM
OCHRANY PRED DISKRIMINÁCIOU NA SLOVENSKU:
PREKÁŽKY A VÝZVY

1. Ako dosiahnuť účinnú ochranu pred diskrimináciou?

Zabezpečenie účinnej ochrany pred diskrimináciou je medzinárodnoprávnym záväzkom, ktorý Slovenská republika nesie na svojich pleciach od svojho vzniku a ktorý zostáva nanajvýš aktuálny.⁴ Požiadavka účinnej ochrany pred diskrimináciou pri uskutočňovaní garantovaných práv sa v medzinárodnom právnom systéme ochrany ľudských práv objavuje od samotného počiatku jeho formovania. Podľa Všeobecnej deklarácie ľudských práv, ktorú môžeme označiť za súčasť medzinárodného obyčajového práva: „Každý má všetky práva a všetky slobody (...) bez hocjakého rozlišovania najmä podľa rasy, farby, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národnostného alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia (...) Každý má právo, aby mu príslušné vnútroštátne súdy poskytli účinnú ochranu proti činom, ktoré porušujú základné práva, ktoré sú mu priznané ústavou alebo zákonom.“⁵ Tieto myšlienky sú akousi esenciou antidiskriminačnej legislatívy a neskôr sa premietli do mnohých medzinárodných zmlúv o ochrane ľudských práv – či už prostredníctvom vybraných článkov zakazujúcich diskrimináciu pri realizácii garantovaných práv, alebo dali základ samostatným právnym predpisom na potieranie diskriminácie. Právne ustanovenia v oblasti ochrany pred diskrimináciou sa na univerzálnej úrovni rozvíjali na pôde OSN.⁶ Ako súčasť európskeho regionálneho systému ochrany ľudských práv vznikali predovšetkým na pôde Rady Európy⁷ a neskôr aj v rámci príslušných inštitúcií Európskej Únie⁸. Medzinárodná antidiskriminačná legislatíva v každom prípade nie je len vyjadrením ideálov o rovnosti ľudí v uplatňovaní garantovaných ľudských práv. Na členské štáty kladie požiadavky, aby deklarované ideály uvádzali do života – aby diskrimináciu na svojom území odstránili a v prípade, že k diskriminácii dôjde, zabezpečili pred ňou poškodenej osobe účinnú ochranu.⁹ Berúc do úvahy výskyt, rozsah aj povahu diskriminácie v rôznych podobách a na rôznom základe v spoločnosti ako takej, ide na prvý pohľad o vysoké a neľahké ciele, ktoré je nutné vnímať v dlhodobom horizonte. Požiadavky kladené na členské štáty si vyžadujú dlhodobé systematické úsilie, ktoré je potrebné pretaviť do konkrétnych krokov a nespočetného množstva opatrení na rôznych úrovniach, vrátane zabezpečenia účinného rámca právnej ochrany.

4 Slovensko je signatárom všetkých relevantných medzinárodných zmlúv o ľudských právach, zakazujúcich diskrimináciu pri realizácii garantovaných práv. Ich právne postavenie vo vzťahu k slovenskému vnútroštátnemu právu špecifikuje čl. 7 ods. 5 Ústavy SR: „Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie nie je potrebný zákon, a medzinárodné zmluvy, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred zákonmi.“

5 Všeobecná deklarácia ľudských práv (1948, čl. 2 v spojení s čl. 8).

6 Ide najmä o Medzinárodný Pakt o občianskych a politických právach (ICCPR, čl. 2 a 26); Medzinárodný Pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ICESCR, čl. 2 ods. 2); Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (ICERD); Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW); Dohovor o právach dieťaťa (CRC, čl. 2) a Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (CRPD, čl. 5).

7 Je to predovšetkým Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ECHR, čl. 14 a Dodatkový protokol 12) a Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín (FCNM, čl. 4).

8 Ide predovšetkým o Smernicu Rady 2000/43/ES, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod (tzv. rasová smernica); Smernicu Rady 2000/78/ES, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani; Smernicu Rady 2004/113/ES o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám a k ich poskytovaniu a Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania.

9 V tomto kontexte Európsky súd pre ľudské práva mnohokrát konštatoval, že uplatňovanie práv a slobôd, vyplývajúcich z Dohovoru, má byť „ničelné a efektívne, nie teoretické a iluzórne“ (pozri napr. rozhodnutie *ESLP v prípade Artico v. Taliansko*, ods. 33).

Nevyhnutným predpokladom toho, aby antidiskriminačná legislatíva bola naozaj uvádzaná do života, je účinný mechanizmus jej uplatňovania v praxi, a to ako na medzinárodnej úrovni, tak aj na úrovni jednotlivých štátov. Práve ten má v praxi zabezpečiť, aby antidiskriminačná legislatíva nebola len vzletnými myšlienkami o rovnosti, ale naozaj účinne chránila ľudí pred diskrimináciou. Prakticky každý antidiskriminačný právny predpis prijatý na medzinárodnej úrovni bol od počiatku spojený aj s prijatím istých konkrétnych mechanizmov či nástrojov, ktoré mali slúžiť na jeho účinnú implementáciu v praxi. Medzinárodné zmluvy prijaté na pôde OSN okrem iného zahŕňali zriadenie Výborov – „kvázijudiciálnych“ orgánov, zložených z nezávislých odborníkov a odborníčok, ktorí/-é budú dohliadať na implementáciu ustanovení prijatých zmlúv zo strany členských štátov a budú sledovať posun v implementácii jednotlivých ustanovení a vydávať odporúčania. Viaceré z týchto zmlúv vytvorili aj priestor na podávanie individuálnych sťažností v prípade, že došlo k porušeniu jej ustanovení vo vzťahu k jednotlivcom a boli vyčerpané všetky vnútroštátne prostriedky na ochranu pred porušovaním garantovaných práv vrátane ustanovení, zakazujúcich diskrimináciu. Vývoj na pôde Rady Európy dal za vznik súdnej inštancii – Európskemu súdu pre ľudské práva, ktorý posudzuje dodržiavanie garantovaných práv a nediskrimináciu v ich uplatňovaní a vydáva rozhodnutia v prípade, že členské štáty nezabezpečia účinnú ochranu práv na vnútroštátnej úrovni. Popri existujúcich mechanizmoch na nadnárodnej úrovni medzinárodná antidiskriminačná legislatíva požaduje, aby boli zavádzané účinné vnútorné mechanizmy na jej uplatňovanie v praxi na vnútroštátnej úrovni, k čomu by malo smerovať úsilie štátov. Tieto požiadavky majú čoraz konkrétnejší charakter. Nástroje na medzinárodnej úrovni sa v konečnom dôsledku dostávajú zväčša k slovu, až keď zlyháva systém ochrany pred diskrimináciou na vnútroštátnej úrovni, ktorý by mal fungovať čo najlepšie.

Mechanizmus uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy na medzinárodnej aj vnútroštátnej úrovni je neustále predmetom istého vývoja, ktorého hnacou silou je najmä spomínaná potreba zabezpečenia účinného uplatňovania prijatej legislatívy a v konečnom dôsledku účinnej ochrany pred diskrimináciou. Antidiskriminačná legislatíva nemá dlhú históriu a značné obdobie trvalo samotné presadenie zákazu diskriminácie a uzákonenie právnych predpisov o rovnosti ako takých. Napríklad v právnickom diskurze, ktorý sa venuje otázkam diskriminácie žien, sa uvádzajú tri základné fázy právnej ochrany postavenia žien – obdobie dosiahnutia rovnosti pred zákonom (*19. storočie a prvá polovica minulého storočia*); obdobie prijímania legislatívy, zakazujúcej diskrimináciu (*60. roky minulého storočia*)¹⁰ a obdobie prijímania zákonných úprav idúcich nad zákaz diskriminácie a vyžadujúcich aktívnu podporu a zaistenie rovnosti (*koniec minulého storočia*)¹¹. Až po nevyhnutnom legislatívnom ukotvení príslušných antidiskriminačných ustanovení sa do popredia zákonite dostávali aj otázky ich praktického a čo najúčinnnejšieho uplatňovania. Rovnako ako sa antidiskriminačná legislatíva v priebehu rokov rozvíjala v obsahovej, resp. materiálnej rovine, rozvíjali sa aj možnosti a nástroje, ako obsah antidiskriminačnej legislatívy presadiť reálne v praxi – aj keď vývoj v prípade druhého menovaného z nášho pohľadu nebol taký dynamický, ako by bolo žiaduce. V neposlednom rade viaceré nástroje či spôsoby uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy v prospech diskriminovaných osôb zostávajú stále skôr v deklaratórnej podobe, na úrovni ustanovení, rôznych odporúčaní alebo ich praktické uplatňovanie na rôznych úrovniach trpí nedostatkami.

10 Toto obdobie bolo vo všeobecnosti spojené s prijímaním prvých samostatných právnych predpisov na ochranu pred diskrimináciou na vnútroštátnej úrovni prevažne v angloamerických krajinách. K prehľadu vývoja antidiskriminačnej legislatívy v jednotlivých európskych krajinách pozri napr. CHOPIN, I. – GOUNARI, E.-M.: *Developing Anti-discrimination Law in Europe: The 27 EU States Compared*. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010.

11 BOBEK, M. – BOUČKOVÁ, P. – KÜHN, Z. et al.: *Rovnost a Diskriminace*. Praha : C. H. Beck, 2007. s. 228.

Christopher McCrudden vymedzuje tri hlavné modely uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy, ktoré sa s menším či väčším úspechom rozvíjajú v praxi. Ochrana pred diskrimináciou býva zabezpečovaná prostredníctvom **modelu zabezpečenia individuálnej spravodlivosti, modelu zabezpečenia skupinovej spravodlivosti a napokon modelu "súčinnosti pri presadzovaní rovnosti"**¹². *Model zabezpečenia individuálnej spravodlivosti* umožňuje diskriminovaným osobám domáhať sa spravodlivosti prostredníctvom zriadených inštitúcií s príslušnými rozhodovacími právomocami v rámci súvisiacich právnych konaní. Jeho cieľom je znižovanie prejavov diskriminácie prostredníctvom prijímania rozhodnutí o nezákonnom diskriminačnom konaní, ktoré má škodlivé dôsledky pre jednotlivca. V centre jeho pozornosti je zabezpečenie spravodlivosti a zadostučinenia pre konkrétnu osobu, ktorá bola diskriminovaná. Jeho ciele smerom k jednotlivcovi sú relatívne ľahko uchopiteľné a jeho aplikácia sa neopiera o širšie spoločensko-ekonomické súvislosti. V rámci tohto modelu je vo všeobecnosti možné identifikovať tri spôsoby jeho uskutočňovania – a to prostredníctvom trestného systému zabezpečovania spravodlivosti, občiansko-právneho systému využívajúceho civilné súdy a napokon prostredníctvom administratívnych inštitúcií s právomocami, ktoré umožňujú prešetriť prípady diskriminácie a poskytnúť jednotlivcovi zadostučinenie na individuálnej úrovni. Pre právne systémy niektorých štátov je tradičné pristupovať k prípadom diskriminácie prostredníctvom trestného práva, zatiaľ čo mnohé iné sa v týchto prípadoch spoliehajú najmä na civilné súdy. Využitie trestného systému zabezpečovania spravodlivosti je charakteristické najmä pre niektoré prejavy rasovej diskriminácie, ako sú rôzne prejavy rasovej neznášanlivosti. Model zabezpečovania individuálnej spravodlivosti v prípadoch diskriminácie prostredníctvom civilných súdov zaznamenal v ostatných rokoch v mnohých krajinách nebývalé zmeny, ktoré zahŕňajú napríklad zavedenie inštitútu obráteného dôkazného bremena, zabezpečenie účinnejšieho systému právnej pomoci pre diskriminované osoby a celkové zlepšenie prístupu jednotlivcov k spravodlivosti na úrovni súdov. Napriek tomu, že je tento model zameraný na poskytnutie zadostučinenia jednotlivcovi, pri účinnom uplatňovaní môže nesporne prispievať k prevencii diskriminácie v širšom meradle a odradiť diskriminujúce subjekty od diskriminácie ďalších jednotlivcov do budúcnosti.

Jeho nedostatkom je však skutočnosť, že spravidla nedokáže účinne zasiahnuť hlboké systémové prejavy diskriminácie, ktoré majú väčšinou inštitucionálny charakter a dotýkajú sa veľkého množstva osôb. *Model zabezpečenia skupinovej spravodlivosti* chce tento problém preklenúť. Usiluje sa o nápravu diskriminácie, ktorá negatívne zasahuje isté skupiny obyvateľstva, pričom berie do úvahy širšie spoločenské súvislosti ich znevýhodnenia. Nevenuje primárnu pozornosť postaveniu jednotlivca ako obeť diskriminácie, ale usiluje sa zabezpečiť rovný status určitých diskrimináciou znevýhodnených skupín. Tento model na normatívnej úrovni čerpá z definičného ukotvenia a rozvoja konceptu nepriamej diskriminácie, ktorý zakazuje také konanie, ktoré má neprimeraný dosah na istú skupinu obyvateľstva a nie je objektívne zdôvodnené. Jedným z prístupov v rámci tohto modelu je presadzovanie redistributívnych prvkov a pozitívnych/afirmatívnych opatrení. Presadzovanie skupinovej spravodlivosti v praxi využíva aj nástroje, ktoré sú bezprostredne spojené s presadzovaním spravodlivosti na individuálnej úrovni. V niektorých krajinách sa rozvinuli možnosti presadzovať práva širších skupín osôb prostredníctvom civilných súdov (tzv. *actio popularis*). Taktiež formy súvisiacich náhrad sa posúvajú smerom k tomu, aby nezahŕňali len poskytnutie kompenzácie pre jednotlivca, ale aby svojou povahou zabezpečili účinnú prevenciu pred diskrimináciou v kontexte celej ohrozenej skupiny osôb.

12 McCRUDDEN, CH.: International and European Norms Regarding National Legal Remedies for Racial Inequality. In: Fredman, S. (eds.): *Discrimination and Human Rights: The Case of Racism*. New York : Oxford University Press, 2001. s. 253 – 259.; McCRUDDEN, CH.: *Buying Social Justice: Equality, Government Procurement and Legal Change*. New York : Oxford University Press, 2007. s. 65 – 94.

Model „súčinnosti pri presadzovaní rovnosti“ alebo „participatívny“ model ako tretia cesta uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy sa usiluje implementovať obsah antidiskriminačných noriem do všetkých rozhodovacích procesov na politickej úrovni tak, aby prijaté opatrenia na vládnej či legislatívnej úrovni už pri svojom vzniku reflektovali požiadavky na zabezpečenie nediskriminácie rôznych skupín v spoločnosti. Pre tento proces prijímania rozhodnutí sa v súčasnosti používa tiež pomenovanie „mainstreaming“. Od politických predstaviteľov/-liek sa pri ňom vyžaduje proaktívne posudzovanie toho, aký dosah môžu mať ich politické rozhodnutia z hľadiska zabezpečenia rovného statusu jednotlivých skupín obyvateľstva. Uvedený model je v neposlednom rade založený na aktívnej účasti rôznych skupín obyvateľstva v rozhodovacích procesoch, ktoré môžu ovplyvniť ich postavenie v spoločnosti z hľadiska rovnosti vo vzťahu k iným skupinám obyvateľstva. Tento proces prijímania rozhodnutí je participatívny a zároveň transparentný pre rôznorodé skupiny osôb, ktoré môžu byť v spoločnosti ohrozené diskrimináciou.

Aj keď zvolené prostriedky uvedených troch prístupov k presadzovaniu nediskriminácie sú do značnej miery odlišné – v princípe sledujú spoločné ciele, ktoré ležia na úrovni jednotlivca ako nositeľa garantovaných práv a požiadaviek zabezpečenia rovnosti v prístupe k týmto právam. Prvý menovaný model zabezpečenia individuálnej spravodlivosti je doplnený a rozvíjaný dvoma ďalšími spôsobmi a v konečnom dôsledku sa spoločne usilujú dosiahnuť účinné uplatňovanie antidiskriminačnej legislatívy v praxi. McCrudden zdôrazňuje, že každý z uvedených modelov uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy je spojený s inou definíciou rovnosti, ktorú sa snaží v spoločnosti docieľiť, čo implikuje ďalšie teoretické súvislosti.¹³

Popísané cesty uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy sú len konceptuálnym vymedzením a z hľadiska dosiahnutia účinnej ochrany pred diskrimináciou je teda kľúčovou otázkou, ako úspešne či neúspešne sú v skutočnosti rozvíjané a presadzované na medzinárodnej úrovni, ako aj na vnútroštátnej úrovni jednotlivých štátov. Našu pozornosť budeme v nasledujúcich kapitolách venovať špecificky popisu aktuálnej situácie na Slovensku z hľadiska uplatňovania domácej antidiskriminačnej legislatívy na úrovni modelu zabezpečenia individuálnej spravodlivosti. Poukážeme na existujúce nedostatky v uplatňovaní domácej antidiskriminačnej legislatívy na tejto úrovni a napokon sa dotkneme aj niektorých súvislostí uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy cestou zabezpečenia skupinovej spravodlivosti v slovenských podmienkach.

13 McCRUDDEN, CH.: International and European Norms Regarding National Legal Remedies for Racial Inequality. In: Fredman, S. (eds.): *Discrimination and Human Rights: The Case of Racism*. New York : Oxford University Press, 2001. s. 259. K problematike rovnosti v antidiskriminačnom práve pozri napr. FREDMAN, S.: *Antidiskriminační právo*. Praha : Multikulturní centrum, 2007. s. 4 – 25.

2. Antidiskriminačný zákon – evolúcia ochrany pred diskrimináciou?

V roku 2004 bol na Slovensku prijatý prvý samostatný právny predpis, upravujúci zákaz diskriminácie v slovenskom právnom poriadku.¹⁴ Nebol produktom akéhosi hlbšieho vnútrospoločenského vývoja, z ktorého by vzišla požiadavka na prijatie ucelenej legislatívy na ochranu pred diskrimináciou.¹⁵ Diskusia o potrebe prijatia antidiskriminačnej legislatívy bola podnietená predovšetkým úsilím Slovenska o vstup do EÚ a s tým súvisiacou požiadavkou prevziať obsah európskeho komunitárneho práva na ochranu pred diskrimináciou. Domáci antidiskriminačný zákon je tak bezprostredným odrazom vývoja antidiskriminačnej legislatívy na pôde EÚ, ktorému dominuje prijatie niekoľkých smerníc, upravujúcich zásadu rovného zaobchádzania v rôznych oblastiach.¹⁶ Pred prijatím ADZ bola ochrana pred diskrimináciou v slovenskom právnom poriadku rámcovaná článkom 12 Ústavy SR, ktorý garantuje rovnosť ľudí v dôstojnosti a v prístupe k právam vo svetle ustanovení medzinárodnej ľudskoprávnej legislatívy. Do istej miery bol zákaz diskriminácie upravený aj v pracovnoprávných vzťahoch v rámci príslušných ustanovení pracovného práva. Na právnu ochranu pred diskrimináciou bolo možné v praxi využiť ustanovenia na ochranu osobnosti, ktoré sú súčasťou občianskeho zákonníka. Právna ochrana pred diskrimináciou však mala v tom čase svoje nesporné limity, a to ako na úrovni obsahovej, tak aj na úrovni reálneho zabezpečenia účinnej právnej ochrany pre diskriminované osoby v praxi.

O zlepšení ochrany pred diskrimináciou po prijatí ADZ v obsahovej, resp. materiálnej rovine nemusíme mať prílišné pochybnosti. ADZ vstrelal obsah európskych antidiskriminačných smerníc a jeho súčasné znenie ide v určitých, nie zanedbateľných aspektoch dokonca nad rámec požiadaviek daných smernicami. Z hľadiska modelov uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy, ktoré sme uviedli v predošlej kapitole, európske antidiskriminačné smernice podľa McCruddena svojím obsahom primárne presadzujú zabezpečenie individuálnej spravodlivosti pre diskriminované osoby. V kontexte európskej rasovej smernice konštatuje, že tento prístup presadzujú viaceré jej ustanovenia. Zároveň však poukazuje aj na ustanovenia, ktoré dávajú priestor na presadzovanie práv diskriminovaných osôb na skupinovej úrovni. Ide predovšetkým o definíciu nepriamej diskriminácie a možnosť prijímania pozitívnych vyrovnávacích opatrení s cieľom dosiahnutia rovného statusu znevýhodnených skupín.¹⁷ Európske antidiskriminačné smernice zakazujú niekoľko rozličných foriem diskriminácie vrátane nepriamej diskriminácie, obťažovania a diskrimináciu neoprávneným postihom, čo je z definičného hľadiska nesporné prínosné, aj keď aspoň implicitne sa ich dotýkali aj iné medzinárodné antidiskriminačné právne predpisy. V ADZ k nim pribudla aj forma nabádania na diskrimináciu.

Z hľadiska možného významu ustanovení európskych antidiskriminačných smerníc a nášho ADZ smerom k zabezpečeniu účinnej ochrany osôb pred diskrimináciou na individuálnej

14 Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon).

15 Predovšetkým v bezprostrednom porovnaní s niektorými západnými krajinami.

16 Ustanovenia EÚ, týkajúce sa zákazu diskriminácie, je vo všeobecnosti možné nájsť v primárnom práve (Zmluva o založení európskeho spoločenstva), v práve sekundárnom (smernice ES/EÚ) a napokon v judikatúre Súdneho dvora EÚ. Pozri BOBEK, M. – BOUČKOVÁ, P. – KÜHN, Z. et al.: *Rovnosť a Diskriminace*. Praha : C. H. Beck, 2007. s. 125.

17 McCRUDDEN, CH.: *International and European Norms Regarding National Legal Remedies for Racial Inequality*. In: Fredman, S. (eds.): *Discrimination and Human Rights: The Case of Racism*. New York : Oxford University Press, 2001. s. 294 – 297.

úrovni by sme dali na absolútne prvé miesto zavedenie *inštitútu obráteného dôkazného bremena*, ktorý veľmi zásadným spôsobom zlepšuje postavenie diskriminovanej osoby v súdnom konaní v rámci dokazovania.¹⁸ S diskrimináciou sa poškodené osoby spravidla stretávajú neočakávane a nemajú dosť možností získať dostatočné dôkazy o nezákonnom konaní, ktorému čelili. Bez uvedeného opatrenia by boli možnosti diskriminovaných osôb preukázať diskrimináciu a domôcť sa spravodlivosti neporovnateľne nižšie až mizivé.

Ďalším ustanovením, smerujúcim k účinnej ochrane osôb pred diskrimináciou na individuálnej úrovni, ktoré má z nášho pohľadu veľkú „pridanú hodnotu“, je požiadavka *vytvorenia inštitúcie na presadzovanie princípov nediskriminácie* (tzv. equality body).¹⁹ Jednou z požadovaných kompetencií pre takúto inštitúciu je, aby zabezpečila poskytovanie nezávislej pomoci obetiam diskriminácie pri podávaní žaloby z dôvodov diskriminácie. Osoby ohrozené diskrimináciou nevyhnutne potrebujú kvalifikovanú právnu pomoc v prípade, že sa rozhodnú brániť diskriminácii prostredníctvom súdov. Mnohé diskriminované osoby pochádzajú zo znevýhodneného prostredia a ich prístup k právnej pomoci je obmedzený. Aj keď európske antidiskriminačné smernice možnosť poskytovať právnu pomoc diskriminovaným jednotlivcom dávajú aj mimovládny či iným organizáciám,²⁰ v praxi sú kapacity neštátnych organizácií poskytovať právnu pomoc diskriminovaným spravidla limitované. Silná nezávislá organizácia na presadzovanie princípov nediskriminácie môže zásadne prispieť k potieraniu diskriminácie okrem toho aj prostredníctvom ďalších kompetencií.²¹

Za dôležitý aspekt smerom k účinnej ochrane diskriminovaných osôb považujeme aj úlohu Súdneho dvora EÚ, čo sa týka výkladu komunitárneho práva a jeho *kompetencie rozhodovať o tzv. prejudiciálnych otázkach*. V prípade pochybností vnútroštátneho súdu o výklade alebo platnosti právneho predpisu EÚ vrátane antidiskriminačných smerníc sa súd môže (v niektorých prípadoch má dokonca povinnosť) obrátiť na Súdny dvor EÚ, ktorý poskytne v danom prípade odpoveď. V kontexte existujúcich mechanizmov uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy na medzinárodnej úrovni je táto právomoc Súdneho dvora EÚ priam unikátna. Rozhodovacia činnosť Súdneho dvora EÚ má sama osebe dôležité miesto a posúva interpretáciu ustanovení európskych antidiskriminačných smerníc vo vzťahu ku konkrétnym prípadom.

Pozornosť si podľa nás zaslúži explicitne definovaná *ochrana pred diskrimináciou neoprávneným postihom*. Ide v praxi o ochranu pred tzv. viktimizáciou v prípade, že sa diskriminovaná osoba rozhodne domáhať sa spravodlivosti, čo je nesporne zmysluplným nástrojom na to, aby diskriminované osoby mali naozaj prístup k účinnej ochrane pred diskrimináciou. S rôznymi formami viktimizácie sa diskriminované osoby stretávajú v nezanedbateľnej miere. Právne prostriedky na ochranu pred ňou sú mimoriadne dôležité smerom k účinnej ochrane pred inými formami diskriminácie, ktoré európske antidiskriminačné smernice a ADZ vymedzujú.

V roku 2008 prešiel ADZ novelizáciou, v rámci ktorej sa doňho dostalo aj ustanovenie, ktoré má z nášho pohľadu obrovský potenciál smerom k účinnejšej ochrane pred diskrimináciou a potierania diskriminácie v spoločnosti ako takej. Ide o ustanovenie, umožňujúce iniciovať súdne konanie na ochranu pred diskrimináciou aj právnickým osobám

18 Úst. § 11 ods. 1 a ods. 2 ADZ.

19 Pozri napr. čl. 13 ods. 1 a 2 rasovej smernice.

20 Tamtiež, čl. 7 ods. 2.

21 Požiadavka na zriadenie špecializovanej vnútroštátnej inštitúcie, ktorá má slúžiť na účinnejšie uplatňovanie medzinárodných ľudskoprávných záväzkov na úrovni jednotlivých štátov, sa začala objavovať aj v novších medzinárodných právnych predpisoch, prijímaných na univerzálnej úrovni, ako je Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím alebo Opčný protokol k Dohovoru proti mučeniu.

v prípade, že boli porušené práva väčšieho alebo neurčitého počtu osôb.²² To dáva priestor organizáciám, venujúcim sa ochrane pred diskrimináciou, presadzovať princípy nediskriminácie nielen prostredníctvom poskytovania právnej pomoci pre diskriminovaných jednotlivcov, ale aj nezávisle od poškodených osôb. Ide v zásade o zavedenie možnosti iniciovať tzv. žaloby vo verejnom záujme (*actio popularis*) v prípadoch diskriminácie. V tomto prípade išli slovenskí zákonodarcovia nad rámec požiadaviek, vyplývajúcich z európskych antidiskriminačných smerníc, ktoré zavedenie takého nástroja nepožadujú, ale nechávajú na rozhodnutí jednotlivých štátov. Je to veľmi praktický odklon od presadzovania ochrany pred diskrimináciou na úrovni zabezpečenia individuálnej spravodlivosti, ktorý v európskych antidiskriminačných smerniciach a ADZ dominuje.

Nesporným faktom však je, že obsah ADZ a potenciál uvedených nástrojov smerom k účinnej ochrane pred diskrimináciou sa od roku 2004 podarilo preniesť do života len vo veľmi malej miere. Z hľadiska praktického uplatňovania ustanovení ADZ v prospech diskriminovaných osôb v právnych konaniach je situácia z nášho pohľadu alarmujúca. Inštitút obráteného dôkazného bremena, ale aj niektoré iné podstatné ustanovenia ADZ spôsobujú súdom problémy z hľadiska interpretácie a aplikácie. Len pomaly sa rodiaca vnútroštátna judikatúra v prípadoch diskriminácie je značne nekonzistentná, čo podkopáva princíp právnej istoty pre potenciálne diskriminované osoby. Niektoré formy zakázanej diskriminácie, ako ich definuje ADZ, sa na domácich súdoch doposiaľ prakticky vôbec neaplikovali. Žaloby vo verejnom záujme, ktoré boli doposiaľ podané, ľahko zrátame na prstoch jednej ruky a ich uplatňovanie v konečnom dôsledku tiež naráža na aplikačné nedostatky zo strany súdov. Európske antidiskriminačné smernice sú pomerne strohé, čo sa týka bližšieho vymedzenia sankcií v prípade diskriminácie a kompenzácií vo vzťahu k diskriminovanej osobe. V každom prípade musia byť sankcie „účinné, primerané a odradzujúce“.²³ Sankcie, určené domácimi súdmi, ktoré by tieto požiadavky v kontexte daného prípadu jednoznačne napĺňali, boli doposiaľ skôr pozoruhodnou výnimkou. Domáca štátna inštitúcia na presadzovanie princípov nediskriminácie dostatočne nedokáže plniť svoje kompetencie smerom k poskytovaniu účinnej právnej pomoci pre diskriminované osoby.²⁴ Tento výpočet nedostatkov, žiaľ, nie je kompletný.

Na pozadí ostatného vývoja domácej antidiskriminačnej legislatívy stojí neochvejne jednotlivec – potenciálne diskriminovaná osoba. V prípade, že sa stretne s diskrimináciou, čelí rôznym dilemám: Išlo naozaj o diskrimináciu? Je to nezákonné? Na koho sa mám obrátiť? Kto mi poradí? Ako to celé preukážem? Domôžem sa vôbec spravodlivosti? Stojí to celé za tú námahu...? Práve on v konečnom dôsledku rozhodne o tom, či antidiskriminačná legislatíva zostane len súhrnom formálnych právnych noriem, alebo sa vo väčšej miere posunie do aplikačnej roviny. Domnievame sa, že je preto dôležité položiť si otázku, ako vnímajú súčasnú úroveň ochrany pred diskrimináciou samotné osoby, ktoré v našej spoločnosti čelia diskriminácii. Prekážky či bariéry v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou z pohľadu diskriminovaných osôb majú zrejme hlbšiu, ako len právnu podstatu.

22 Ust. § 9a v spojení s § 10 ADZ.

23 Pozri napr. čl. 14 ods. 1 a 2 rasovej smernice.

24 Na nedostatky v oblasti uplatňovania domácej antidiskriminačnej legislatívy na Slovensku aktuálne upozorňujú aj niektoré medzinárodné inštitúcie, ako je Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie, ktorý dohliada na implementáciu Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie. (Záverne odporúčania Výboru z 3. marca 2010, CERD/C/SVK/6-8, ods. 10).

3. Teoretické východiská pri skúmaní existujúcich bariér v prístupe k právnym prostriedkom ochrany pred diskrimináciou

Na jeseň roku 2010 bol po takmer piatich rokoch na Krajskom súde v Košiciach právoplatne rozhodnutý prípad troch obyvateľov rómskeho pôvodu, ktorí namietali, že im bol pre ich etnický pôvod zabránený vstup do jednej z kaviarní v Michalovciach. Išlo o jeden z prvých prípadov rasovej diskriminácie, iniciovaný na slovenskom súde podľa antidiskriminačného zákona ešte v roku 2005. Okresný súd v Michalovciach rozhodol v prípade prvýkrát v auguste roku 2006, keď konštatoval, že poškodení Rómovia síce boli diskriminovaní, avšak zároveň odmietol tvrdenie, že dôvodom diskriminácie bol ich etnický pôvod. Súd nevysvetlil, na akom základe boli Rómovia diskriminovaní. Krajský súd v Košiciach ako odvolací súd rozsudok okresného súdu v roku 2007 zrušil ako zmätočný a prípad mu vrátil na ďalšie konanie. Okresný súd v Michalovciach vec opätovne prejednal a v januári 2008 rozhodol tak, že Rómovia boli v kaviarni skutočne diskriminovaní na základe svojho etnického pôvodu. Súd uložil majiteľovi kaviarne povinnosť zasláť poškodeným Rómom ospravedlňujúci list, no odmietol im priznať akékoľvek finančné odškodnenie za diskrimináciu a ňou spôsobenú ujmu na dôstojnosti poškodených. V septembri 2010 Krajský súd v Košiciach rozhodnutie súdu prvého stupňa potvrdil a je právoplatné. Argumentácia, ktorou súd odmietol priznať poškodeným akékoľvek odškodnenie, bola kontroverzná a nebola v súlade s medzinárodnou legislatívou na ochranu pred rasovou diskrimináciou. Ústavný súd sťažnosť v tomto smere zamietol.

Tento prípad v slovenských podmienkach ničím výrazne nevyniká a dobre ilustruje súčasnú situáciu v oblasti zabezpečenia účinnej ochrany pred diskrimináciou a prístupu k spravodlivosti; špecificky v prípadoch rasovej diskriminácie, ale nielen v nich. V tejto súvislosti preto vôbec neprekvapí skutočnosť, že len nepatrný zlomok diskriminovaných osôb sa v súčasnosti na Slovensku reálne domáha spravodlivosti za diskrimináciu súdnou cestou. Prakticky každé rozhodnutie poškodenej osoby nebrániť sa diskriminácii na súdoch je dnes možné považovať za logické a absolútne racionálne: pomyselné náklady a riziká pre diskriminovanú osobu, ktoré sú spojené s domáhaním sa spravodlivosti na súde (*časová náročnosť, nízka právna istota, možné finančné výdavky, obmedzený prístup k právnej pomoci, viktimizácia...*), vysoko prevyšujú pravdepodobnosť úspechu a možného zisku (*získanie primeraného zadostučenia a kompenzácie za zníženie dôstojnosti, dosiahnutie zmeny diskriminačného konania*). Bolo by však krátkozraké vysvetľovať správanie diskriminovaných osôb teóriami racionálnej voľby; motivácia a rozhodovanie ľudí je predsa len o niečo zložitejšie a sociálna realita o niečo komplikovanejšia. Bariéry, prečo sa osoby nebránia diskriminácii, ležia podľa nášho názoru vo viacerých rovinách.

V minulých rokoch sme sa v rámci činnosti Poradne nachádzali v relatívne špecifickej pozícii v tom smere, že sme neboli v kontakte len s diskriminovanými osobami, ktoré sa na nás aktívne obrátili a chceli sa diskriminácii brániť. Naopak, v oveľa väčšej miere sme prichádzali do kontaktu s osobami, ktoré síce čelili diskriminácii, ale napokon ju z rôznych príčin neriešili. Relatívne mnoho prípadov diskriminácie, ktoré sme identifikovali a považovali za strategicky vhodné na iniciovanie žaloby, na súde neskončilo, pretože ich diskriminované osoby nemali záujem riešiť právnou cestou. Aj na základe týchto skúseností načrtujeme bariéry (a ich relevanciu) na rôznych úrovniach, ktorým diskriminované osoby podľa nás čelia v prístupe právnej ochrany pred diskrimináciou. Uvedomujeme si však, že náš pohľad nemusí presne zodpovedať tomu, ako existujúce bariéry subjektívne vnímajú široké skupiny diskriminovaných

osôb a akú dôležitosť im pripisujú. Preto bude empirický výskum v tomto smere užitočný – preverí a doplní naše postrehy a skúsenosti. Jeho výsledky prinášame v ďalšej kapitole.

S absolútnou istotou je možné vysloviť tvrdenie, že nízky počet prípadov diskriminácie, ktoré sa v ostatných rokoch riešili súdnou cestou, nie je spôsobený tým, že by sa diskriminácia v rôznych formách a rôznom základe u nás nevyskytovala alebo vyskytovala len v zanedbateľnej miere. Výsledky reprezentatívneho prieskumu Eurobarometer z roku 2009 okrem iného poukazujú, že prítomnosť diskriminácie v spoločnosti vníma veľké množstvo obyvateľov Slovenska. Diskrimináciu z dôvodu veku považovalo na Slovensku za rozšírenú až 64 % respondentov/-tiiek, diskrimináciu z dôvodu etnickej príslušnosti 49 % respondentov/-tiiek a diskrimináciu na základe zdravotného postihnutia 44 % respondentov/-tiiek (v tomto kontexte pozri I. časť, 4. kapitola, časť „Subjektívne pocítovaná diskriminácia“).²⁵ Ako majú vo zvyku medzinárodné ľudskoprávne inštitúcie upozorňovať zmluvné štáty, ak určité prípady porušovania ľudských práv nie sú štátnymi inštitúciami dokumentované (alebo sú dokumentované len v malej miere) – vonkoncom nemusí ísť o pozitívny signál, ako to spravidla radi interpretujú samotné štáty. Naopak, môže to znamenať, že poškodené osoby sa na štátne inštitúcie z nejakých dôvodov jednoducho neobracajú.²⁶ Ako v tejto súvislosti konkretizuje Výbor pre odstránenie rasovej diskriminácie (CERD): malý počet sťažností a odsúdení, týkajúcich sa rasovej diskriminácie, by nemal byť chápaný ako nevyhnutne pozitívny stav. Môže to tiež znamenať, že obeť diskriminácie majú nedostatok informácií o svojich právach, cítia sa ohrozené viktimizáciou zo strany okolia, obeť nemajú dost zdrojov na právne konanie a majú obavy z jeho zložitosti alebo nemajú dôveru k príslušným súdnym inštitúciam.²⁷ Všetky spomínané bariéry majú svoju relevanciu aj v prípade Slovenska a súvisiaceho malého počtu iniciovaných diskriminačných žalôb. Na rozhodnutie diskriminovaných osôb nevyužiť právne prostriedky ochrany a nebrániť sa diskriminácii spravidla vplýva viacero faktorov, ktoré môžu viac či menej závažiť v závislosti od konkrétneho jednotlivca. Existujúce bariéry či prekážky diskriminovaných osôb smerom k právnej ochrane pred diskrimináciou je potrebné vnímať v niekoľkých smeroch:

a) bariéry na úrovni nedostatku informácií

Dostatok informácií o tom, čo je diskriminácia, ako ju rozlíšiť, na koho sa obrátiť v prípade, že k nej dôjde, je dôležitým predpokladom toho, aby sa poškodené osoby bránili diskriminácii vo väčšej miere a mali tak príležitosť účinne využiť právne prostriedky ochrany. Je jednou z podmienok smerom k zabezpečeniu účinnej právnej ochrany pred diskrimináciou. Antidiskriminačná legislatíva na Slovensku bola prijatá stále len relatívne nedávno. Potreba šíriť informácie o diskriminácii a právnej ochrane pred ňou smerom k potenciálne diskriminovaným osobám je nespochybniteľná a obdobie po prijatí ADZ bolo spojené aj s úsilím o zvyšovanie povedomia o diskriminácii v našej spoločnosti. Napríklad Európsky rok rovnakých príležitostí pre všetkých (2007), vyhlásený v rámci Európskej únie, priniesol v tomto smere pomerne

²⁵ *Discrimination in the European Union in 2009. Special Eurobarometer 317*. Brussels : European Commission, 2009. Na skutočnosť, že značná časť slovenskej verejnosti vníma prítomnosť diskriminácie v našej spoločnosti, poukazujú aj výsledky výskumov, realizovaných v ostatných rokoch Inštitútom pre verejné otázky. Pozri okrem iného: GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M.: *Ľudské práva, diskriminácia a menšiny vo verejnej percepcii*. In: *Na ceste k rovnosti*. Bratislava : Občan a demokracia, 2008. s. 39 – 58; GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M.: *Diskriminácia a viacnásobná diskriminácia*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2010. Tejto téme sa venovali aj výskumné aktivity Slovenského národného strediska pre ľudské práva, pozri medzi iným: KOTVANOVÁ, A. – CHALOUPEK, V. – MUNCNEROVÁ, L.: *Vnímanie ľudských práv a zásady rovnakého zaobchádzania u dospeléj populácie v SR*. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2009.

²⁶ Vo vzťahu k Slovensku v tejto súvislosti pozri napr. *Záverečné odporúčania výboru pre odstránenie rasovej diskriminácie* z 25. 3. 2010, CERD/C/SVK/CO/6-8, ods. 19.

²⁷ *Všeobecné odporúčanie XXXI o prevencii rasovej diskriminácie v štátnej správe a fungovaní kriminálneho a súdneho systému*. CERD. 2005, ods 1.

koncentrovanú snahu, vrátane realizovaných informačných kampaní. Napokon mimoriadne dôležitou pridanou hodnotou prijatia ADZ v roku 2004 bolo, že v konečnom dôsledku prispel k zvýšeniu povedomia o otázkach diskriminácie a ľudských právach v spoločnosti, čo samo o sebe nie je málo. V prípade, že sa úroveň informovanosti o diskriminácii a možnostiach právnej pomoci v spoločnosti postupne zvyšuje, mal by sa logicky zvyšovať aj počet právne relevantných podnetov, s ktorými sa ľudia obracajú na inštitúcie. Medziročné štatistiky prijatých podnetov SNSLP, relevantných z hľadiska diskriminácie, však tento trend príliš nepotvrdzujú (pozri *Tabuľka 1*).

Tabuľka 1: Počet relevantných podnetov od fyzických osôb podľa jednotlivých rokov

Rok	Počet podnetov
2007	247
2008	731
2009	595
2010	280
2011	930

Zdroj: SNSLP, odpoveď zo dňa 17. 07. 2012 na základe žiadosti o poskytnutie informácií

Zvyšovanie povedomia o diskriminácii a právnej ochrane pred ňou je dlhodobým procesom, ktorému je stále potrebné venovať veľkú pozornosť. Faktom je, že veľká časť obyvateľov si pojem diskriminácia nespája s právnymi vymedzeniami, ale má tendenciu vnímať ho v širšom význame – ako rôzne prejavy nespravodlivosti či krivdy, s ktorými sa v živote stretávajú. Tento fakt potvrdzujú nielen výskumné zistenia²⁸, ale aj naše skúsenosti s poskytovaním právnej pomoci v prípadoch diskriminácie za posledné roky. Značná časť podnetov namietajúcich diskrimináciu, ktoré sme v ostatných rokoch dostali, nemala právne opodstatnenie. Zároveň však platí, že určitú časť skutočne diskriminovaných osôb, vzhľadom na ich nedostatok informácií, dokáže diskriminujúci subjekt spoľahlivo presvedčiť, že nejde o nezákonné konanie, a poškodené osoby tak svojmu prípadu ďalej nevenujú pozornosť. Úroveň informovanosti sa nesporne odvíja aj v závislosti od životných podmienok rôznych skupín obyvateľstva. Práve znevýhodnené skupiny osôb, ktoré sú spravidla ohrozené diskrimináciou v najväčšej miere, narážajú na bariéru nedostatku informácií najviac. Súvislosti diskriminácie sa v médiách spomínajú v širokých, vágnych a zmätočných súvislostiach, čo treba vyvažovať relevantným zvyšovaním povedomia rozličných skupín obyvateľstva. Značné limity má z nášho pohľadu aj informovanosť verejnosti o inštitúciách na poskytovanie bezplatnej právnej pomoci. Kontakty a informácie o činnosti štátnych inštitúcií – Centier právnej pomoci a SNSLP – v rámci našej činnosti poskytujeme osobám pomerne často.

Osobitným problémom na úrovni informácií je podľa nás skutočnosť, že diskriminované osoby spravidla disponujú len obmedzenými alebo žiadnymi dôkazmi, ktoré by mohli využiť na svoju ochranu. To vyplýva zo samotnej povahy diskriminácie, ktorá sa spravidla deje náhle. Potrebu dôkazov v súdnom konaní si diskriminované osoby zväčša uvedomujú a v prípade, že ich nemajú, svoj prípad ďalej neriešia. Je preto dôležité, aby čoraz viac osôb získavalo informácie o inštitúte dôkazného bremena a ďalších súvislostiach dokazovania diskriminácie, ktoré môžu zlepšiť ich možnosti právnej ochrany v diskriminačných konaniach.

²⁸ Pozri: GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M.: *Vieme čo je diskriminácia?* Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2008.

b) bariéry na úrovni spoločnosti

Možný nedostatok informácií však nemôže v plnej miere vysvetliť nízky počet iniciovaných konaní v prípadoch diskriminácie. Stále sa napokon v spoločnosti nájde relatívne veľký počet ľudí, ktorí majú potrebné množstvo informácií a napriek tomu sa rozhodnú nebrániť sa právnou cestou. Celková nedôvera obyvateľov k súdom a iným štátnym inštitúciám je na Slovensku pretrvávajúcim problémom, ktorý nemôžeme prehliadnuť ani v našom kontexte. Podľa nedávneho empirického prieskumu Inštitútu pre verejné otázky, realizovaného agentúrou FOCUS, dôveruje na Slovensku všeobecným súdom iba 28 % respondentov/-tiiek. Naopak, súdom nedôveruje až 67 % opýtaných.²⁹ Mnoho diskriminovaných osôb jednoducho neverí, že by sa mohli domôcť spravodlivosti a zadosťučinenia cestou súdneho konania. Tento trend sa dotýka aj iných oblastí prístupu k spravodlivosti a žiadne rýchle opatrenia na jeho zmenu, žiaľ, neexistujú. Faktom je, že súdy sú súčasťou tejto spoločnosti a nie sú imúnne voči predsudkom, ktoré v nej vo všeobecnosti prevládajú voči niektorým skupinám, ohrozeným diskrimináciou. Diskriminované osoby preto nemôžu vylúčiť ani isté riziko predpojatosti zo strany súdov vo vzťahu k prejednávánemu prípadu, týkajúcemu sa diskriminácie. V prípadoch diskriminácie rómskej menšiny sa z našich skúseností tento aspekt v rozhodovacej činnosti súdov často objavuje. Nesporne sa dotýka aj iných tém, ako je problematika rodovej rovnosti a oblastí diskriminácie žien.³⁰

Ďalšou nepríjemnosťou, na ktorú osoby v prípade právneho riešenia diskriminácie musia byť pripravené a ktorá môže ovplyvniť ich rozhodnutie brániť sa diskriminácii, je riziko viktimizácie. Diskriminované osoby v súdnych konaniach vystupujú voči diskriminujúcim subjektom, ktoré sa ich môžu snažiť odradiť či zastrašiť v súvislosti s ich právnym podaním voči nim a majú na to v mnohých prípadoch veľmi dobré možnosti. Typickým prípadom zvýšeného rizika viktimizácie je využitie právnych prostriedkov ochrany pred diskrimináciou voči inštitúciám samosprávy, ktoré svoje právomoci či lokálny vplyv môžu nejakým spôsobom negatívne nasmerovať proti diskriminovanej osobe. Taktiež v oblasti pracovnoprávných vzťahov môže aktivita diskriminovanej osoby v oblasti ochrany pred diskrimináciou reálne sťažiť jej postavenie na pracovnom trhu aj do budúcnosti v prípade, že sa táto informácia rozšíri medzi inými zamestnávateľmi. Vysokému riziku viktimizácie v pracovnoprávných vzťahoch sa potenciálne vystavujú aj zamestnanci/-kyne, ktorí/-é sa rozhodnú svedčiť v diskriminačných konaniach voči svojmu zamestnávateľovi v prospech diskriminovaného/-nej kolegu/-gyne. Ochrana pred neoprávneným postihom v zmysle ADZ je v súčasnosti len formálna a do súdnych rozhodnutí sa pretavila len v minimálnej miere.

K bariéram v prístupe k právnej ochrane pred diskrimináciou na tejto úrovni sme zaradili aj v súčasnosti poddimenzovaný systém inštitúcií, poskytujúcich kvalifikovanú právnu pomoc v prípadoch diskriminácie. Domnievame sa, že nezanedbateľná časť osôb, ktoré dnes majú záujem brániť sa diskriminácii, jednoducho nenájde štátnu či neštátnu inštitúciu, ktorá by mala kapacity poskytnúť im právnu pomoc vrátane sprostredkovania právneho zastupovania na súde. Jedinou možnosťou je pre nich využiť služby advokátov/advokátok, čo im však

29 MESEŽNIKOV, G. – GYÁRFÁŠOVÁ, O. – BARTOS, J.: *Slovenská justícia očami verejnosti, odborníkov a sudcov: Výsledky výskumného projektu Inštitútu pre verejné otázky*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, júl 2012. s. 2.

30 Na ilustráciu možného vplyvu predpojatosti v rozhodovacej praxi súdov, týkajúcej sa prípadov rasovej diskriminácie, citujeme z Rozsudku Krajského súdu v Košiciach zo dňa 22. 11. 2011 sp. zn. 12Co/72/2011: „*Rasové otázky sú citlivou záležitosťou, ale nie je možné pri akejkoľvek situácii zneužívať svoj pôvod a domáhať sa svojej pravdy a očakávať, že druhá strana sa stiahne len z obavy, aby nebola obvinená z rasistického konania, pokiaľ nevyhovie každej požiadavke minoritného etnika.*“ K otázke rozhodovania súdov, týkajúcich sa rodovej rovnosti a ľudských práv žien pozri: DEBRECÉNIOVÁ, J.: *Rozhodovanie súdov týkajúce sa rodovej rovnosti a ľudských práv žien: niekoľko zamyslení nad právnickým diskurzom a jeho spoločensko-kontextuálnymi aspektmi*. In: *Právny obzor*, roč. 93, 2010, č. 6, s. 604 – 613.

výrazne navyšuje celkové náklady a riziká iniciovaného právneho konania – z tohto dôvodu sa rozhodnú svoj prípad napokon neriešiť. O potrebe fungovania silnej nezávislej inštitúcie na poskytovanie právnej pomoci v prípadoch diskriminácie (equality body) sa ešte zmienime neskôr.

c) bariéry na úrovni uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy a rozhodovania súdov

V prípade, že má diskriminovaná osoba dostatok počiatočných informácií o diskriminácii, podarí sa jej nejakým spôsobom nájsť bezplatnú právnu pomoc s dostatočnými kapacitami (resp. využije advokátmi/-kami poskytovanú právnu pomoc), nájde v sebe zvyšky dôvery k súdnej moci a rozhodne sa čeliť diskriminácii právnou cestou – do hry bezprostredne vstupujú prekážky v rovine nedostatočného uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy na súdoch, ktoré sme už naznačili a ktorým sa podrobne venujeme v druhej časti tejto publikácie. Osoba, ktorá sa rozhodne brániť diskriminácii právnou cestou, bude musieť dobre zvážiť fakt, že súdne konanie bude zrejme dlhý proces, ktorého výsledok je viac než neistý.

Domnievame sa, že uplatňovanie antidiskriminačnej legislatívy je veľmi závažný problém smerom k zabezpečeniu účinnej ochrany pred diskrimináciou. Avšak z pohľadu diskriminovaných osôb spravidla len málokedy bezprostredne nerozhoduje, či sa diskriminácii budú alebo nebudú brániť. Väčšina diskriminovaných osôb už svoje rozhodnutie nebrániť sa diskriminácii urobí skôr – na základe iných bariér, s ktorými sa stretnú, t. j. nedostatok informácií, nedostatok právnej podpory, celková nedôvera k súdom či chýbajúce dôkazy. Informácie drvivej väčšiny diskriminovaných osôb nesiahajú tak hlboko, aby si boli vedomé závažných nedostatkov v rovine uplatňovania antidiskriminačného zákona na súdoch. Ich postoj ovplyvňuje skôr nedôvera k inštitúciám a celkový pocit, že sa na súde nedomôžu spravodlivosti. O právnych súvislostiach sú informované až neskôr v diskusii s právnikom/-čkou. Možno paradoxne, diskriminovaná osoba, ktorá sa dokáže preniesť cez ostatné bariéry, je už natoľko motivovaná brániť sa diskriminácii, že aplikačné nedostatky v uplatňovaní antidiskriminačnej legislatívy ju už nedokážu len tak ľahko odradiť. To platí predovšetkým v prípade, že má dostatočnú právnu oporu a dokázala nájsť napríklad mimovládnu organizáciu, ktorá ju bezplatne zastupuje a je ochotná na seba preniesť istú mieru celkového rizika, spojeného so súdnym konaním.

d) bariéry na úrovni individuálneho rozhodovania

Každý človek je jedinečný a o tom, či sa jednotlivec napokon rozhodne brániť proti diskriminácii súdnou cestou, sa rozhoduje aj na úrovni individuálnych pohnútok, priorít či hodnôt. Termín motivácie má v psychológii svoje dôležité miesto a my jeho skúmanie radšej prenecháme sociálnym psychológom a psychologičkám. Napriek tomu však chceme podotknúť, že v súčasných podmienkach je to práve silná osobná motivácia na individuálnej úrovni, ktorá do značnej miery rozhoduje o tom, či sa diskriminované osoby (aj v pohľade na našich klientov a klientky) rozhodnú brániť diskriminácii právnou cestou. Môže to byť napríklad subjektívne veľká miera pocitovaného poníženia, ktorému čelili; neobľomnosť v zmysle presadzovať isté princípy rovnosti a spravodlivosti, snaha niečo zlepšiť pre iných ľudí do budúcnosti a podobne. Tento stav je nežiaduci. Zabezpečenie účinnej ochrany pred diskrimináciou by nemalo byť založené na akejsi osobnej statočnosti, ktorá dokáže prevážiť nad všetkými existujúcimi prekážkami, ktoré sme popísali. Je nutné tieto prekážky odstraňovať tak, aby sa diskriminácii nebránili len osoby, ktoré sú nejakou výnimočne osobne motivované bojovať za spravodlivosť, ale aj všetky ostatné diskriminované osoby, ktoré sa vzhľadom na súčasnú úroveň účinnej právnej ochrany celkom logicky rozhodli diskriminácii nebrániť. V konečnom dôsledku práve bariéry na individuálnej úrovni sú jediné prirodzené – ak sa osoba rozhodne nepostaviť na odpor diskriminácii právnou cestou, je to jej osobné rozhodnutie. Ale toto rozhodnutie by

v čo najmensej miere malo byť ovplyvnené rôznymi prekážkami v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou, ktoré dnes v spoločnosti existujú.

Diskrimináciu treba nepochybne vnímať ako jeden z mnohých vplyvov, ktorý negatívne zasahuje do života mnohých osôb a vonkoncom nemusí byť na individuálnej úrovni pocitovaný ako ten najzávažnejší. Veľký počet diskrimináciou ohrozených ľudí sa borí s nepriaznivou sociálnou situáciou a chudobou a pocitované prejavy diskriminácie a ich riešenie tak idú do úzadia. Aj pri pohľade na našu prácu v sociálne vylúčených rómskych komunitách je zrejme, že mnohí ľudia musia venovať veľa úsilia na zabezpečenie základných životných potrieb pre seba a svoje deti a prípadná diskriminácia, ktorej reálne čelia, je pre nich marginálny problém. V rámci našej činnosti poskytovania bezplatnej právnej pomoci je v mnohých prípadoch akútnejšie poskytnutie poradenstva, napríklad v oblasti zadlžovania a podpisu nevýhodných zmlúv s pôžičkovými nebankovými spoločnosťami, ktoré môžu mať pre ľudí bezprostredné existenčné dôsledky. Táto súvislosť sa v súčasnosti nesporne dotýka značného množstva osôb v našej spoločnosti, nie len sociálne vylúčeného rómskeho obyvateľstva.

Z hľadiska rozhodovania na úrovni jednotlivca sa dostáva do popredia ešte jedna dôležitá otázka, a to, či riešenie diskriminácie právnou cestou je za ideálnych podmienok nutne tým najlepším riešením smerom k osobe, ktorá jej čelí. Faktom je, že naozaj fungujúce právne prostriedky ochrany na úrovni zabezpečenia individuálnej spravodlivosti môžu diskriminovanej osobe priniesť veľkú mieru zadosťučinenia vrátane náhrady nemajetkovej ujmy; môžu uvaliť na diskriminujúci subjekt značné sankcie a prispieť k potieraniu diskriminácie v spoločnosti. Očakávaná diskriminovanej osoby však môžu byť na celkom inej úrovni – jej jediným želaním môže byť čo najrýchlejšie odstránenie diskriminácie, na dosiahnutie čoho nemusí byť nevyhnutné uplatniť právne prostriedky. Napríklad v prípade, že zamestnankyňa čelí na pracovisku obťažovaniu zo strany nadriadeného, môže byť jej bezprostredným úsilím, aby zamestnávateľ upustil od svojho konania a zároveň naďalej pracovala v danej pozícii, ktorá jej vyhovuje. Hľadanie konsenzuálneho riešenia danej situácie v rámci dohovoru či internej sťažnosti bude zrejme tým prvým a najlepším riešením, o ktoré sa v tomto smere pokúsi. Je však otázne, či uspeje. Domnievame sa, že medzi fungujúcim systémom účinnej právnej ochrany a možnosťami riešenia diskriminácie dohovorom s diskriminujúcim subjektom je veľmi priama súvislosť. Bez hrozby účinne vynútiteľného právneho postihu, ktorý diskriminujúci subjekt naozaj reálne ohrozuje, sú aj možnosti diskriminovanej osoby zmeniť diskriminačné konanie dohovorom (či iným konsenzuálnym spôsobom, ako je mediácia) značne limitované. Naopak, ak si je diskriminujúci subjekt vedomý veľmi reálnych a značných sankcií, plynúcich z účinne fungujúceho systému právnej ochrany, nebude sa vystavovať riziku postihu a nebude diskriminovať.

4. Dôvody nevyužívania právnych prostriedkov ochrany v prípadoch diskriminácie (výsledky empirického výskumu)

Nasledujúca kapitola sumarizuje výsledky empirického výskumu, ktorý sa venoval otázke bariér v prístupe k právnym prostriedkom ochrany pred diskrimináciou na Slovensku. Naším zámerom bolo bližšie charakterizovať dôvody, **prečo sa diskriminované osoby na Slovensku bránia diskriminácii právnou cestou len vo veľmi malej miere**. V minulých rokoch bolo na Slovensku realizovaných viacero empirických výskumov, ktoré sa venovali prejavom diskriminácie v našej spoločnosti. Žiadny z nich sa špecificky nevenoval otázke bariér, ktoré diskriminované osoby subjektívne vnímajú v prístupe k právnej ochrane pred diskrimináciou, respektíve sa tejto otázke dotkli len okrajovo.

Bariéry v prístupe k právnym prostriedkom ochrany pred diskrimináciou sú nežiaducim javom – bránia účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou pre poškodené osoby a je potrebné ich odstraňovať. Identifikácia existujúcich bariér, ktoré sú najvýraznejšie pociťované z pohľadu potenciálne diskriminovaných osôb, nám dá odpoveď na otázku, ktorým smerom treba zamerať pozornosť v snahe o ich odstraňovanie. To so sebou prinesie zvýšenie počtu osôb, ktoré sa budú diskriminácii brániť právnou cestou.

Empirický výskum dopĺňa niektoré súvislosti, ktoré sa týkajú bariér prístupu k právnym prostriedkom ochrany pred diskrimináciou (načrtli sme ich už v predošlej kapitole) a vychádzajú z našej praxe poskytovania právnej pomoci v prípadoch diskriminácie. Domnievame sa, že mnohé bariéry, ktorým dnes ľudia objektívne musia čeliť v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou, je možné z našej pozície pomerne presne definovať a analyzovať. Jednou z nich sú aj nedostatky v uplatňovaní antidiskriminačnej legislatívy, ktorým sa venujeme v druhej časti tejto štúdie. Subjektívne vnímanie bariér z pohľadu diskriminovaných osôb však nemusí nutne korešpondovať s objektívnymi nedostatkami, ktoré existujú napr. na úrovni rozhodovania súdov. Na priblíženie dôvodov, ktoré ovplyvňujú nevyužívanie právnych prostriedkov ochrany z pohľadu diskriminovaných osôb, a posúdenie ich relevancie sme preto realizovali kvantitatívny empirický výskum.

4.1 Výskumné otázky a metodológia

Hlavným cieľom výskumu bolo zistiť dôvody, prečo ľudia v prípade subjektívne pociťovanej diskriminácie nevyhľadajú právnu pomoc alebo sa nebránia diskriminácii právnou cestou. Na dosiahnutie cieľa sme potrebovali identifikovať relevantnú skupinu ľudí, ktorí sa subjektívne cítia alebo cítili byť diskriminovaní. Z predošlých výskumných zistení sme si boli vedomí toho, že pocit diskriminácie má v bežnej populácii iba istý podiel ľudí, a obávali sme sa, že sa nám bežným celoplošným výskumom nepodarí zachytiť dostatočne veľkú vzorku takýchto respondentov/-tiel. Navyše sme chceli zistiť dôvody nebránenia sa diskriminácii právnou cestou v skupinách ľudí, ktoré by podľa predošlých zistení mohli byť ohrozené rizikom diskriminácie vo vyššej miere ako bežná populácia (napr. sociálne vylúčená rómska populácia, starší ľudia, ženy s malými deťmi či ohrozené násilím a pod.). Pritom v bežnom celoplošnom zbere údajov s reprezentatívnou vzorkou populácie sa tieto špecifické skupiny ľudí nemusia vôbec zachytiť. Zvolili sme teda aj zber dát zacielený na špecifické výberové vzorky

respondentov a respondentiek a prispôbili sme týmto výberovým vzorkám aj spôsob zberu dát. Realizovali sme tri druhy zberu empirických údajov, ktoré sa odlišovali v spôsobe výberu výskumnej vzorky aj v spôsobe zberu dát:

1. **celoplošný zber údajov na reprezentatívnej vzorke slovenskej populácie**, realizovaný osobnými rozhovormi a odpoveďami zaznamenávanými do štandardizovaného dotazníka (ďalej označovaný ako populácia SR). Údaje z celoplošného výskumu sme považovali za referenčné a prirovnávali sme k nim zistenia z ostatných zberov dát;
2. **dotazníkový online prieskum zacielený na sieť mimovládnych organizácií**, ktoré presadzujú práva znevýhodnených skupín obyvateľstva alebo im poskytujú služby právnej ochrany (ďalej označovaný ako sieť MVO); online dotazník obsahoval okrem otázok z celoplošného výskumu aj ďalšie otázky, rozširujúce zber dát;
3. **osobitné terénne zisťovanie v marginalizovanom, sociálne vylúčenom prostredí** s respondentmi a respondentkami rómskeho etnika; údaje boli získané osobným opytovaním a zaznamenávané do štandardizovaného dotazníka (ďalej označovaný ako marginalizované rómske etnikum); dotazník bol totožný s online šíreným dotazníkom.

Empirické zbery údajov sa neodlišovali ani tak v rámci položených otázok a výskumného nástroja (takmer identický dotazník bol použitý vo všetkých troch druhoch zberu), ako skôr v zacielenosti na konkrétne skupiny ľudí. Z tohto dôvodu budeme v ďalšom texte označovať tieto tri druhy zberu údajov ako (1) populácia SR; (2) sieť MVO a (3) marginalizované rómske etnikum. Pri všetkých troch výberových vzorkách sme hľadali odpoveď na hlavnú výskumnú otázku:

- *Aké majú ľudia, ktorí sa cítia byť subjektívne diskriminovaní, dôvody na nevyhľadanie právnej pomoci či nebránenie sa diskriminácii právnou cestou?*

Zaroveň sme hľadali odpovede aj na parciálne výskumné otázky³¹:

- *Aká časť slovenskej populácie sa cíti byť z nejakého dôvodu diskriminovaná?*
- *Z akých dôvodov sa ľudia cítia byť diskriminovaní?*
- *Aký podiel populácie subjektívne pociťujúcej diskrimináciu sa bránil/nebránil právnou cestou?*

Prvou úlohou bolo vyčleniť z výberových vzoriek respondentov/-ky, ktorí sa cítili byť diskriminovaní. Pritom sme sa snažili ponechať na samotných respondentoch/-kách, čo si pod diskrimináciou predstavujú, a nezisťovali sme právnu opodstatnenosť ich pocitu diskriminácie. V prípade populácie SR sme poskytli iba úvodnú informáciu o diskriminácii, ktorá znela: „Pod diskrimináciou máme na mysli, keď sa s niekým zaobchádza menej priaznivo ako s ostatnými kvôli jej/jeho špecifickej osobnej črte, ako je napríklad: vek, pohlavie alebo menšinový pôvod.“ V prípade marginalizovanej rómskej komunity sme poskytli na úvod krátku ústnu informáciu o tom, čo je diskriminácia a ako sa môže prejavovať v rôznych oblastiach života. Otázku sme obmedzili na referenčné obdobie 3 posledných rokov. Obdobie troch rokov bolo určené vzhľadom na náš zámer zbierať aktuálne informácie – t. j. informácie o tom, prečo sa diskriminované osoby nebránili diskriminácii v poslednom období pri súčasných spoločenských podmienkach. Chceli sme sa vyhnúť starším uvádzaným prípadom z minulých rokov, v ktorých mohol u ľudí prevážiť napr. nedostatok informácií o tom, ako sa brániť diskriminácii v období krátko po prijatí ADZ v roku 2004. V súčasnosti však už tento faktor nemusí byť taký výrazný.

31 Viaceré parciálne otázky vyplývali už zo samotnej potreby identifikácie relevantnej vzorky ľudí, ktorí sa cítili byť diskriminovaní a nebránili sa diskriminácii právnou cestou.

Ako dôvody diskriminácie sme ponúkli respondentom a respondentkám súbor základných dôvodov diskriminácie uvedených v ADZ – etnicitu, pohlavie, vek, zdravotný stav atď. Pritom sme im ponechali možnosť uviesť aj iné dôvody, pre ktoré sa mohli cítiť byť diskriminovaní/-é. Takisto sme umožnili označiť aj viac dôvodov diskriminácie, uvedomujúc si možnosť viacnásobnej diskriminácie či ich vzájomného, aditívneho pôsobenia („intersectionality“).

V ďalšom slede nás zaujímalo, aký podiel skúmanej populácie, pociťujúcej z nejakého dôvodu diskrimináciu, podnikol na svoju obranu nejaké aktívne kroky: vyhľadanie právnej pomoci alebo bránenie sa diskriminácii právnou cestou. Touto otázkou sa pre nás relevantná skupina respondentov/-tiiek rozdelila na dve skupiny: tí, čo sa diskriminácii bránili, a tí, čo na svoju obranu nič nepodnikli.

V prieskume siete MVO a marginalizovaného rómskeho etnika sme zisťovali aj spôsoby, akými riešili svoj prípad diskriminácie.

U tých respondentov a respondentiek, ktorí/-é sa pociťovanej diskriminácii nijako nebránili, sme zisťovali, aké mali na to dôvody. Táto otázka bola pre nás najdôležitejšia. Batériu desiatich možných dôvodov sme zostavili na základe praktických skúseností samotnej Poradne, ako aj teoretických východísk, uvedených v predchádzajúcej časti štúdie (pozri I. časť, 3. kapitola). Bariéry, resp. dôvody nevyhľadania právnej pomoci či nebránenia sa diskriminácii inou právnou cestou sme identifikovali na 4 úrovniach: a) na úrovni nedostatku informácií, b) na úrovni spoločnosti, c) na úrovni uplatňovania legislatívy a rozhodovania súdov, ako aj d) na úrovni individuálneho rozhodovania.

a) Bariéry na úrovni nedostatku informácií

- nebol/-a som si istý/istá, či ide o diskrimináciu;
- nevedel/-a som, že sa diskriminácii môžem brániť právnou cestou;
- nevedel/-a som, kde a na koho sa obrátiť/kto by mi mohol pomôcť a poskytnúť právnu pomoc;
- nemal/-a som dosť dôkazov na to, aby som diskrimináciu mohol/mohla úspešne preukázať.

b) Bariéry na úrovni spoločnosti

- nemal/-a som dostatočnú dôveru k súdom/polícii/inštitúciám, že sa môj prípad naozaj úspešne vyrieši;
- mal/-a som obavy z diskriminujúcej osoby – strach, že sa mi pomstí alebo že sa diskriminácia ešte vystupňuje a pod.;
- nemal/-a som dosť finančných prostriedkov na zabezpečenie právnej pomoci/ právnik.

c) Bariéry na úrovni uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy a rozhodovania súdov

- odradila ma dĺžka súdnych konaní.

d) Bariéry na úrovni individuálneho rozhodovania

- nepovažoval/-a som za dôležité svoj prípad riešiť;
- rozhodol/-la som sa svoj prípad riešiť osobne dohovorom s diskriminujúcou osobou, aby ma ďalej nediskriminovala.

Respondenti a respondentky mohli označiť všetky dôvody, ktoré sa na nich vzťahovali, a doplniť ešte aj ďalšie iné dôvody. Keďže sme potrebovali zistiť početnosť jednotlivých dôvodov nebránenia sa diskriminácii, v analýze sme pracovali s počtom odpovedí, teda počtom označení jednotlivých dôvodov. Takto sme mohli určiť, ktoré dôvody boli označované najčastejšie a na ktoré bariéry by mali byť zamerané ďalšie opatrenia na ich odstraňovanie. Zároveň nás však zaujímalo, ako sa dôvody nebránenia sa diskriminácii členia vzhľadom na pohlavie, vzdelanie či vek respondentov a respondentiek.

Analýzu dát sme členili podľa jednotlivých výskumných otázok vo všetkých troch výberových vzorkách. Pritom sme si boli vedomí obmedzení komparativity vzhľadom na nereprezentatívnosť výberovej vzorky siete MVO a marginalizovaného rómskeho etnika. Pri porovnávaní údajov sme brali do úvahy aj štruktúru jednotlivých výberových vzoriek – ich vychýlenie od štandardnej vzorky, ako aj spôsob zberu údajov.

4.2 Výsledky výskumu

Základné informácie o zberoch dát a štruktúre výberových vzoriek

Populácia SR

Celoplošný zber dát bol realizovaný v dňoch 31. 7. – 7. 8. 2012 na výberovej vzorke 1 014 respondentov/-tiek starších ako 18 rokov, reprezentatívnej podľa pohlavia, vzdelania, veku, národnosti, kraja a iných výberových znakov. Zber dát bol uskutočnený agentúrou pre sociálne analýzy FOCUS a údaje, získané osobným rozhovorom, boli zaznamenávané do štandardizovaného dotazníka. Pritom nešlo o osobitne koncipovaný prieskum, ale predmetné otázky boli súčasťou tzv. omnibusového zisťovania. Údaje zaradené do analýzy boli vážené.

Štruktúra výberovej vzorky podľa základných výberových znakov je uvedená v tabuľke 2. Výberovú vzorku tvorilo 485 mužov a 529 žien s reprezentatívnym rozložením vekových a vzdelanostných kategórií, kopírujúc štruktúru dospeléj populácie SR.

Sieť MVO

Zber údajov dotazníkom šíreným online bol realizovaný v období od 7. 6. do 24. 7. 2012. Internetové prepojenie na online dotazník bolo cielene zasielané zástupcom/-kyniam mimovládnych organizácií, ktoré presadzujú práva znevýhodnených skupín obyvateľstva alebo im poskytujú služby, so žiadosťou o poslanie dotazníka aj ich klientele, prípadne ďalším osobám v ich okolí. Online dotazník bol zároveň prístupný na tematicky súvisiacej informačnej webovej stránke <http://www.diskriminacia.sk> a odkaz naň publikovali na sociálnej sieti aj rómske noviny *Romano nevo lil*. V porovnaní s celoplošným prieskumom cieľom online dotazníka bolo v čo najväčšej miere zasiahnuť priamo osoby, ktoré sú vo zvýšenej miere ohrozené diskrimináciou, zabezpečiť ďalšie doplňujúce údaje a poskytnúť alternatívne porovnanie v kľúčovej skúmanej otázke existujúcich bariér v prístupe k ochrane pred diskrimináciou. Online dotazník nám umožnil položiť o niečo širšie spektrum doplňujúcich otázok. Batéria dôvodov nevyhľadania právnej pomoci v prípade diskriminácie však bola takmer totožná a odpovede možno porovnať s celoplošným prieskumom na populácii SR.

Celkovo bolo do analýzy zaradených 124 vyplnených dotazníkov. Vo výberovej, nereprezentatívnej vzorke bola prevaaha žien (67 %). Podľa veku boli zastúpené všetky vekové kategórie s pomerne málo zastúpenou kategóriou ľudí starších ako 65 rokov. Výrazne prevažovali respondenti a respondentky s vysokoškolským vzdelaním (67 %).

Marginalizované rómske etnikum

Prieskum sa realizoval priamym opytovaním respondentov a respondentiek z vybraných, sociálne vylúčených prostredí s cieľom zachytiť osobitné skupiny rómskeho etnika s predpokladom vyššieho rizika diskriminácie. Opytovanie bolo realizované v priebehu mesiacov máj a jún 2012 na východe Slovenska v niekoľkých lokalitách, resp. rómskych komunitách s rôznou mierou sociálneho vylúčenia (*Huncovce, Kecerovce, Rankovce, Vtáčkovce, Sabinov, Jarovnice, Prešov, Kendice*).

Celkovo bolo do analýzy zahrnutých 95 dotazníkov nereprezentatívnej vzorky ľudí. Výberový súbor tvorilo 54,7 % mužov a 45,3 % žien. Z hľadiska veku len veľmi málo boli zastúpení ľudia starší ako 55 rokov. Z hľadiska vzdelania viac ako polovicu vzorky (64,1 %) tvorili ženy a muži s nedokončeným alebo dokončeným základným vzdelaním.

Štruktúra výberových vzoriek je zobrazená v *Tabuľke 2*. Uvádzame základné triediace znaky (pohlavie, vek, vzdelanie), ktorými sa jednotlivé vzorky od seba odlišujú.

Tabuľka 2: Základné charakteristiky výberových vzoriek

Výberový znak	Kategória	Populácia SR	Sieť MVO	Marginalizované rómske etnikum
Počet respondentov /-tiiek		1014	124	95
Pohlavie	muž	47,9 %	33,0 %	54,7 %
	žena	52,1 %	67,0 %	45,3 %
Vek	18 – 24	13,3 %	10,5 %	13,7 %
	25 – 34	21,3 %	25,0 %	31,6 %
	35 – 44	17,7 %	25,0 %	33,7 %
	45 – 54	17,8 %	21,8 %	13,7 %
	55 – 64 (55 a viac)	14,9 %	17,7 %	7,4 %
	65 a viac rokov	15,0 %		
Vzdelanie	základné (nedokončené ZŠ)	15,4 %	2,0 %	64,1 %
	stredoškolské bez maturity (vyučení/-á)	29,1 %	6,0 %	23,9 %
	stredoškolské s maturitou	37,9 %	26,0 %	6,5 %
	vysokoškolské	17,7 %	67,0 %	5,4 %

Poznámka: V prípade siete MVO a marginalizovaného rómskeho etnika sme vekovú kategóriu 65- a viacročných pre nízku početnosť netriedili a kategória nízko vzdelaných ľudí obsahovala respondentov/-ky aj s neukončeným základným vzdelaním.

Subjektívne pociťovaná diskriminácia

Populácia SR

Pocit diskriminácie v priebehu posledných troch rokov malo 15,8 % reprezentatívnej populácie SR.³² Pritom 4,1 % opýtaných nevedelo odpovedať a zvyšok sa necítil byť diskriminovaný ani z jedného dôvodu (pozri *Graf 1*). Prevalencia pociťovanej diskriminácie v slovenskej populácii v iných výskumoch vychádza o niečo vyššia v závislosti od výberovej vzorky, referenčného obdobia či formulácie otázky. Vo výskume Inštitútu pre výskum verejných otázok z roku 2008 bolo zistené, že osobnú skúsenosť s diskrimináciou počas svojho života má 17 % obyvateľov starších ako 15 rokov³³. Eurobarometer 2009 zistil 16-percentný podiel slovenskej populácie staršej ako 15 rokov, ktorá má skúsenosť s diskrimináciou za posledných 12 mesiacov.³⁴

Sieť MVO

Podiel respondentov a respondentiek, ktorí sa cítili byť diskriminovaní, bol v sieti MVO nepomerne vyšší. Zo siete MVO malo 59 % respondentov/-tiiek v posledných troch rokoch pocit diskriminácie, 27 % sa necítilo byť diskriminovaných a 14 % nevedelo odpovedať (pozri *Graf 2*). Je to spôsobené tým, že v rámci online zisťovania sme sa cielene usilovali v čo najväčšej miere zasiahnuť osoby, ktoré vo zvýšenej miere čelia riziku diskriminácie. Títo respondenti/-ky mali aj vo všeobecnosti vyššie povedomie a väčšie množstvo informácií o diskriminácii a možnostiach ochrany pred ňou a ich príslušnosť k MVO, resp. kontakt s MVO im dával lepšie možnosti podpory a riešenia ich prípadu.

Marginalizované rómske etnikum

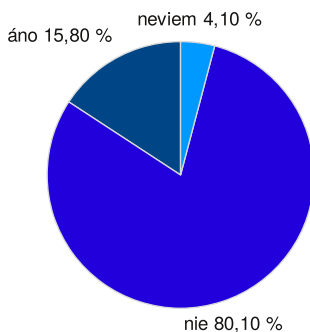
Vyšší podiel respondentov/-tiiek, ktorí sa cítili byť diskriminovaní, bol aj u osôb marginalizovaného rómskeho etnika, čo je skupina obyvateľstva, ktorá nesporne čelí zvýšenému riziku diskriminácie. V tomto prípade pociťovalo diskrimináciou počas posledných troch rokov až 78 % respondentov/-tiiek, 19 % sa necítilo byť diskriminovaných a 3 % nevedeli odpovedať, či boli diskriminovaní (pozri *Graf 3*). Je potrebné zdôrazniť, že pri zbere v marginalizovaných rómskych komunitách sme respondentom/-kám poskytli na úvod krátku informáciu o tom, čo je diskriminácia a ako sa môže prejavovať v rôznych oblastiach života. Preto faktor rôznorodej interpretácie a konfúznosti pojmu diskriminácie nebol z nášho pohľadu až taký výrazný (aj keď bol nesporne stále prítomný). Bez tohto vysvetlenia by určitá časť oslovených nedokázala na termín diskriminácia reagovať a nedokázala by ho nejakým spôsobom porovnať so svojou životnou skúsenosťou. Pri priamom zbere informácií v komunikácii s ľuďmi sme mali vo väčšine prípadov možnosť bližšie hovoriť o konkrétnych prejavoch diskriminácie, ktoré pociťujú. V mnohých prípadoch si diskrimináciu bezprostredne spájajú so slovom rasizmus a rôznymi prejavmi nezáujmu či neznášanlivosti voči nim zo strany majoritnej spoločnosti, vrátane napríklad verbálnych prejavov, čo sa do výsledkov taktiež premietlo.

32 Percento ľudí, ktorí označili aspoň jeden dôvod diskriminácie na základe viacnásobných odpovedí.

33 GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M.: *Vieme čo je diskriminácia?*. Bratislava : Inštitút pre verejnú otázku, 2008. s. 16.

34 *Diskriminácia v EÚ 2009: Eurobarometer 71.2* – Výsledky pre Slovensko. Eurobarometer 2009.

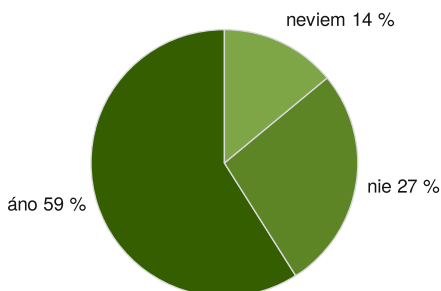
Graf 1: Podiel opytovaných subjektívne pociťujúcich diskrimináciu (populácia SR, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: Boli ste v predošlých 3 rokoch (od roku 2009 vrátane) nejakým spôsobom diskriminovaný/-á?

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva, celoplošný prieskum 2012

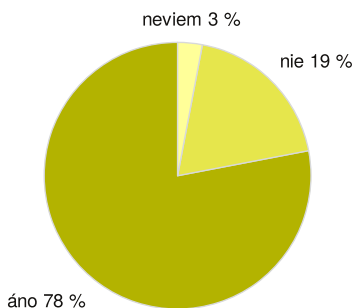
Graf 2: Podiel opytovaných subjektívne pociťujúcich diskrimináciu (sieť MVO, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: Boli ste v predošlých 3 rokoch (od roku 2009 vrátane) nejakým spôsobom diskriminovaný/-á?

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Graf 3: Podiel opytovaných subjektívne pociťujúcich diskrimináciu (marginalizované rómske etnikum, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: Boli ste v predošlých 3 rokoch (od roku 2009 vrátane) nejakým spôsobom diskriminovaný/-á?

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

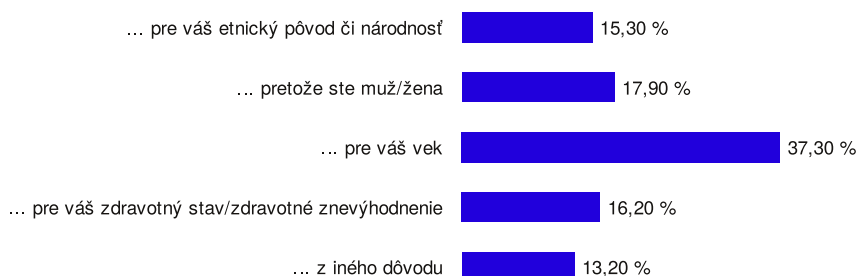
Dôvody diskriminácie

V ďalšom slede analýzy sme zisťovali dôvody, na základe ktorých sa respondenti a respondentky cítili byť diskriminovaní.

Populácia SR

V populácii SR najčastejšie označovaným dôvodom diskriminácie bol jednoznačne vek, ktorý tvoril až 37,3 % zo všetkých odpovedí (pozri Graf 4). Všetky ostatné dôvody boli označované významne menej. Pohlavie ako dôvod získalo 17,9 % zo všetkých označení, zdravotné postihnutie 16,2 % a etnický/národnostný pôvod 15,3 %. Zvyšných 13,2 % označení sa vzťahovalo na iné dôvody diskriminácie. Toto poradie pocitovaných dôvodov diskriminácie je takmer konzistentné so zisteniami aj z iných výskumov³⁵. Vek jednoznačne vychádza ako najčastejší dôvod diskriminácie, nasleduje etnicita a pohlavie. V našom výskume pred etnicitou skončil zdravotný stav – zdravotné postihnutie.

Graf 4: Dôvody pocitovanej diskriminácie (populácia SR, viacnásobné odpovede, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: Cítili ste sa vy osobne počas posledných 3 rokov diskriminovaný/-á na základe jedného alebo viacerých nasledujúcich dôvodov? Uveďte všetky dôvody, ktoré sa Vás týkajú.

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva, celoplošný prieskum 2012

Opytovaní z populácie SR mohli uviesť alebo spresniť, z akých iných dôvodov sa cítili byť diskriminovaní. Najčastejšie išlo o dôvody, ktoré možno označiť za diskrimináciu na základe pohlavia, prípadne diskrimináciu na základe rodinného stavu. Citujeme z voľných odpovedí: *mám deti; materská dovolenka; nemohla som otehotnieť – inak by som prišla o prácu; lebo žije veľa ľudí v našej domácnosti; pretože mám deti; slobodná; že mám 2 maloleté deti a som samoživiteľka; mám 7 súrodencov*. Respondenti a respondentky však uvádzali aj dôvody, ktoré antidiskriminačný zákon taxatívne neuvádza a vzťahujú sa na prejavy klientelizmu či korupcie: *brali podľa známosti; nie som člen politickej strany Smer; protekcia – známosti; že som nedala úplatok*. Ľudia sa však cítia byť diskriminovaní aj z dôvodu, že nemajú prax alebo dostatočné vzdelanie, či pre výzor a obezitu.

Kto sú ľudia z populácie SR, ktorí sa cítili byť diskriminovaní a označili aspoň jeden dôvod? Diskriminované sa cítili byť celkovo viac ženy v porovnaní s mužmi. Okrem pocitovanej diskriminácie z dôvodu pohlavia však medzi ženami a mužmi neboli štatisticky významné rozdiely v označovaných dôvodoch. Z hľadiska veku išlo najčastejšie o 55- až 64-ročných. Tí sa cítili byť diskriminovaní pre svoj vek v spojení so zdravotným postihnutím. Z hľadiska

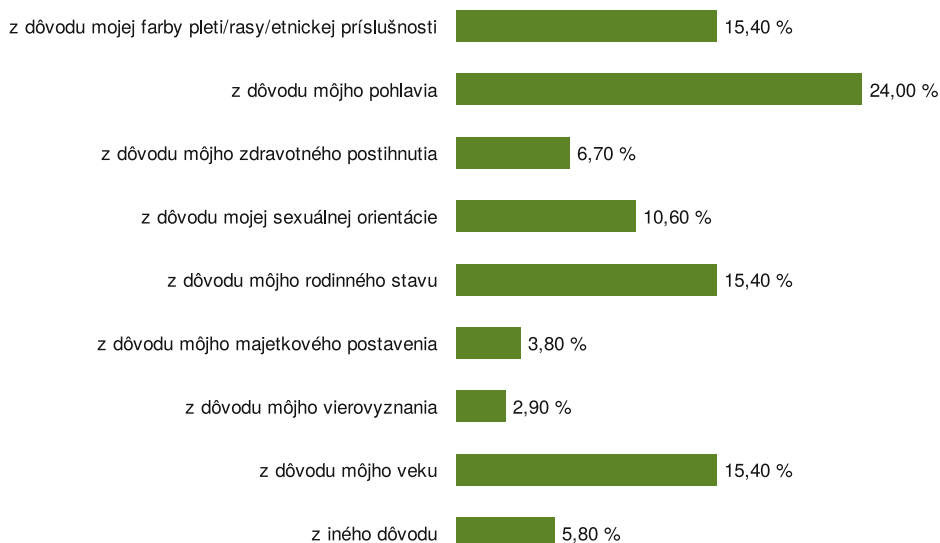
35 GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M.: *Diskriminácia a viacnásobná diskriminácia*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2010; a tiež *Diskriminácia v EÚ 2009: Eurobarometer 71.2 – Výsledky pre Slovensko*. Eurobarometer 2009.

dosiahnutého vzdelania išlo najviac o ľudí s maturitou (37,6 %), ale aj bez maturity (29 %), so základným vzdelaním (takmer 20 %) a vysokoškolským vzdelaním (13,7 %). Najčastejšie išlo o ľudí z Prešovského kraja a najmenej z Trenčianskeho.

Sieť MVO

Respondentom a respondentkám zo siete MVO bola predložená širšia batéria dôvodov ako v celoplošnom prieskume. Najviac označení získalo pohlavie (24 %), farba pleti/rasa/etnicita, rodinný stav a vek zhodne po 15,4 % zo všetkých označení (pozri Graf 5). Zachytiť sa podarilo aj respondentov a respondentky, ktorí sa cítili byť diskriminovaní na základe svojej sexuálnej orientácie (10,6 % zo všetkých označení). Pomerne vysoké percento respondentov/-tiiek označilo viac ako jeden dôvod diskriminácie. Najčastejšie sa kombinovala etnicita a pohlavie, etnicita + pohlavie + vek, pohlavie a vek, ale aj pohlavie + rodinný stav + vek či pohlavie + rodinný stav + sexuálna orientácia. Respondenti a respondentky v online prieskume si boli vo väčšej miere vedomí možnej viacnásobnej diskriminácie, t. j. diskriminácie na základe viacerých dôvodov.

Graf 5: Dôvody pocífovanej diskriminácie (sieť MVO, možnosť viacerých odpovedí, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: Z akého dôvodu ste boli diskriminovaný/-á?

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Marginalizované rómske etnikum

U respondentov a respondentiek marginalizovaného rómskeho etnika to bolo naopak – označované boli v podstate iba tri z ponúkaných dôvodov diskriminácie. Medzi dôvodmi diskriminácie výrazne prevažovala príslušnosť k etnicite, ktorá tvorila až 93,5 % zo všetkých odpovedí. V menšej miere boli zastúpené aj iné dôvody: rodinný stav a majetkové postavenie (každý po 2,6 %). Z uvedeného vyplýva, že príslušníci a príslušníčky rómskeho etnika si uvedomujú rozdiely v prístupe voči ich osobám a citlivo vnímajú porušovanie rovnakého zaobchádzania voči ich etniku.

Aktívna a neaktívna obrana proti diskriminácii

Populácia SR

Z populácie SR iba veľmi málo ľudí, ktorí sa cítili byť diskriminovaní, vyhľadalo právnu pomoc alebo sa diskriminácii bránilo právnou cestou. **Právnu pomoc vyhľadalo, na políciu sa obrátilo či oficiálnu sťažnosť podalo iba 4,7 % ľudí z opytovanej populácie SR, viac ako 92 % nepodniklo žiadne kroky na svoju obranu** a zvyšok ľudí nevedel alebo odmietol odpovedať. Medzi tými, čo sa nebránili právnou cestou, bolo o niečo viac žien ako mužov, najviac ľudia vo vekovej kategórii 25- až 34-ročných so stredným dosiahnutým vzdelaním s maturitou.

Sieť MVO

Spomedzi respondentov a respondentiek zo siete MVO podniklo nejaké kroky na svoju obranu 45,2 % opýtaných, čo je omnoho vyššie percento ako v prípade populácie SR. Je to spôsobené zjavne tým, že išlo respondentov/-ky siete MVO, ktorí mali vyššie povedomie a väčšie množstvo informácií o diskriminácii a možnostiach ochrany pred ňou. Taktiež ich príslušnosť k MVO, resp. kontakt s MVO im dával lepšie možnosti podpory a riešenia ich prípadu. Najväčšia skupina respondentov/-tiek, ktorí sa diskriminácii bránili, uviedla, že sa v snahe o riešenie svojho prípadu obrátila práve na MVO, ktoré sa zaoberajú ochranou pred diskrimináciou (20,3 %). Značná časť respondentov/-tiek riešila svoj prípad osobne, dohovorom s diskriminujúcim subjektom, aby ich ďalej nediskriminoval (18,8 %).

Marginalizované rómske etnikum

Spomedzi opýtaných z marginalizovaného rómskeho etnika svoj prípad diskriminácie nejako riešilo 24 % tých, ktorí/-é sa cítili byť diskriminovaní/-é. Takmer 37-percentný podiel odpovedí získalo riešenie „dohovorom s diskriminujúcim subjektom“, ďalších 32 % „obrátenie sa na políciu“. Medializovanie diskriminácie ako spôsob riešenia získalo 10,5-percentný podiel odpovedí. Vysoké percento osôb, ktoré svoj prípad riešili dohovorom s diskriminujúcim subjektom, súvisí podľa nášho názoru s tým, že značná časť ľudí sa voči prípadu subjektívne pocítovej diskriminácie či rasovej neznášanlivosti slovne ohradí a dá najavo svoj nesúhlas. To však zostáva jediným, veľmi často neúčinným krokom, ktorí urobia, a taktiež majú len veľmi málo informácií o iných možnostiach riešenia situácie. Druhým najčastejším spôsobom riešenia prípadu bolo obrátenie sa na políciu, čo rovnako nie je prekvapujúcim zistením. Polícia býva nesporne v povedomí mnohých ponímaná ako inštitúcia, na ktorú sa môžu obrátiť v prípade, že sa stretli s nejakou nepravosťou. Príslušníci polície marginalizované rómske komunity navštevujú, v niektorých lokalitách pôsobia aj rómski špecialisti na prácu s rómskymi komunitami. V prípade, že im osoby v danej lokalite aspoň do istej miery dôverujú, sú tou prvou inštitúciou, ktorej adresujú svoje sťažnosti, týkajúce sa subjektívne pocítovej diskriminácie.

Dôvody nevyhľadania právnej pomoci

U tých respondentov/-tiek, ktorí sa diskriminácii nebránili právnou cestou, sme zisťovali, čo bolo dôvodom ich rozhodnutia nevyhľadať právnu pomoc a nebrániť sa diskriminácii právnou cestou. Predložili sme im batériu možných dôvodov, pričom označiť mohli všetky, ktoré sa na nich vzťahovali. Dôvody nevyhľadania právnej pomoci sme vzhľadom na to, že išlo o hlavnú – meritórnu otázku, podrobili dôkladnej analýze vo všetkých troch výberových vzorkách. Odpovede populácie SR sme preskúmali ešte aj z hľadiska pohlavia, veku, vzdelania a kraja. **Dôvody populácie SR považujeme za referenčné a vzťahujeme k nim dôvody nevyhľadania právnej pomoci u ostatných dvoch výberových súborov.**

Populácia SR

V populácii SR boli odpovede pomerne rovnomerne rozložené. Viaceré z nich ukázali približne rovnako veľkú relevanciu z hľadiska rozhodovania diskriminovaných osôb nebrániť sa diskriminácii právnou cestou (pozri Graf 6). Ukázali, že rozhodnutie nebrániť sa diskriminácii právnou cestou ovplyvňuje v závislosti od jednotlivca širšie spektrum dôvodov. Rozhodnutie jednotlivca nebrániť sa diskriminácii môže byť tvorené jedným dominantným dôvodom, ale môže byť ovplyvnené aj viacerými dôvodmi.

Najčastejšie označovaným dôvodom v populácii SR bola **nedostatočná dôvera voči inštitúciám, ktoré by mohli diskrimináciu úspešne vyriešiť**. Tento dôvod získal 13,1 % zo všetkých odpovedí. Nedôvera voči inštitúciám, ako sú súdy, polícia či iné štátne inštitúcie, ktoré majú v kompetencii prípady diskriminácie riešiť, je konzistentná zo zisteniami aj z iných výskumov, skúmajúcich dôveru voči inštitúciám.

Druhým najčastejšie označovaným dôvodom v populácii bol nedostatok dôkazov (11,8 % z odpovedí). Títo respondenti a respondentky sú presvedčení/-é o tom, že bez existencie dôkazov nemá význam brániť sa voči diskriminácii právnou cestou a prípad nechávajú bez riešenia.

Takmer totožný počet označení získal však aj dôvod, že ľudia, ktorí sa cítili byť diskriminovaní, **nepovažovali za dôležité svoj prípad riešiť**. Celkovo tento dôvod tvoril 11,6 % zo všetkých odpovedí. V tomto smere môže zohrávať úlohu z nášho pohľadu skutočnosť, že ľudia za diskrimináciu môžu považovať aj rozličnú krivdu či nespokojnosť s výsledkom konania úradov či zamestnávateľa – že diskriminácia často nie je vnímaná principiálne, ale v závislosti od mnohých okolností³⁶. Uvedomujúc si určitú intuitívnu a konfúznosť pocítovanej diskriminácie, ľudia môžu sami posúdiť svoj prípad ako nedôležitý na právne riešenie. Pod tento uvádzaný dôvod neriešenia diskriminácie sa však mohla nesporne podpísať aj určitá skepsa a rezignácia na právne riešenie v kontexte oveľa dôležitejších, možno existenčných problémov, ktorým diskriminované osoby môžu čeliť.

Viac ako 10 % označení získal aj dôvod, spočívajúci v **nedostatku informácií o tom, na koho a kam sa obrátiť s požiadavkou na poskytnutie právnej pomoci**.

S nedostatkom informácií súvisí aj takmer totožný podiel odpovedí o **nedostatku finančných prostriedkov na zabezpečenie právnej pomoci**. Tento dôvod dosiahol 10,3-percentný podiel, pričom respondenti a respondentky zrejme nemali vedomosti o možnostiach získať bezplatnú právnu pomoc zo strany viacerých mimovládnych organizácií a za určitých podmienok aj zo strany štátnych inštitúcií (Slovenské národné stredisko pre ľudské práva a Centrá právnej pomoci), ktoré poskytujú bezplatnú právnu pomoc v oblasti ochrany pred diskrimináciou.

Do skupiny dôvodov vyplývajúcich z nedostatku informácií o ochrane pred diskrimináciou patrí aj nedostatok vedomostí o tom, že diskrimináciu možno riešiť právnou cestou (takmer 9 % zo všetkých označení). Podobne 8,3 % respondentov/-iek uviedlo, že si neboli istí, či v ich prípade išlo o diskrimináciu, čo sa podpísalo na ich rozhodnutí nebrániť sa diskriminácii právnou cestou.

Pomerne značný, 8-percentný podiel odpovedí získala aj **nepriemeraná dĺžka súdnych konaní**, ktorá odradila respondentov a respondentky riešiť ich prípad diskriminácie právnou cestou. Tento dôvod zrejme sýti aj celkovú nedôveru v inštitúcie, ktoré majú v kompetencii právne riešenie diskriminácie.

³⁶ GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M.: *Vieme čo je diskriminácia?*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2008. s. 12.

Ďalším dôvodom nebránenia sa proti diskriminácii bolo aj pociťované **riziko viktimizácie – obava z diskriminujúcej osoby, z pomsty alebo zhoršenia situácie v prípade ohradenia sa proti diskriminácii**. Ako faktor, ktorý ovplyvnil rozhodnutie nebrániť sa diskriminácii právnou cestou, ho uviedlo 8,5 % respondentov /-tiiek.

Osobné dohovorenie diskriminujúcej osobe pred právnym riešením situácie sa rozhodlo uprednostniť 5,6 % respondentov /-tiiek.

Graf 6: Dôvody nevyhľadania právnej pomoci a nebránenie sa právnou cestou v prípade pociťovanej diskriminácie (populácia SR, viacnásobné odpovede, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: *Prečo ste v prípade diskriminácie nevyhľadali právnu pomoc ani ste sa diskriminácii nebránili právnou cestou?*

Poznámka: *Graf zobrazuje dôvody zoradené od najviac označovaných po najmenej označované.*

Zdroj: *Poradňa pre občianske a ľudské práva, celoplošný prieskum 2012*

Respondenti a respondentky populácie SR mali možnosť uviesť ešte aj iné možné dôvody, prečo neriešili svoj prípad diskriminácie právnou cestou. Väčšina uvádzaných dôvodov naznačovala celkovú skepsu až rezignáciu na akékoľvek riešenie, ako aj presvedčenie, že diskriminácia je na Slovensku taká normálna a rozšírená, že nemá zmysel sa voči nej postaviť. Citujeme z konkrétnych vyjadrení respondentov a respondentiek: *aj tak by to nepomohlo; čo by sa na tom zmenilo?; je to na Slovensku normálne; lebo je to klasická povaha Slovákov; lebo sa tým nič nezmení; nedali by mi za pravdu; nemám šancu; nič by som tým nevyriešil; nič sa s tým nedá robiť; pretože sa nedovolať pravdy, lebo je to zbytočné; táto diskriminácia sa na Slovensku nedá riešiť; úrady neriešia diskrimináciu – nemá kto; v našej spoločnosti je to zbytočné; žijeme na Slovensku!*

Pozrime sa teraz na podrobnejšie triedenie údajov populácie SR z hľadiska pohlavia, veku, vzdelania a kraja:

Analýza údajov ukázala, že dôvody nevyužívania právnych prostriedkov ochrany pred diskrimináciou sa medzi mužmi a ženami štatisticky významne nelíšili (pozri Graf 7).

Rozhodnutie mužov však o niečo viac ako ženy ovplyvnila nedôvera v inštitúcie, nedostatok informácií o tom, či v ich prípade išlo o diskrimináciu, ako aj o možnostiach brániť sa diskriminácii právnou cestou. Muži o niečo častejšie ako ženy radšej riešili diskrimináciu osobným dohovorom s diskriminujúcou osobou ako právnou cestou. Ženy v porovnaní s mužmi zase viac odradila od právneho riešenia diskriminácie obava z diskriminujúcej osoby a dĺžka súdnych konaní, nedostatok finančných prostriedkov a nevedomosť, kde a na koho sa obrátiť v prípade diskriminácie.

Graf 7: Dôvody nevyhľadania právnej pomoci v prípade pocitovanej diskriminácie podľa pohlavia (populácia SR, viacnásobné odpovede, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: Prečo ste v prípade diskriminácie nevyhľadali právnu pomoc ani ste sa diskriminácii nebránili právnou cestou?

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva, celoplošný prieskum 2012

Sledovali sme aj rozloženie dôvodov dôvody nevyužívania právnych prostriedkov ochrany pred diskrimináciou v populácii SR podľa veku (pozri *Tabuľka 3*). Respondenti/-ky vo vekovej kategórii 18 – 24 rokov výrazne viac v porovnaní s inými vekovými kategóriami nepovažovali za dôležitú diskrimináciu vôbec riešiť. Ženy a muži vo veku od 25 do 34 rokov zase vo zvýšenej miere nevedeli, na koho a kde sa obrátiť o pomoc, 45- až 54-ročných výrazne viac odradil nedostatok finančných prostriedkov. Ľudia vo veku od 55 do 64 rokov ako dôvod nevyhľadania právnej pomoci najviac označovali nedôveru v inštitúcie a u starších ľudí nad 65 rokov získal výraznejší podiel odpovedí dôvod, že nemali vedomosť o tom, že sa dá voči diskriminácii brániť právnou cestou.

Podľa vzdelania sa dôvody líšili iba pri niektorých z nich (pozri *Graf 8*). Nedostatok finančných prostriedkov ako dôvod nevyhľadania právnej pomoci štatisticky výrazne viac uvádzali ľudia so základným vzdelaním a so stredoškolským vzdelaním bez maturity v porovnaní s ostatnými vzdelanostnými skupinami. Ľudia so základným a vysokoškolským vzdelaním štatisticky signifikantne zase viac uvádzali, že svoj prípad riešili dohovorom

s diskriminujúcou osobou. Zaujímavosťou je, že nedôvera voči inštitúciám ako dôvod neriešenia diskriminácie právnou cestou rastie priamo úmerne so vzdelaním. Vzdelanie však nie je štatisticky signifikantným triediacim znakom v prípade daného dôvodu.

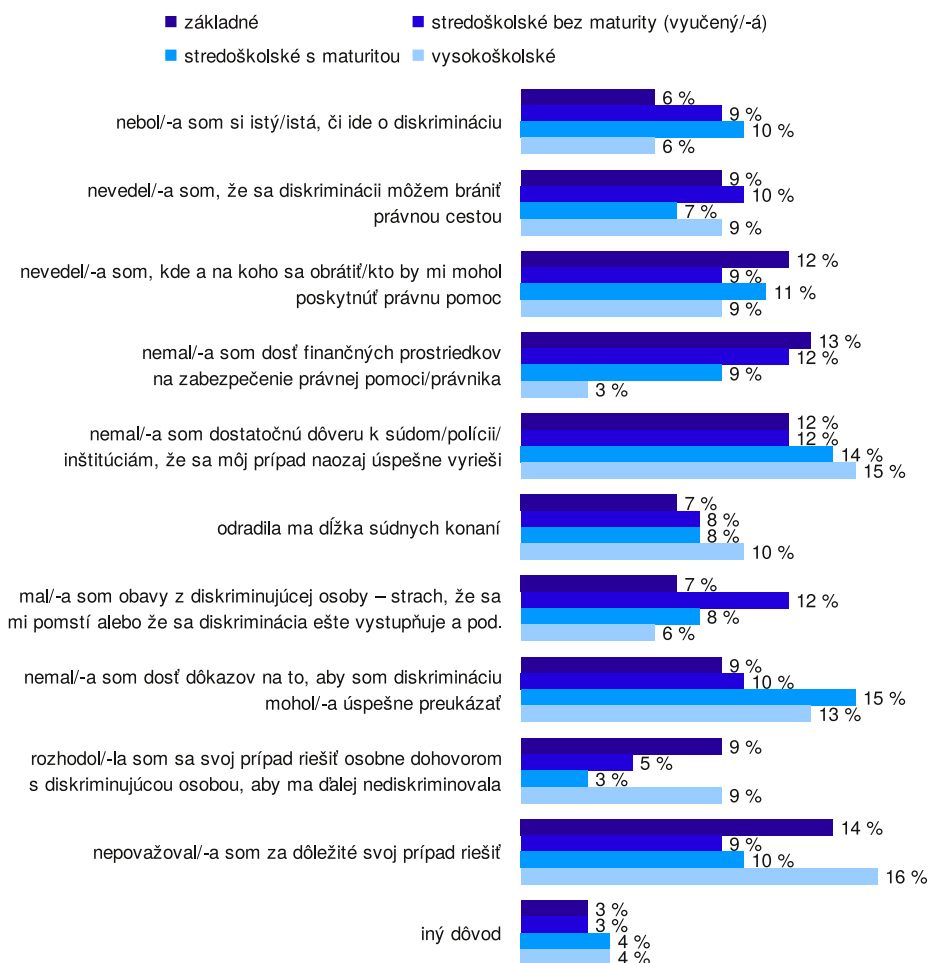
Tabuľka 3: Dôvody nevyhľadania právnej pomoci podľa veku (populácia SR, počet odpovedí v rámci vekových kategórií v %)

Dôvod	18 – 24	25 – 34	35 – 44	45 – 54	55 – 64	65 a viac rokov
nebol/-a som si istý/istá, či ide o diskrimináciu	8,4 %	8,2 %	8,5 %	8,0 %	9,2 %	6,8 %
nevedel/-a som, že sa diskriminácii môžem brániť právnou cestou	9,5 %	6,4 %	9,1 %	8,5 %	5,1 %	<u>16,1 %</u>
nevedel/-a som, kde a na koho sa obrátiť/kto by mi mohol poskytnúť právnu pomoc	8,4 %	<u>19,2 %</u>	9,7 %	11,0 %	4,0 %	12,6 %
nemal/-a som dosť finančných prostriedkov na zabezpečenie právnej pomoci/právnik	7,9 %	9,4 %	10,5 %	<u>14,0 %</u>	11,0 %	8,0 %
nemal/-a som dostatočnú dôveru k súdom/policii/inštitúciám, že sa môj prípad naozaj úspešne vyrieši	12,9 %	9,5 %	12,7 %	12,4 %	<u>15,8 %</u>	14,2 %
odradila ma dĺžka súdnych konaní	5,4 %	6,3 %	9,3 %	7,8 %	9,7 %	9,5 %
mal/-a som obavy z diskriminujúcej osoby – strach, že sa mi pomstí alebo že sa diskriminácia ešte vystupňuje a pod.	8,0 %	8,2 %	9,4 %	12,8 %	7,9 %	3,7 %
nemal/-a som dosť dôkazov na to, aby som diskrimináciu mohol/-a úspešne preukázať	15,4 %	12,5 %	8,9 %	9,3 %	14,5 %	9,8 %
rozhodol/-la som sa svoj prípad riešiť osobne dohovorom s diskriminujúcou osobou, aby ma ďalej nediskriminovala	5,6 %	5,0 %	8,2 %	3,8 %	7,1 %	3,3 %
nepovažoval/-a som za dôležité svoj prípad riešiť	<u>18,5 %</u>	8,2 %	9,5 %	7,0 %	13,9 %	12,8 %
iný dôvod	0,0 %	7,1 %	4,2 %	5,5 %	1,9 %	3,2 %

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva, celoplošný prieskum 2012

Kraj takisto nebol výrazným diferenciačným faktorom vzhľadom na uvádzané dôvody. V niektorých prípadoch sa však ukázal výraznejší príklon k jednému či dvom dôvodom. Muži a ženy z Bratislavského kraja napríklad najčastejšie označovali nedôveru v inštitúcie a nedostatok dôkazov (každý po 16 % zo všetkých odpovedí). Podobne ľudia z Banskobystrického kraja výrazne častejšie označovali nedôveru v inštitúcie (až 18,4 % odpovedí). Respondenti a respondentky z Košického kraja zase najčastejšie nepovažovali prípad diskriminácie za dôležitý na to, aby vyhľadali právnu pomoc (17,6 %). Pritom nevedno, či ide o rezignáciu, alebo či v porovnaní s inými, napríklad existenčnými problémami im nimi pocitovaná diskriminácia pripadá nedôležitá.

Graf 8: Dôvody nevyhľadania právnej pomoci v prípade pocitovanej diskriminácie podľa vzdelania (populácia SR, viacnásobné odpovede, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: Prečo ste v prípade diskriminácie nevyhľadali právnu pomoc ani ste sa diskriminácii nebránili právnou cestou?

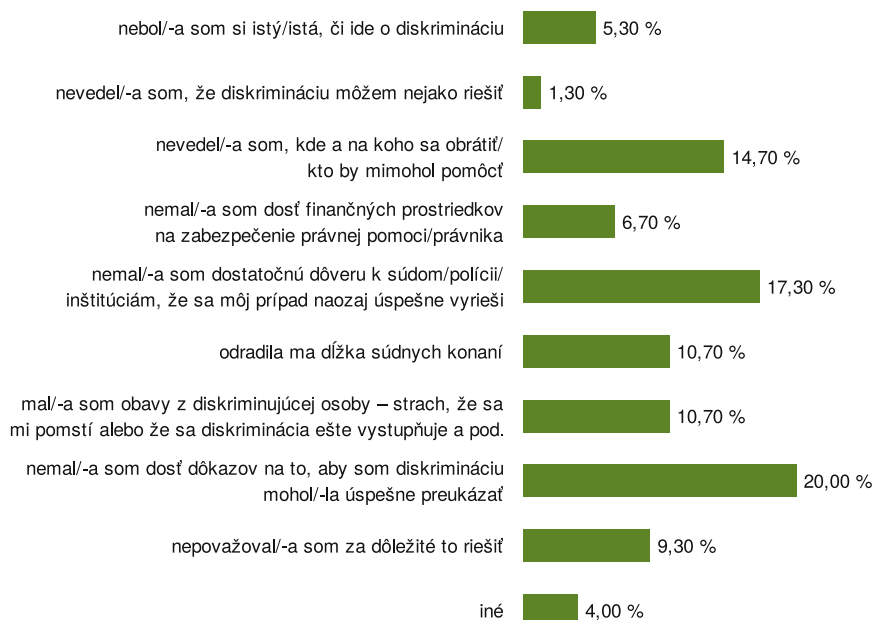
Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva, celoplošný prieskum 2012

Sieť MVO

Pozrime sa teraz na rozloženie dôvodov nevyhľadania právnej pomoci či nebránenia sa diskriminácii u respondentov a respondentiek siete MVO. Aj tu mali opytovaní možnosť vybrať si z batérie dôvodov, prečo tak neurobili.³⁷ Najčastejším dôvodom bol nedostatok dôkazov (20 % odpovedí), nedostatočná dôvera v zodpovedné inštitúcie (17,3 %) a nevedomosť, na koho a kam sa obrátiť o pomoc (14,7 %). Dĺžka súdnych konaní a obava z diskriminujúcej osoby ako dôvody neriešenia svojho prípadu získali každý po 10,7 % zo všetkých odpovedí (pozri Graf 9).

³⁷ Znenie otázky v porovnaní so znením príslušnej otázky v celoplošnom výskume bolo mierne zmenené. V celoplošnom výskume bola otázka zameraná špecificky na neriešenie prípadu diskriminácie právnou cestou. V prípade online prieskumu bola otázka formulovaná na celkové neriešenie svojho prípadu diskriminácie, resp. nepostavenia sa jej na odpor. Batérie ponúkaných dôvodov neriešenia diskriminácie však boli do veľkej miery zhodné.

Graf 9: Dôvody nevyhľadania právnej pomoci v prípade pociťovanej diskriminácie (sieť MVO, viacnásobné odpovede, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: Prečo ste v prípade diskriminácie nevyhľadali právnu pomoc ani ste sa diskriminácii nebránili právnou cestou?

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Jeden pohľad navyše: Niekoľko názorov aktivistov a aktivistiek MVO na tému bariér v prístupe k právnej ochrane pred diskrimináciou

Mnohé mimovládne organizácie na Slovensku tradične presadzujú dodržiavanie ľudských práv rôznych znevýhodnených skupín obyvateľstva. Aktivisti a aktivistky, ktorí sú ich súčasťou, sú mnohokrát sami príslušníkmi/-čkami znevýhodnených skupín obyvateľstva a sami tak vo zvýšenej miere čelia riziku diskriminácie. Počas realizácie výskumu sme mali príležitosť uskutočniť aj niekoľko zaujímavých stretnutí a rozhovorov. Tie okrem iného priniesli aj postrehy, ktoré kvantitatívny empirický výskum nedokáže priniesť a ktoré stoja za zmienku.

Pri pohľade na jednotlivé skupiny obyvateľstva ohrozené diskrimináciou je možné poukázať na jeden dôležitý aspekt. Ten súvisí s tým, či diskrimináciou ohrozená osoba môže alebo nemôže zakryť svoju odlišnosť, ktorá ho navonok vystavuje zvýšenému riziku diskriminácie zo strany majority. U niektorých skupín, ako sú ženy, je pochopiteľne nemožné ukryť diskriminačný dôvod. Naopak, v prípade osôb inej sexuálnej orientácie je táto otázka v mnohých prípadoch veľmi relevantná. Ako konštatuje Ján Benec, aktivista Iniciatívy Inakosť: „**Rozhodnutie neodhaliť svoju sexuálnu orientáciu osobu do značnej miery chráni pred xenofóbnymi prejavmi a diskrimináciou zo strany majoritnej spoločnosti. Prípadné rozhodnutie právne riešiť diskrimináciu na inštitucionálnej či legislatívnej úrovni, ktorú môžu LGBT osoby pociťovať, prináša riziko odhalenia svojej sexuálnej identity navonok.**”

Táto otázka sa nesporne dotýka aj príslušníkov/-čiek rómskeho etnika, kde ich etnicita nemusí byť vždy na pohľad zrejímá. Jej odhalenie smerom k verejnosti prináša zvýšené riziko stigmatizácie a možnej diskriminácie. Ingrid Kosová, ľudskoprávna aktivistka a predsedníčka OZ Quo Vadis, v tejto súvislosti hovorí: „**Mnohí integrovaní Rómovia a Rómky sa neidentifikujú so svojim rómskym**

pôvodom. Radšej zakrývajú svoju identitu, aby zapadli do spoločnosti. Tým pádom diskrimináciu neriešia a ani si ju neprípúšťajú, že by mohli byť v nerovnom postavení. Je to taká ilúzia nediskriminácie. Je to zvláštny stav, ktorým som sama vnútorne prechádzala..."

Okrem iného konštatuje, že dôvody neriešenia diskriminácie zo strany Rómov a Rómiek, ktorí žijú takpovediac integrovane, sa nevymykajú z iných ohrozených skupín a súvisia najmä s nedostatkom informácií a nedôverou k inštitúciám.

Lubica Gálisová z OZ Fórum pre pomoc starším dáva do pozornosti, že starší ľudia čelia v našej spoločnosti vo veľkej miere diskriminácii, ktorá nesúvisí výhradne len s vekom, ale do hry vstupuje aj zdravotný stav a pohlavie. Čelia tak viacnásobnej diskriminácii, pričom ženy v staršom veku sú mimoriadne ohrozenou skupinou. V súvislosti s malým počtom riešených prípadov diskriminácie z dôvodu veku potvrdzuje celkové výsledky empirického výskumu: **„Starší ľudia sa boja, nemajú dosť prostriedkov na zabezpečenie právnej pomoci a absolútne neveria súdom a inštitúciám.“**

Diskrimináciu z dôvodu náboženského vierovyznania sa v rámci kvalitatívneho výskumu nepodarilo zachytiť napriek tomu, že k tej v našej spoločnosti nepochybne v istej miere dochádza. Za pozornosť stojí napríklad veľké množstvo súdnych prípadov iniciovaných náboženským spoločenstvom Svedkov Jehovových v iných európskych krajinách, o ktorých rozhodoval v ostatných rokoch Európsky súd pre ľudské práva, pričom rozhodol o porušení ich garantovaných práv. Na Slovensku doposiaľ takýto prípad nie je známy. V prípade náboženstiev, ktoré vyznávajú najmä cudzinci/-ky, žijúci na Slovensku, nemusí byť navyše vždy celkom zrejmé, či čelia diskriminácii z dôvodu svojho vierovyznania alebo svojej národnosti/etnicity. Niektoré výskumy v Európe ukázali, že príslušníci/-čky islamu v európskych krajinách subjektívne pociťujú diskrimináciu skôr z dôvodu svojej národnosti, ako z dôvodu vierovyznania. Zuzana Hasna z Islamskej nadácie v tomto smere dodáva: **„V prípade moslimov/moslimiek najčastejšie dochádza k diskriminácii pri vstupe na pracovný trh, resp. priamo na pracovisku, pre meno, vzhľad či etnický pôvod alebo vierovyznanie. Aj realita na Slovensku poukazuje na fakt, že aj keď niekoho neprijmú do zamestnania pre islamské vierovyznanie, zamestnávateľia to odôvodnia skôr etnickým pôvodom, odlišným socio-kultúrnym pozadím alebo uvedú úplne odlišný dôvod. Moslimovia/moslimky, a o to viac cudzinci na Slovensku majú strach postaviť sa voči prejavom neznašanlivosti a diskriminácie a nemajú ani dosť informácií o právnych možnostiach riešenia týchto prípadov.“**

Marginalizované rómske etnikum

Batériu s dôvodmi nebránenia sa v prípade diskriminácie sme predložili aj respondentom a respondentkám z marginalizovaného rómskeho etnika. Na otázku, prečo svoj prípad diskriminácie neriešili, ženy a muži ako najčastejšie dôvody uvádzali, že **nevedeli, kde a na koho sa obrátiť so žiadosťou o pomoc (26 % odpovedí), spolu s nedostatočnou dôverou voči súdom, polícii a iným inštitúciám (25% z odpovedí). Pomerne častým dôvodom bol aj strach a obava z diskriminujúcej osoby (19 %)** (pozri Graf 10). Ostatné dôvody získali len nízky podiel odpovedí.

Respondenti a respondentky z marginalizovaného rómskeho etnika mali možnosť uviesť aj iné dôvody, ktoré ich odradili riešiť svoj prípad diskriminácie. Citujeme zo zaznamenaných dôvodov: *starosta zavolá policajtov – sú príbuzní; nechcel ísť do toho sám; Rómovia sa boja; neveria, že sa to dá niekam obrátiť; nepoznala som toho, kto nás diskriminoval; nechodím tam, kde ma nechcú pustiť.*

Z osôb, ktoré sa diskriminácii nebránili, len 33,3 % vedelo, že je možné podať žalobu podľa antidiskriminačného zákona či domáhať sa svojich práv na súde. O bezplatnej právnej pomoci malo vedomosť len 18 % opýtaných respondentov a respondentiek marginalizovaného rómskeho etnika.

Graf 10: Dôvody nevyhľadania právnej pomoci v prípade pocítovanej diskriminácie (marginalizované rómske etnikum, viacnásobné odpovede, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: Prečo ste v prípade diskriminácie nevyhľadali právnu pomoc ani ste sa diskriminácii nebránili právnou cestou?

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Porovnanie dôvodov nevyhľadania právnej pomoci medzi výberovými súbormi

Porovnali sme dôvody nevyhľadania právnej pomoci resp. nebránenia sa diskriminácii u respondentov a respondentiek zo všetkých troch výberových súborov. Porovnanie má svoje obmedzenia vzhľadom na čiastočnú zmenu znenia otázky³⁸ a vynechanie jedného z dôvodov v batérii možností³⁹. Každý z prieskumov však zachytil odlišné vzorky respondentov/-tiek vzhľadom na štruktúru aj pocítovanú diskrimináciu.

Prvý pohľad na údaje v *Grafe 11* indikuje, že zatiaľ čo v populácii SR sú dôvody nebránenia sa diskriminácii pomerne rovnomerne rozložené, u respondentov/-tiek siete MVO a marginalizovaného rómskeho etnika vystupujú do popredia iba niektoré z nich, ale o to výraznejšie.

Ak porovnáme tri najčastejšie zastúpené dôvody vo všetkých troch výskumných vzorkách, dostaneme zistenia uvedené v *Tabuľke 4*.

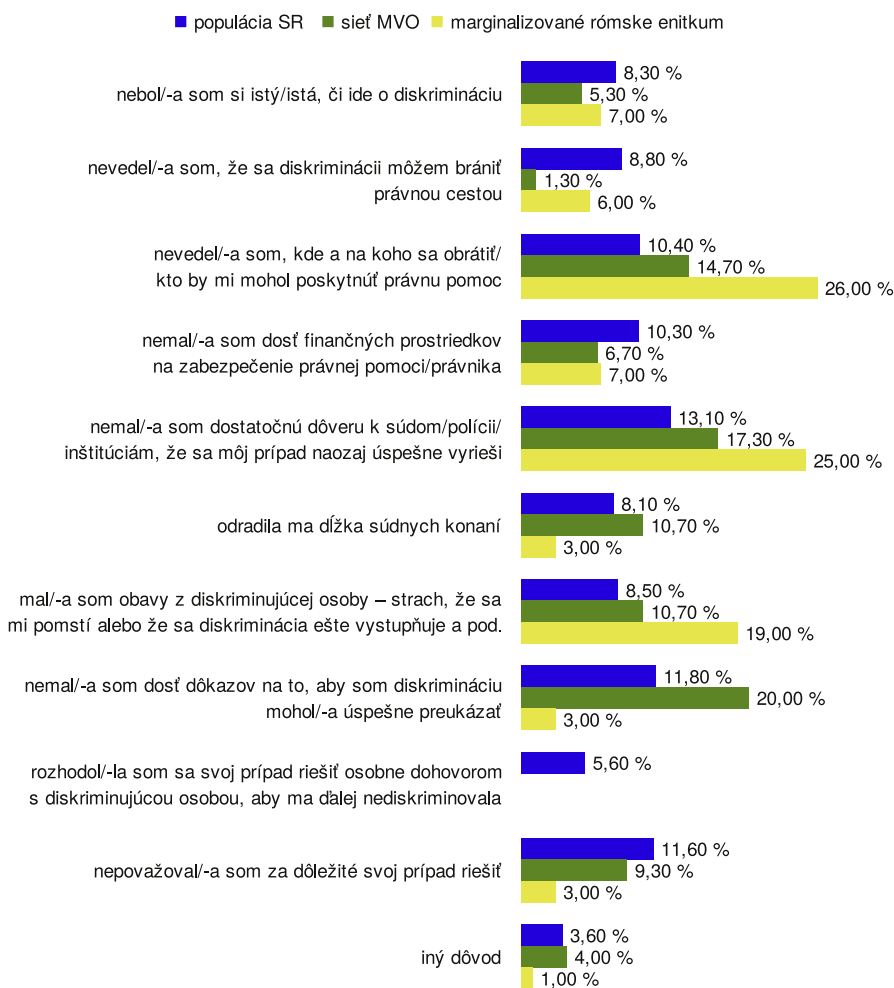
Nedostatočná dôvera voči súdom, polícii a iným inštitúciám, že sa prípad diskriminácie naozaj úspešne vyrieši, je spoločným a jedným z najčastejšie uvádzaných dôvodov vo všetkých troch výskumných vzorkách.

Faktická, ale aj medializovaná nízka vymožitelnosť práva, nekonanie polície či iných inštitúcií, na ktoré sa diskriminované osoby môžu obrátiť, sú najvýraznejšími bariérami nevyhľadania právnej pomoci či nebránenia sa voči diskriminácii na akomkoľvek základe.

³⁸ V prieskume populácie SR bola otázka zameraná špecificky na neriešenie prípadu diskriminácie právnou cestou. V prípade siete MVO a marginalizovaného rómskeho etnika bola otázka formulovaná na celkové neriešenie svojho prípadu diskriminácie, resp. nepostavenia sa jej na odpor. Batérie ponúkaných dôvodov neriešenia diskriminácie však boli do veľkej miery zhodné.

³⁹ Dôvod „rozhodol/-la som sa svoj prípad riešiť osobne dohovorom s diskriminujúcou osobou, aby ma ďalej nediskriminovala“ bol použitý iba v prieskume populácie SR. V prieskume siete MVO a prieskume z marginalizovaného prostredia tento dôvod nebol súčasťou batérie dôvodov.

Graf 11: Dôvody nevyhľadania právnej pomoci v prípade pocitovanej diskriminácie podľa jednotlivých výskumných vzoriek (viacnásobné odpovede, počet odpovedí v %)

Znenie otázky: Prečo ste v prípade diskriminácie nevyhľadali právnu pomoc ani ste sa diskriminácii nebránili právnou cestou?

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Tabuľka 4: Tri najčastejšie označované dôvody nevyhľadania právnej pomoci v prípadoch diskriminácie podľa jednotlivých výskumných vzoriek

	Populácia SR	Sieť MVO	Marginalizované rómske etnikum
1.	nedôvera v inštitúcie	nedostatok dôkazov	nevedel/-a, kde a na koho sa obrátiť
2.	nedostatok dôkazov	nedôvera v inštitúcie	nedôvera v inštitúcie
3.	nedôležité riešiť	nevedel/-a, kde a na koho sa obrátiť	obavy z diskriminujúcej osoby

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Pritom výskumy naznačujú, že Slovensko patrí už dlhodobo medzi krajiny s miernymi prejavmi nedôvery voči národným inštitúciám, blízke neutrálnemu stanovisku⁴⁰. Toto porovnanie je však relatívne a v rámci Európy Slovensko patrí pod priemer.⁴¹ Domnievame sa, že uvedený dôvod nebránenia sa diskriminácii má v porovnaní s inými dôvodmi najťažšie riešenia, ktoré je možné vnímať len v intenciách pomalého zlepšovania. Na prekonanie tejto bariéry je nutné prijímať celý sled systémových krokov smerom k väčšej otvorenosti justície a polície, efektívnejšej činnosti súdov a znižovaniu prieťahov v rozhodovaní, účinnému a konzistentnému uplatňovaniu antidiskriminačnej legislatívy, prijímaniu, potieraniu korupcie a pod. Je dôležité dosiahnuť postupne čoraz viac kvalitných súdnych rozhodnutí, ktoré budú medializované a budú rezonovať v spoločnosti ako naozaj úspešné prípady riešenia diskriminácie. Tie prispejú k motivácii ďalších osôb brániť sa diskriminácii právnou cestou a môžu výrazne pomôcť prekonávať nedôveru v zodpovedné inštitúcie. Pri súčasných podmienkach bude potrebné obracať sa na medzinárodné inštanície na ochranu pred diskrimináciou, ako je Súdny dvor EÚ a Európsky súd pre ľudské práva, ktoré budú svojimi rozhodnutiami korigovať výklad a uplatňovanie domácej antidiskriminačnej legislatívy na vnútroštátnych súdoch.

Druhou najčastejšou bariérou je nedostatok dôkazov na úspešné preukázanie diskriminácie, typické pre celú populáciu Slovenska aj ľudí zo siete MVO.

Dôkazná situácia, resp. dostupnosť dôkazov subjektívne posúdená ako nedostatočná už dopredu odrádza diskriminované osoby, aby vyhľadali právnu pomoc a svoje možnosti právnej ochrany nechali posúdiť odborníkom a odborníčkam. Predpoklad diskriminovaných osôb, že ich možnosti preukázať diskrimináciu sú nízke, je často naozaj správny. V mnohých prípadoch majú diskriminované osoby len obmedzené alebo žiadne dôkazy, ako diskrimináciu preukázať. Dokazovanie diskriminácie má však svoje špecifiká a možnosti preukázať ju môžu byť v mnohých prípadoch reálnejšie, ako sa diskriminovaným osobám môže javiť. Inštitút dôkazného bremena zásadným spôsobom zlepšuje ich postavenie pri preukazovaní diskriminácie a zároveň je možné si dôkazy cielene zabezpečiť napr. prostredníctvom situačného testingu. Potrebné je teda šíriť informácie v širokej verejnosti o dokazovaní diskriminácie, resp. o možnostiach, ako dôkazy v prípade diskriminácie zabezpečiť.

Trefou bariérou, spoločnou pre sieť MVO a rómske marginalizované etnikum, bol nedostatok informácií o možnej pomoci v prípadoch diskriminácie, t. j. informácií o tom, kde sa takáto odborná pomoc poskytuje a kto ju poskytuje.

Zvyšovanie informovanosti o otázkach diskriminácie, ako aj o možnostiach právnej pomoci a inštitúciách na podporu diskriminovaných osôb je v našej spoločnosti neustále potrebné. Prekonanie tejto bariéry prostredníctvom šírenia potrebných informácií však úzko súvisí aj s kapacitami, resp. s finančnými možnosťami inštitúcií, ktoré majú poskytovať právnej pomoci v prípadoch diskriminácie vo svojej kompetencii. Pokiaľ nedokážu diskriminovaným osobám poskytnúť účinnú právnu pomoc, informácie, ktoré o nich diskriminované osoby mali, budú pre nich zbytočné a v konečnom dôsledku to pre nich prinesie len sklamanie a zvýšenie nedôvery k inštitúciám, poskytujúcim takúto pomoc.

Vzhľadom na už spomínané pomerne rovnomerné rozloženie dôvodov v populácii Slovenska je nesporne potrebné venovať pozornosť aj potieraniu ďalších dôvodov, ktoré majú vplyv na rozhodovanie diskriminovaných osôb nevyhľadať právnu pomoc a nebrániť sa diskriminácii právnou cestou.

40 VÝROST, J. a kol.: *Európska sociálna sonda (ESS): 4. kolo na Slovensku*. Prešov : Universum, 2010. s. 102.

41 Výskumy európskej sociálnej sondy (ESS) merajú dôveru na 10-stupňovej škále, kde 0 = vôbec nedôverujem a 10 = úplne dôverujem. V roku 2010 dôvera v slovenskú políciu dosiahla skóre 4,80 a v súdny systém 4,19. V Dánsku je to však napríklad 7,28, resp. 7,58, zatiaľ čo napr. na Ukrajine 1,80, resp. 2,17. Bližšie pozri: VÝROST, J. a kol.: *Európska sociálna sonda (ESS): 4. kolo na Slovensku*. Prešov : Universum, 2010. s. 91.

4.3 Súhrnné zistenia

Celoplošný zber údajov na reprezentatívnej vzorke slovenskej populácie

- **15,8 % respondentov/-tiek celoplošného zisťovania odpovedalo kladne na otázku, či sa cítili osobne za posledné tri roky diskriminovaní na základe vybraných dôvodov.** Prevalencia pociťovanej diskriminácie v slovenskej populácii v iných výskumoch sa ukazuje o niečo vyššia v závislosti od výberovej vzorky, referenčného obdobia či formulácie otázky, ale rozdiely nie sú výrazné.
- Iba nepatrné percento respondentov/-tiek celoplošného zisťovania, ktorí sa cítili byť diskriminovaní, vyhľadalo právnu pomoc alebo sa diskriminácii bránilo právnou cestou. **Právnu pomoc vyhľadalo alebo právnou cestou riešilo svoj prípad iba 4,7 % ľudí. Viac ako 92 % nepodniklo žiadne kroky na svoju obranu.** Medzi tými, čo sa nebránili právnou cestou, bolo o niečo viac žien ako mužov, najviac ľudia vo vekovej kategórii 25- až 34-ročných so stredným dosiahnutým vzdelaním s maturitou.
- **Dôvody, pre ktoré sa diskriminované osoby rozhodli nebrániť diskriminácii právnou cestou a nevyhľadať právnu pomoc, boli v populácii SR pomerne rovnomerne rozložené.** Viaceré z nich sa ukázali byť približne rovnako relevantné z hľadiska rozhodovania diskriminovaných osôb brániť alebo nebrániť sa diskriminácii právnou cestou. Ukázali, že rozhodnutie nebrániť sa diskriminácii právnou cestou v závislosti od jednotlivca ovplyvňuje širšie spektrum dôvodov. Rozhodnutie na úrovni jednotlivca nebrániť sa diskriminácii môže byť tvorené jedným dominantným dôvodom, ale môže byť ovplyvnené aj viacerými dôvodmi.
- Ak odhliadneme od malých percentuálnych rozdielov medzi uvádzanými dôvodmi, najviac označovaným dôvodom bola nedostatočná dôvera voči inštitúciám, ktoré by mohli diskrimináciu úspešne vyriešiť (13,1 % všetkých odpovedí). Ďalším uvádzaným dôvodom bol nedostatok dôkazov (11,8 % z odpovedí). Takmer totožný podiel odpovedí získal však aj dôvod, že ľudia, ktorí sa cítili byť diskriminovaní, nepovažovali za dôležité svoj prípad riešiť (11,6 %). Viac ako 10 % označení získal aj dôvod, spočívajúci v nedostatku informácií o tom, na koho a kam sa obrátiť s požiadavkou na poskytnutie právnej pomoci.
- Dôvody, ktoré mali možnosť uviesť samotní respondenti/-ky nad rámec ponúkanej batérie odpovedí, poukázali na celkovú **skepsu až rezignáciu na akékoľvek riešenie**, ako aj presvedčenie, že diskriminácia je na Slovensku taká normálna a rozšírená, že nemá zmysel sa voči nej postaviť, ako aj že na Slovensku sa nie je možné domôcť spravodlivosti.

Dotazníkový online prieskum zameraný na sieť mimovládnych organizácií

- Doplnujúci prieskum v rámci siete MVO potvrdil **relevanciu viacerých rozličných dôvodov z hľadiska rozhodovania diskriminovaných osôb nebrániť sa diskriminácii právnou cestou.** Najčastejšie uvádzaným dôvodom nebránenia sa diskriminácii bol nedostatok dôkazov (20 % odpovedí), nedostatočná dôvera v zodpovedné inštitúcie (17,3 %) a nevedomosť, na koho a kam sa obrátiť o pomoc v prípade diskriminácie (14,7 %).

- Informovanosť o právnych možnostiach ochrany pred diskrimináciou v spoločnosti má stále svoje limity. **Dvadsaťpäť percent (25 %) respondentov/-tiek v rámci siete MVO, ktorí sa nebránili diskriminácii, nemalo vedomosť o možnosti podať žalobu na základe antidiskriminačného zákona a domáhať sa svojich práv na súde**, a to aj napriek tomu, že tento prieskum zasiahol ľudí v rámci siete MVO, ktorí vo zvýšenej miere čelia diskriminácii a u ktorých je zároveň možné predpokladať väčšie množstvo informácií o právnej ochrane pred diskrimináciou v porovnaní s bežnou populáciou.
- Informovanosť o možnostiach bezplatnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie zostáva nízka. **Len tretina z opýtaných respondentov/-tiek (33 %) v online prieskume mala vedomosť o možnosti bezplatnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie** napriek tomu, že tento prieskum zasiahol ľudí v rámci siete MVO, ktorí vo zvýšenej miere čelia diskriminácii a u ktorých je možné predpokladať väčšie množstvo informácií o právnej ochrane pred diskrimináciou v porovnaní s bežnou populáciou.

Osobitné terénne zisťovanie v marginalizovanom, sociálne vylúčenom prostredí

- Terénny prieskum v sociálne vylúčených rómskych komunitách priniesol o niečo menej štruktúrované výsledky, čo sa týka relevantných dôvodov nebránenia sa diskriminácii zo strany diskriminovaných osôb. U respondentov/-tiek prevládali tri dôvody nebránenia sa diskriminácii. Najčastejšie uvádzaným dôvodom bol nedostatok informácií o tom, kde a na koho sa obrátiť so žiadosťou o pomoc v prípade diskriminácie (26 % odpovedí). Druhým výrazným dôvodom bola nedostatočná dôvera k súdom, polícii a iným inštitúciám (25 % odpovedí). Tretím uvádzaným dôvodom bol aj strach a obava z diskriminujúcej osoby (19 %). Ostatné, resp. iné dôvody získali len nízky počet odpovedí.
- **Len 33,3 % opýtaných respondentov/-tiek marginalizovaného rómskeho etnika malo vedomosť o možnosti podať žalobu podľa antidiskriminačného zákona či domáhať sa svojich práv na súde.** V porovnaní s respondentmi/-kami v rámci siete MVO ide o skupinu obyvateľstva, kde je celková úroveň informovanosti o právnych možnostiach ochrany pred diskrimináciou podstatne nižšia. Táto skutočnosť potvrdzuje potrebu zvyšovať informovanosť v tejto oblasti v spoločnosti smerom k rôznym skupinám obyvateľstva, ktoré čelia riziku diskriminácie.
- **Len 18 % opýtaných respondentov/-tiek marginalizovaného rómskeho etnika malo vedomosť o možnosti bezplatnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie.** V porovnaní s respondentmi/-kami v rámci siete MVO ide o skupinu obyvateľstva, kde je celková úroveň informovanosti o možnostiach bezplatnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie podstatne nižšia.

Na základe troch realizovaných prieskumov sme súhrnne konštatovali, že **nedostatočná dôvera voči súdom, polícii a iným inštitúciám, že sa prípad diskriminácie naozaj úspešne vyrieši**, patrila medzi najčastejšie uvádzané dôvody vo všetkých troch výskumných vzorkách. Nízka vymožiteľnosť práva, ale aj nekonanie polície či iných inštitúcií, na ktoré sa diskriminovaná osoba môže obrátiť, sú najvýraznejšími bariérami nevyhľadania právnej pomoci či nebránenia sa voči diskriminácii na akomkoľvek základe. Druhou najvýraznejšou bariérou je **nedostatok dôkazov na úspešné preukázanie diskriminácie**, typické pre celú populáciu Slovenska aj ľudí zo siete MVO. Treťou bariérou, spoločnou pre sieť MVO a rómske etnikum, bol **nedostatok informácií o mozgnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie**, t. j. informácií o tom, kde sa takáto odborná pomoc poskytuje a kto ju poskytuje. Vzhľadom na pomerne rovnomerné

rozloženie dôvodov v populácii Slovenska je nesporne potrebné venovať pozornosť aj potieraniu ďalších dôvodov, ktoré majú vplyv na rozhodovanie diskriminovaných osôb nevyhľadať právnu pomoc a nebrániť sa diskriminácii právnou cestou.

III.

ROZHODOVANIE VŠEOBECNÝCH SÚDOV V PRÍPADOCH DISKRIMINÁCIE NA SLOVENSKU

Prvá časť publikácie sa venovala definovaniu bariér, ktorým obeť diskriminácie čelia v prístupe k účinnej ochrane pred diskrimináciou. Ako vyplynulo z výskumu, ktorý sme realizovali (pozri I. časť, 4. kapitola), nedostatočná dôvera voči súdom, polícii a iným inštitúciám, že sa prípad diskriminácie naozaj úspešne vyrieši, bola spoločným a jedným z najčastejšie uvádzaných dôvodov vo všetkých troch výskumných vzorkách. Ak niektorí jednotlivci zdolajú bariéry, ktoré sú im v prístupe k účinnej právnej ochrane kladené, prekonajú nedôveru voči súdom, ktorá v spoločnosti vládne, a odhodlajú sa riešiť prípad diskriminácie, ktorú zažili alebo zažívajú, súdnou cestou – podaním žaloby podľa našich skúseností čelia veľmi závažnému riziku, ktorým je samotné uplatňovanie platnej antidiskriminačnej legislatívy v aplikačnej praxi súdov. Nedostatky v tejto oblasti sú vážnou prekážkou smerom k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou na úrovni zabezpečenia individuálnej spravodlivosti. V druhej časti publikácie sa preto špecificky venujeme rozhodovacej praxi všeobecných súdov v prípadoch diskriminácie na Slovensku. Analyzujeme základné právne inštitúty charakteristické pre konanie o ochrane pred diskrimináciou, ktoré v aplikačnej praxi spôsobujú najväčšie ťažkosti. Následne sa zaoberáme aj niektorými ďalšími otázkami, ktoré súvisia s potrebou zabezpečenia účinnej právnej ochrany pred diskrimináciou na Slovensku a ktorým je potrebné rovnako venovať pozornosť.

1. Ciele monitoringu a metodológia

Hlavným cieľom monitoringu bolo zhodnotiť uplatňovanie antidiskriminačného zákona v rozhodovacej praxi slovenských všeobecných súdov, s bližším zameraním najmä na identifikáciu foriem diskriminácie a diskriminačný dôvod, princíp obráteného dôkazného bremena a sankcie v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania. Uvádzané oblasti, podľa nášho názoru i našich praktických skúseností v súdnych konaniach, predstavujú aj po ôsmich rokoch účinnosti ADZ značné problémy. Navyše, zaujímala nás aj samotná miera využívania antidiskriminačného zákona ako jedného z prostriedkov, ktorým sa možno proti diskriminácii aktívne právne brániť. Monitoringom sme chceli získať komplexný obraz o uplatňovaní ADZ od jeho účinnosti (od 1. júla 2004) až doposiaľ.

Na účely monitoringu rozhodovacej praxe v oblasti uplatňovania antidiskriminačného zákona na Slovensku sme však najprv potrebovali zhromaždiť základné poznatky o počte začatých a ukončených konaní (a ich spisové značky) vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania a o ochrane pred diskrimináciou podľa ust. § 9 ods. 2 a nasl. antidiskriminačného zákona⁴² a získať čo najviac rozhodnutí vo veci samej z týchto konaní, v plnom znení, vrátane odôvodnenia.

Aj napriek tomu, že súdy sú povinné aktívne zverejňovať⁴³ na internete svoje anonymizované rozhodnutia (resp. presnejšie, prepisy textov súdnych rozhodnutí, pretože nejde o zobrazenie originálnych vyhotovení rozhodnutí), v praktickej rovine je zverejňovanie rozhodnutí problematické a nie všetky rozhodnutia z konaní vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania je možné nájsť vo verejne dostupných databázach súdnych rozhodnutí na internete⁴⁴. V rámci overovania dostupnosti súdnych rozhodnutí v konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania v týchto databázach sme sami zistili, že táto povinnosť nie je dôsledne dodržiavaná a zverejnené nie sú všetky rozhodnutia, ktoré by zverejnené mali byť. Z konaní, v ktorých Poradňa zabezpečovala a zabezpečuje právne zastúpenie, boli v databázach dostupné len 4 rozhodnutia, viac ako 20 týchto rozhodnutí vo verejne dostupných databázach chýbalo.⁴⁵

42 Ust. § 9 ods. 2 ADZ: „Každý sa môže domáhať svojich práv na súde, ak sa domnieva, že je alebo bol dotknutý na svojich právach, právom chránených záujmoch alebo slobodách nedodržaním zásady rovnakého zaobchádzania. Môže sa najmä domáhať, aby ten, kto nedodržiaval zásadu rovnakého zaobchádzania, upustil od svojho konania, ak je to možné, napravil protiprávny stav alebo poskytol primerané zadosťučinenie.“

43 Od 1. decembra 2005 sú okresné a krajské súdy povinné aktívne zverejňovať na internete svoje anonymizované rozhodnutia, ktoré nadobudli právoplatnosť od tohto dátumu. Šlo o konkrétne vybrané druhy rozhodnutí z občianskoprávnej a obchodnoprávnej agendy, medzi ktorými boli i rozhodnutia v konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania. Od roku 2008 zverejňuje na internete svoje rozhodnutia aj Najvyšší súd Slovenskej republiky (rozhodnutia sú dostupné na: <http://www.supcourt.gov.sk/rozhodnutia>). K zásadnejšej zmene vo zverejňovaní došlo 1. januára 2012, odkedy sú súdy povinné zverejňovať o. i. anonymizované právoplatné rozhodnutia vo veci samej, či rozhodnutia, ktorými sa končí konanie, a to do 15 pracovných dní odo dňa nadobudnutia právoplatnosti rozhodnutia. Po nadobudnutí právoplatnosti rozhodnutia vo veci samej alebo rozhodnutia, ktorým sa konanie končí, sú súdy povinné v tej istej lehote zverejniť aj všetky rozhodnutia vydané počas tohto súdneho konania, ktoré boli zrušené, potvrdené alebo zmenené súdom vyššieho stupňa, a rozhodnutia, ktoré zrušujú rozhodnutie nižšieho stupňa, pričom ak bolo vydané opravné uznesenie, zverejňujú sa aj to. Z povinného zverejňovania sú vylúčené rozhodnutia vydané v konaní, v ktorom bola vylúčená verejnosť z pojednávania pre celé pojednávanie alebo pre jeho časť.

44 Do 31. decembra 2011 boli rozhodnutia zverejňované na: <http://jaspi.justice.gov.sk> v rubrike *Súdne rozhodnutia*. Od 1. januára 2012 sa súdne rozhodnutia zverejňujú na stránke www.rozhodnutia.sk, pričom prístup je možný aj prostredníctvom <http://www.justice.gov.sk/Stranky/Sudne-rozhodnutia/Sudne-rozhodnutia.aspx>.

45 Obdobné skúsenosti opisuje v právnej analýze, týkajúcej sa prístupu verejnosti k súdnym rozhodnutiam, i Peter Wilfig, ktorý takisto konštatuje, že inštrukcia ministerstva spravodlivosti nie je striktno dodržiavaná a na internetovej stránke ministerstva spravodlivosti nie sú zverejnené všetky súdne rozhodnutia, ktoré by podľa inštrukcie mali byť zverejnené. Bližšie pozri: WILFIG, P.: *Prístup verejnosti k súdnym rozhodnutiam: právna analýza*. Bratislava : VIA IURIS – Centrum pre práva občana. s. 9.

Na základe uvedeného sme sa preto v prvej etape rozhodli pre zber rozhodnutí prostredníctvom žiadostí o poskytnutie informácií podľa zákona o slobodnom prístupe k informáciám, keďže podľa zákona⁴⁶ na základe týchto žiadostí súdy sprístupňujú verejnosti všetky súdne rozhodnutia, vrátane neprávoplatných rozhodnutí a rozhodnutí, ktoré nie sú rozhodnutiami vo veci samej, v anonymizovanej podobe. Okrem rozhodnutí sme od súdov žiadali aj informácie o počte začatých a ukončených konaní (s uvedením spisových značiek konaní) vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, ktoré nám mali poskytnúť obraz o stave využívania antidiskriminačnej legislatívy a súdmi uvedené spisové značky konaní nám mali pomôcť v prípadnom následnom dohľadaní príslušných rozhodnutí neposkytnutých súdmi.

Následne po vyhodnotení návratnosti odpovedí zo súdov a zosumarizovaní poskytnutých informácií a sprístupnených rozhodnutí sme pristúpili k druhej fáze zberu, v rámci ktorej sme rozšírili počet rozhodnutí súdov na účely neskoršieho hodnotenia.

Batériu zozbieraných rozhodnutí netvorili výhradne rozhodnutia z konaní o návrhu podľa ust. § 9 ods. 2 antidiskriminačného zákona, ale boli medzi nimi i rozhodnutia z iných konaní (napr. o neplatnosť skončenia pracovného pomeru, o ochranu osobnosti), v ktorých žalujúce strany namietali diskrimináciu a svoje žalobné návrhy a argumentáciu opierali aj o antidiskriminačný zákon a odvolávali sa na jeho ustanovenia. Následne bolo zo zozbieraných rozhodnutí vylúčených 14 rozhodnutí. Šlo prevažne o rozhodnutia v prípadoch, ktoré sa týkali tzv. sudcovských diskriminačných žalôb, a zopár rozhodnutí, ktorými boli konania zastavené pre nezaplatenie súdneho poplatku, a rozhodnutia, ktorými bolo konanie zastavené pre späťvzatie návrhu, a teda z nich nebolo možné zistiť základné dáta (oblasť diskriminácie, diskriminačný dôvod, formu diskriminácie, žalobcami požadované nároky). Pre ďalšie hodnotenie aplikačnej praxe teda nemali žiaden význam. Potom boli rozhodnutia spracované do analytickej tabuľky, zohľadňujúcej oblasť diskriminácie, diskriminačný dôvod, formu diskriminácie uvádzanú žalujúcou stranou v návrhu, žalujúcou stranou požadované nároky, samotné rozhodnutie súdu v merite veci, formu diskriminácie identifikovanú súdom a sankcie stanovené súdom diskriminujúcej osobe. Samotné rozhodnutia boli ďalej v druhej etape predmetom bližšej analýzy rozhodovania všeobecných súdov v prípadoch diskriminácie.

Na základe uvedeného je táto časť publikácie rozdelená do dvoch základných častí. V prvej z nich sa podrobne venujeme samotnému zberu rozhodnutí a druhá časť je zameraná na monitoring rozhodovacej praxe súdov v troch primárne sledovaných oblastiach, ktoré podľa našich skúseností predstavujú v súdnej praxi na Slovensku najväčšie komplikácie – identifikácia foriem diskriminácie (vrátane diskriminačného dôvodu a oblasti diskriminácie), princíp obráteného dôkazného bremena a jeho aplikácia všeobecnými súdmi v praxi a sankcie v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania.

⁴⁶ Pozri ust. § 82a ods. 5 zákona č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

2. Zber súdnych rozhodnutí všeobecných súdov SR v prípadoch diskriminácie

2.1 Priebeh zberu rozhodnutí

Zber rozhodnutí a informácií o konaniach vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, ako sme už vyššie naznačili, sme uskutočnili v dvoch hlavných fázach. V prvej fáze sme požiadali všeobecné súdy na Slovensku o poskytnutie informácií a sprístupnenie rozhodnutí na základe žiadosti podľa zákona o slobodnom prístupe k informáciám. Po vyhodnotení návratnosti odpovedí a sumarizovaní súdmi poskytnutých informácií a sprístupnených rozhodnutí sme následne v druhej fáze dohľadali rozhodnutia súdmi nespístupnené a rozšírili základnú batériu rozhodnutí ďalšími rozhodnutiami.

Prvá fáza

S odkazom na právo na slobodný prístup k informáciám v oblasti verejnej správy, zabezpečený zákonom o slobodnom prístupe k informáciám, sme sa v rámci prvej fázy zberu obrátili na 54 okresných a 8 krajských súdov so žiadosťou o poskytnutie informácií. Dožadovali sme sa:

1. poskytnutia informácií o počte začatých a prebiehajúcich konaní vedených podľa antidiskriminačného zákona na súde v období od 1. 7. 2004 do 31. 01. 2012;
2. poskytnutia informácií o počte právoplatne ukončených konaní vedených podľa antidiskriminačného zákona na súde v období od 1. 7. 2004 do 31. 01. 2012;
3. zaslania fotokópií všetkých právoplatných a neprávoplatných rozhodnutí vo veci samej, po vylúčení zákonom chránených údajov, v ktorých súd rozhodoval v konaniach podľa antidiskriminačného zákona a ktoré boli vyhlásené v období od 1. 7. 2004 do 31. 01. 2012; pokiaľ sú tieto rozhodnutia zverejnené na internete, postačovalo uvedenie spisovej značky, resp. identifikačného čísla súdneho spisu takto zverejneného rozhodnutia.

Okresný súd Košice I

Štúrova 29

041 60 Košice

V Košiciach dňa 31. 01. 2012

Vec: Žiadosť o poskytnutie informácií

Poradňa pre občianske a ľudské práva je mimovládna organizácia so sídlom v Košiciach, ktorej činnosť je zameraná na ochranu ľudských práv a slobôd (podrobnejšie informácie nájdete na <http://www.poradna-prava.sk>).

S odkazom na právo na slobodný prístup k informáciám v oblasti verejnej správy, zabezpečený zákonom č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o slobode informácií) v platnom znení, sa na Vás obraciam so žiadosťou o zaslanie:

- fotokópií všetkých právoplatných a neprávoplatných rozhodnutí vo veci samej, po vylúčení zákonom chránených údajov, v ktorých súd rozhodoval v konaniach podľa ust. § 9 ods. 2 zákona 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov (ďalej len „antidiskriminačný zákon“) a ktoré boli vyhlásené v období od 1. 7. 2004 do dňa doručenia tejto žiadosti; pokiaľ sú tieto rozhodnutia zverejnené na internete, postačí uvedenie spis. značky, resp. identifikačné číslo súdneho spisu takto zverejneného rozhodnutia;
- informácií o počte začatých a prebiehajúcich konaní podľa ust. § 9 ods. 2 antidiskriminačného zákona na súde v období od 1. 7. 2004 do dňa doručenia tejto žiadosti, s uvedením spisových značiek jednotlivých konaní;
- informácií o počte právoplatne ukončených konaní podľa ust. § 9 ods. 2 antidiskriminačného zákona na súde v období od 1. 7. 2004 do dňa doručenia tejto žiadosti, s uvedením spisových značiek jednotlivých konaní.

Požadované informácie a rozhodnutia, prosím, zašlite, ak sú k dispozícii v elektronickej podobe, e-mailom na poradna@poradna-prava.sk alebo poštou na adresu: Poradňa pre občianske a ľudské práva, Krivá 23, 040 01 Košice. Náklady súvisiace s poskytnutím požadovaných informácií Vám uhradíme.

Za poskytnutie informácií vopred ďakujeme.

Mgr. Stanislava Liptáková

Za Poradňu pre občianske a ľudské práva

Všetkých 62 žiadostí sme odoslali elektronickou poštou na e-mailové adresy podateľní súdov. Následne sme na štyri okresné sudy (Levice, Nové Zámky, Trebišov a Vranov nad Topľou), ktorých odpovede nám neboli doručené ani niekoľko dní po uplynutí zákonnej lehoty, zaslali urgencie k týmto žiadostiam.

Okresný súd Veľký Krtíš nás vyzval, aby sme **elektronicky podanú žiadosť doplnili i písomne**, čo odôvodnil tým, že naše podanie bolo urobené elektronickými prostriedkami bez zaručeného elektronického podpisu⁴⁷. Súd konštatoval, že v súlade s ust. § 132a ods. 1 Spravovacieho poriadku a § 42 ods. 1 OSP je potrebné podanie doplniť písomne alebo ústne do zápisnice najneskôr do troch dní s tým, že ak k doplneniu nedôjde v zákonom ustanovenej lehote, na podanie sa nebude prihliadať. Zastávame názor, že takýto postup súdu vychádza z nesprávneho výkladu právnych predpisov, a to z nasledujúcich dôvodov. Ako sme vyššie uviedli, žiadosť o poskytnutie informácií bola podaná v zmysle zákona o slobodnom prístupe k informáciám, podľa ktorého možno v zmysle ust. § 14 ods. 1 podať žiadosť *písomne, ústne, faxom, elektronickou poštou alebo iným technicky vykonateľným spôsobom*. Ako je zrejme z tohto zákonného ustanovenia, nevyžaduje sa podanie žiadosti so zaručeným elektronickým podpisom. Postup súdu, ako ho tento realizoval – podľa ust. § 132a ods. 1 druhá veta Spravovacieho poriadku – sa nevzťahuje na podanie žiadosti o poskytnutie informácií, pretože táto v zmysle zákona nevyžaduje doplnenie podania v písomnej forme do troch dní. Túto argumentáciu dokonca podporuje i zákonná možnosť podať žiadosť o poskytnutie informácií „*iným technicky vykonateľným spôsobom*“, a to napr. vyplnením formulára priamo na webovom

47 Oznámenie Okresného súdu Veľký Krtíš zo dňa 02. 02. 2012.

portáli Ministerstva spravodlivosti SR, na podstránke príslušného súdu.⁴⁸ Žiadosť podaná v zmysle zákona o slobodnom prístupe k informáciám podľa nášho názoru nie je v žiadnom prípade možné subsumovať pod ustanovenie § 42 ods. 1 OSP⁴⁹, pretože v žiadnom prípade nejde o podanie obsahujúce návrh vo veci samej alebo návrh na vydanie predbežného opatrenia v zmysle OSP. Podľa nášho názoru teda našu žiadosť o poskytnutie informácií nebolo potrebné doplniť súdu písomne. Aj napriek tomu, že s právnym názorom okresného súdu nesúhlasíme, vzhľadom na cieľ nášho monitoringu bola súdu zároveň s našim stanoviskom k tejto veci zaslaná i žiadosť o poskytnutie informácií v písomnej forme.

Odpovede súdov na žiadosti o poskytnutie informácií

Odpovede na žiadosti o poskytnutie informácií nám zaslalo 61 z oslovených súdov (Okresný súd Vranov nad Topľou na žiadosť nereagoval ani po zaslanej urgencii). Z uvedeného počtu 14 súdov (23 %) rozhodlo, že žiadosti o poskytnutie informácií nevyhovuje alebo žiadosť odmieta, resp. že požadované informácie odmieta sprístupniť.⁵⁰

Súdy, ktoré neprístupnili informácie, odôvodňovali svoje rozhodnutia nasledovne:

- (...) *ide o požiadavku poskytnutia takých informácií, ktoré presahujú rámec zákona o slobode informácií, resp. ich nie je možné vybaviť v zmysle citovaného zákona (...). Povinná osoba nevedie evidenciu podľa formy rozhodovania, t. j. podľa paragrafov a zákonov, na ktoré vo svojich rozhodnutiach poukazuje, v danom prípade podľa zákona č. 365/2004 Z. z.*⁵¹
- *Pokiaľ ide o žiadané uvedenie spisovej značky, resp. identifikačné číslo rozhodnutí, takéto informácie je možné získať prostredníctvom „lustrácie“ vecí, ktoré realizuje tunajší súd na základe „obyčajnej“, spoplatnenej žiadosti.*⁵²
- *Vo výkazníctve a štatistike súdov sa do 31. decembra 2011 neevidovalo, ktoré konania boli vedené a rozhodnuté v zmysle § 9 ods. 2 antidiskriminačného zákona. Tieto údaje sa osobitne nesledovali, a preto podľa danej požiadavky žiadateľky nie je možné predmetné rozhodnutia v bode 1, ktoré boli vydané do 31. decembra 2011, v príslušných súdnych registroch lustráciou vyhladať.*⁵³
- (...) *povinná osoba nezistila, či žiadateľ je alebo nie je účastníkom civilných konaní od roku 2004, z ktorých požaduje fotokópie rozsudkov. Žiadateľ neuviedol, ktoré rozsudky (spisová značka, účastníci konania) požaduje, aby povinná osoba mohla bez pochyb zistiť, či v nich je žiadateľ uvedený ako účastník konania.*⁵⁴
- *Elektronický register tunajšieho súdu ani žiadne evidencie, ktoré Okresný súd Piešťany vedie, neobsahujú údaj o tom, v ktorých konaniach sa rozhodovalo podľa ust. § 9 ods. 2 zákona 365/2004 Z. z. Z uvedeného je teda zrejmé, že povinná osoba nemá k dispozícii informácie, ktoré sú predmetom žiadosti, a preto nebolo možné žiadosti v celom rozsahu vyhovieť.*⁵⁵

48 <http://www.justice.gov.sk/Stranky/Sudy/Okresny-sud-Velky-Krtis/Poskytovanie-informacii.aspx> (30. 08. 2012).

49 Toto zákonné ustanovenie určuje, že podanie obsahujúce návrh vo veci samej alebo návrh na nariadenie predbežného opatrenia, ktoré bolo urobené elektronickými prostriedkami, treba doplniť písomne alebo ústne do zápisnice najneskôr do troch dní; podanie, ktoré bolo podpísané zaručeným elektronickým podpisom, doplniť netreba.

50 Proti týmto rozhodnutiam sme pre krátkosť času nepodávali odvolania v zmysle zákona o slobodnom prístupe k informáciám.

51 Rozhodnutie Krajského súdu v Bratislave zo dňa 07. 02. 2012, č. k. Spr. 6034/12.

52 Tamtiež.

53 Rozhodnutie Krajského súdu v Žiline zo dňa 08. 02. 2012, č. k. Spr I 5/2012.

54 Rozhodnutie Okresného súdu Bratislava II zo dňa 08. 02. 2012, č. k. Spr. 6013/2012.

55 Rozhodnutie Okresného súdu v Piešťanoch zo dňa 10. 02. 2012, č. k. 1SprI/9/2012.

- Na Okresnom súde Trnava sa osobitná evidencia uvedených konaní nevedie, tieto sa osobitne štatisticky nevykazujú a podľa predmetu konania nie je možné lustráciami uvedené konania zistiť, nakoľko v predmete konania sa neuvádza ustanovenie zákona, podľa ktorého súd rozhoduje. Táto informácia je informácia, ktorú obsahuje súdny spis.⁵⁶
- Súd vedie evidenciu jednotlivých súdnych konaní podľa účastníkov konania, prípadne podľa predmetu konania. Podľa kritérií uvedených v žiadosti však súd konania neeviduje (neeviduje takto označený predmet konania).⁵⁷
- (...) povinná osoba obmedzí sprístupnenie informácie alebo informáciu nesprístupní, ak sa týka rozhodovacej činnosti súdu vrátane medzinárodných súdnych orgánov alebo orgánu činného v trestnom konaní podľa osobitných predpisov okrem informácie o rozhodnutí alebo o výsledku konania, ak jej sprístupnenie nezakazujú osobitné predpisy.⁵⁸
- Zákon o slobode informácií neukladá povinnej osobe povinnosť vytvárať na základe žiadosti informácie, ktoré v momente podania žiadosti ešte neexistujú. Povinná osoba takisto nie je povinná spracovávať a vytvárať prehľady informácií, ktoré v momente podania žiadosti o informácie ešte neexistovali, alebo inak usporadúvať informácie podľa kritérií stanovených žiadateľom v žiadosti o informácie tak, že sa z nich po spracovaní stanú kvalitatívne odlišné, resp. nové informácie.⁵⁹

Štrnásť odpovedí bez poskytnutia informácií malo vplyv na monitoring, zhŕňajúci informácie o počte začatých a ukončených konaní, a to najmä v časti, mapujúcej využívanie ochrany poskytovanej antidiskriminačným zákonom. Uvedené odpovede nepochybne skreslili i údaj o počte skutočne podaných žalôb, v ktorých žalujúce strany namietali diskrimináciu. Domnievame sa však, že aj s ohľadom na následne vykonanú druhú fázu zberu analytickú časť monitoringu rozhodovacej praxe súdov, v ktorej sme hodnotili uplatňovanie ADZ súdmi v ich aplikačnej súdnej praxi, to v konečnom dôsledku neovplyvnilo.

Poskytnutie informácií súdmi v odpovediach na žiadosti o poskytnutie informácií

Žiadané informácie nám **vo všetkých troch častiach žiadosti poskytlo 36 súdov** (59 %) (pozri Graf 12). Tento počet zahŕňa i prípady, keď nám súdy sprístupnili hoci len jeden rozsudok aj napriek tomu, že uviedli, že ukončených konaní na súde je viacero. Za poskytnutie odpovede vo všetkých troch častiach sme ďalej vyhodnotili i prípady, keď súdy uviedli, že konania vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovného zaobchádzania nevedli, alebo prípady, ak konania ešte prebiehajú a doposiaľ neboli ukončené rozhodnutím vo veci samej (doposiaľ vo veci nebolo rozhodnuté), ako i prípady, keď súd nemal rozhodnutia k dispozícii, pretože spisy sa nachádzali na Najvyššom súde SR. **Jedenásť súdov (18 %) zaslalo neúplnú odpoveď**, t. j. aspoň v jednej z troch častí žiadané informácie chýbali.

a) Informácie o počte začatých a prebiehajúcich konaní

Zo 61 súdov, ktorých odpoveď sme dostali, informácie o počte začatých a prebiehajúcich konaní s uvedením spisových značiek poskytlo **41 súdov** (67,2 %) (pozri Graf 13). Šesť súdov (9,8 %) takúto informáciu v odpovedi neposkytlo. Zo 41 súdov 28 súdov (68,3 %) uviedlo, že t. č. na súde neprebiehajú žiadne konania vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania. Začaté konania teda podľa informácií, ktoré sme od súdov zistili, prebiehajú **len na 13 súdoch** (21 %) zo 62, z toho na jednom krajskom súde.

56 Rozhodnutie Okresného súdu Trnava zo dňa 06. 02. 2012, č. k. 1SprI/7/2012.

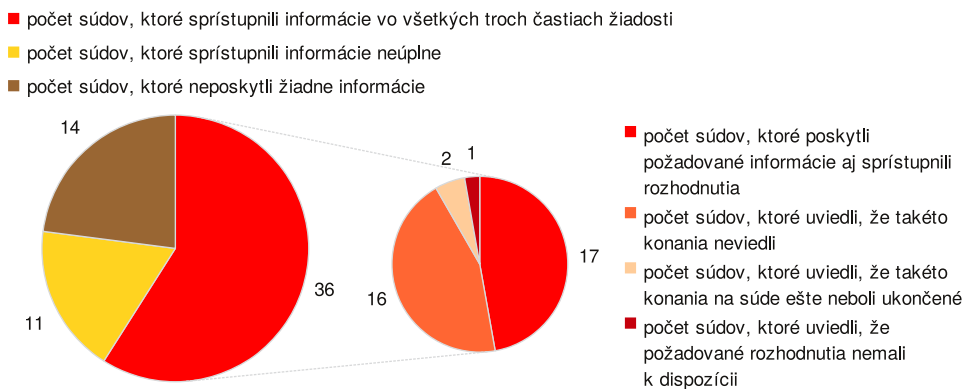
57 Rozhodnutie Okresného súdu Liptovský Mikuláš zo dňa 09. 02. 2012, č. k. Spr I 13/2012.

58 Rozhodnutie Okresného súdu Rimavská Sobota zo dňa 06. 02. 2012, č. k. Spr 241/12.

59 Rozhodnutie Okresného súdu Košice II zo dňa 08. 02. 2012, č. k. 1SprI/8/2012.

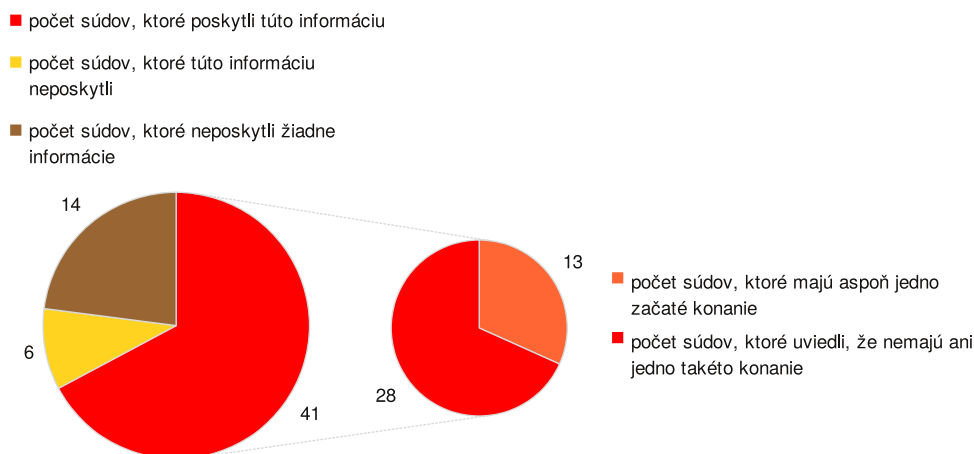
Podľa informácií, ktoré nám súdy v odpovediach poskytli, celkový počet začatých konaní na týchto súdoch od účinnosti ADZ do 31. 01. 2012 je 33.

Graf 12: Rozsah sprístupnenia informácií zo strany súdov v odpovediach na žiadosti o poskytnutie informácií

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Graf 13: Informácie o začatých a prebiehajúcich konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania na súdoch

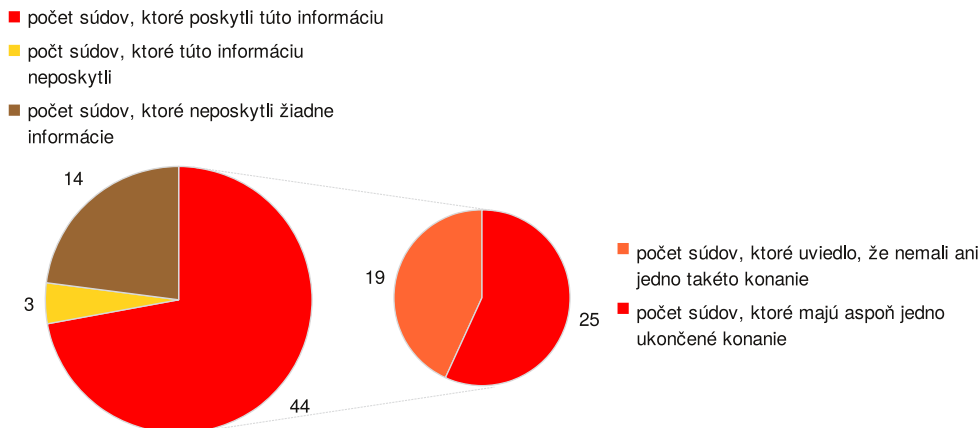
Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

b) Informácie o počte ukončených konaní

Zo 61 súdov, ktorých odpovede nám boli doručené, informácie o počte ukončených konaní s uvedením spisových značiek poskytlo v odpovediach **44 súdov** (72,1 %) (pozri Graf 14). Z toho až 19 súdov (43,2 %) uviedlo, že doposiaľ nemajú žiadne ukončené konanie vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania. Zo 44 súdov, ktoré nám poskytli informácie o ukončených konaniach, malo **25 súdov** (56,8 %) skúsenosť s takýmto konaním, z toho v troch prípadoch šlo o krajské súdy.

Podľa informácií, ktoré nám súdy v odpovediach poskytli, celkový počet ukončených konaní na týchto súdoch od účinnosti ADZ do 31. 01. 2012 je 78, z čoho 15 konaní bolo vedených ako odvolacích na krajských súdoch⁶⁰.

Graf 14: Informácie o ukončených konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania na súdoch

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

c) Informácie o sprístupnených rozhodnutiach

Zo 61 súdov, ktorých odpovede nám boli doručené, **23 súdov** (37,7 %) **sprístupnilo**⁶¹ spolu **47 rozhodnutí**. Šesť z nich bolo z odvolacích konaní krajských súdov, ostatné boli rozhodnutiami okresných súdov. Prehľad odpovedí na žiadosť o poskytnutie rozhodnutí uvádzame v *Grafe 15*.

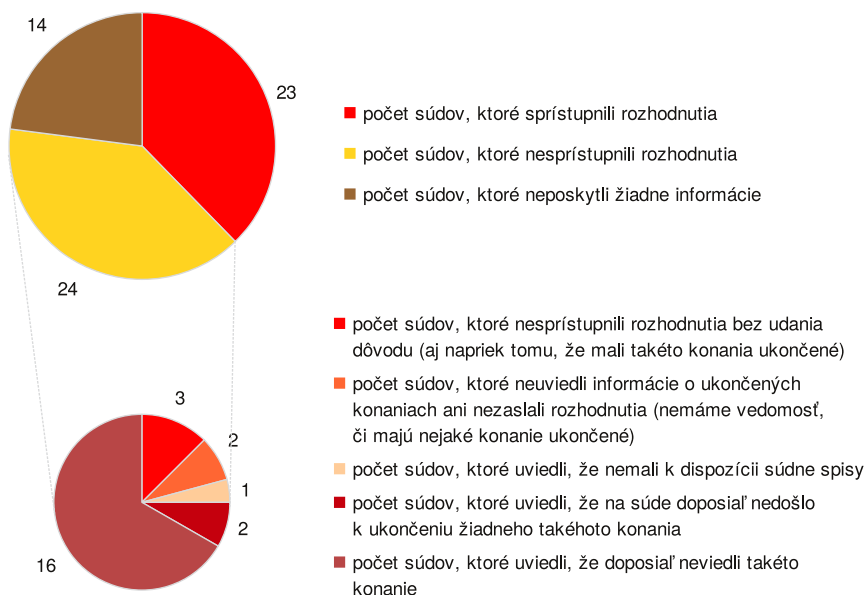
Závery prvej fázy

Na základe informácií zo súdov, ktoré uviedli v odpovediach na žiadosti o poskytnutie informácií, a tiež na základe počtu rozhodnutí, ktoré súdy sprístupnili, bolo zjavné, že tieto nie sú presné a kompletne a rozhodne nepredstavujú skutočný počet konaní vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, vedených na súdoch. Súdy najčastejšie vykonali lustráciu v registri pomocou slov a slovných spojení *diskriminácia, antidiskriminácia, nerovnaké zaobchádzanie*.

Čisto orientačný charakter týchto informácií bolo badať z odpovedí súdov na prvý pohľad. V odpovediach najčastejšie uvádzali, že *súd nevedie osobitnú evidenciu o sporoch týkajúcich sa žalôb podľa antidiskriminačného zákona, že použitím registrových pomôcok možno vyhľadávať len na základe účastníkov konania alebo predmetu konania, alebo že o neskončených konaniach nie je vedená štatistika podľa druhu nároku*. Viacero súdov priamo uviedlo, že ide o neúplnú informáciu, pretože predmet konania v registri môže byť v registri označený inak. Reálny počet týchto konaní na všeobecných súdoch teda môžeme len odhadovať, keďže ani súdy samotné nepoznajú ich presný počet.

⁶⁰ Informácie o odvolaniach neboli dostupné pri všetkých konaniach.

⁶¹ Rozhodnutia nám súdy zaslali poštou, elektronickou poštou, resp. nás odkázali na konkrétne zverejnené rozhodnutia vo verejne dostupných databázach súdnych rozhodnutí.

Graf 15: Informácie o sprístupnení rozhodnutí súdmi v odpovediach na žiadosti o poskytnutie informácií

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Domnievame sa, že súdy nevedeli poskytnúť ucelenú informáciu o začatých a prebiehajúcich konaniach na konkrétnom súde práve z dôvodu nejednotného označovania predmetu sporu v takýchto právnych veciach⁶². Túto domnienku nám potvrdilo i Ministerstvo spravodlivosti SR, ktoré v odpovedi na našu žiadosť o poskytnutie informácií uviedlo: „V podateľni súdov sa do predmetu sporu zapisuje vždy to, čo je uvedené v návrhu žaloby, teda ako predmet sporu označí navrhovateľ. V konečnom rozhodnutí však sudca môže prekvalifikovať pôvodný predmet sporu na iný, preto naša rezortná štatistika je založená na právoplatných výsledkoch súdneho konania, t. j. o každej právoplatne vybavenej veci sa vyhotoví štatistický list s podrobnými štatistickými identifikátormi, kde je zachytený už konečný predmet sporu.“⁶³

Zarážajúce však je, že súdy nevedeli poskytnúť presné a ucelené informácie ani o ukončených konaniach, a to aj napriek skutočnosti, že s účinnosťou od 1. 1. 2006 súdy štatisticky sledujú počet ukončených konaní v týchto veciach prostredníctvom štatistických listov. Podľa Prílohy č. 3 k smernici č. 31/2005 MS SR⁶⁴, nazvanej *Pracovný postup pre vyhotovovanie štatistických listov*, v časti I. *Postup pri vyplňovaní ŠL-C*, v *Číselníku nárokov* bol zavedený pre spory týkajúce sa práva na rovnaké zaobchádzanie a ochranu pred diskrimináciou (podľa zákona č. 365/2004 Z. z.) číselný kód 9404.

Súdy poskytnutú informáciu o počte ukončených konaní najčastejšie dodatovali tým, že neexistuje osobitná evidencia sledovania týchto vecí alebo že nevedú takúto štatistiku. Podľa nášho

62 Na ilustráciu uvádzame príklady označovania predmetu sporu v konaniach, z ktorých rozhodnutia sme mali na účely analýzy k dispozícii: konanie o ochranu práv zamestnanca pred diskrimináciou s náhradou nemajetkovej ujmy v peniazoch, konanie o zaplatenie nemajetkovej ujmy vo výške 6 000 Eur, konanie o odstránenie následkov porušenia zásady rovnakého zaobchádzania v pracovno-právnych vzťahoch a o poskytnutie primeraného finančného zadosťučinenia a nahradenie nemajetkovej ujmy v peniazoch, konanie o ochranu pred diskrimináciou, konanie o určenie, že žalobca bol diskriminovaný, konanie o porušenie zásady rovnakého zaobchádzania, konanie o náhradu škody a náhradu nemajetkovej ujmy z dôvodu diskriminácie atď.

63 Odpoveď Právneho odboru Ministerstva spravodlivosti SR zo dňa 17. 08. 2012 na žiadosť o poskytnutie informácií.

64 Smernica 31/2005 Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky z 20. decembra 2005 č. 665/2005-53 o súdnej štatistike v znení neskorších predpisov.

názoru a vzhľadom na vyššie uvedené však tieto odôvodnenia nie sú na mieste. Ani jeden súd v súvislosti s počtom ukončených konaní neopieral údaje uvedené v odpovedi o štatistické listy a dáta v nich obsiahnuté.

Obrátili sme sa preto aj na Ministerstvo spravodlivosti SR, ktoré je orgánom vykonávajúcim štatistické zisťovanie a ktoré zabezpečuje jeho spracovanie, a požadovali sme informácie o počte ukončených konaní, ktoré ministerstvo spravodlivosti eviduje na základe štatistických listov za roky 2006 – 2011 (informácie za roky 2004 a 2005 sa štatisticky nesledovali, preto sme ich od ministerstva spravodlivosti ani nežiadali). Údaje, ktoré nám poskytli, uvádzame v *Tabuľke 5*.

Tabuľka 5: Počet právoplatne ukončených sporov týkajúcich sa práva na rovnaké zaobchádzanie a ochranu pred diskrimináciou podľa zákona 365/2004 Z. z., ktoré MS SR eviduje v rezortnej občianskoprávnej databáze s označením kódu 9404

Rok	Počet konaní	Konania
2011	3	OS Brezno 3C/71/2008 OS Revúca 05/171/2010 OS Bratislava III 42C/21/2009
2010	3	OS Michalovce 12C/139/2005 OS Bratislava I 15C/127/2005 OS Bratislava II 16C/154/2007
2009	3	OS Rimavská Sobota 8C/48/2006 OS Kežmarok 4C/215/2005 OS Bratislava I 17C/92/2007
2008	0	
2007	0	žiaden právoplatne vybavený spor s označením kódu "9404"
2006	0	

Zdroj: Právny odbor Ministerstva spravodlivosti SR, odpoveď zo dňa 17. 08. 2012 na základe žiadosti o poskytnutie informácií

Z uvedeného je zrejmé, že ani údaje zachytené v štatistických listoch na účely štatistických prehľadov o konaniach, vedených na všeobecných súdoch, neodrážajú skutočný stav a počet týchto konaní na súdoch.

Šokujúce v tomto smere je, že samotné súdy uviedli v odpovediach na naše žiadosti o poskytnutie informácií viac ukončených konaní, ako uvádzali v štatistických listoch pre ministerstvo spravodlivosti. Je teda otázne, na základe akého kľúča a kde súdy informácie o ukončených konaniach našli a poskytli nám ich v odpovediach. Je zrejmé, že štatistické listy to neboli.

Tiež je otázne, prečo sa informácia o tom, že ide o konanie o ochranu pred diskrimináciou (ak ňou súdy disponujú – čo možno odvodiť z odpovedí, ktoré nám súdy poskytli), prostredníctvom štatistických listov nedostáva zo súdov do štatistických prehľadov, adresovaných ministerstvu spravodlivosti. Ministerstvo má v tomto smere vedomosť len o deviatich ukončených konaniach, zatiaľ čo súdy v odpovediach na žiadosti o poskytnutie informácií mali vedomosť až o 63 takýchto konaniach (78 konaní celkom mínus 15 odvolacích konaní). Domnievame sa, že štatistiky môžu byť skreslené najmä v prípadoch, ak žalujúce

strany označia predmet konania ako konanie „o náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch“, pretože pri vyplňaní štatistických listov v týchto prípadoch pravdepodobne dochádza k označeniu kódu, pomenúvajúceho druh nárokov, kód „8113“, ktorý síce označuje konania o náhradu nemajetkovej ujmy, ale vo veciach ochrany osobnosti. Rovnako je to i v prípadoch diskriminácie v pracovnoprávných sporoch, keď sa žalobca primárne domáha určenia neplatnosti skončenia pracovného pomeru a až následne označuje konanie žalovanej strany za diskriminačné. V týchto prípadoch sa do oficiálnych štatistík pravdepodobne dostáva len označenie nároku kódmi, prislúchajúcimi k jednotlivým pracovnoprávnym nárokom.

Keďže súdy nevedeli poskytnúť spoľahlivé informácie o počte ukončených konaní, je zrejmé, že rozhodnutia, ktoré nám sprístupnili, zďaleka netvorí sumár všetkých rozhodnutí v merite vecí s takýmto predmetom konania. **Medzi sprístupnenými rozhodnutiami sa napríklad nenachádzali ani niektoré rozhodnutia z konaní, v ktorých zabezpečuje, resp. zabezpečovala právne zastúpenie Poradňa.**

Druhá fáza

Po ukončení prvej fázy zberu bolo zrejmé, že sprístupnené rozhodnutia zo strany súdov nám na účely monitoringu uplatňovania ADZ v súdnej praxi v konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania nebudú postačovať. Súdy v odpovediach na žiadosti o poskytnutie informácií sprístupnili len 47 rozhodnutí, čo určite neodrážalo ich skutočný počet za obdobie ôsmich rokov účinnosti ADZ. V tom nás utvrdovala i skutočnosť, že sa medzi nimi nachádzalo len zopár rozhodnutí z konaní, v ktorých Poradňa zabezpečuje alebo zabezpečovala právne zastúpenie. Preto sme pristúpili k druhej fáze zberu, v rámci ktorej bolo nevyhnutné doplniť základnú batériu rozhodnutí na účely následnej analýzy.

V rámci druhej fázy sme doplnili informácie o konaniach a rozhodnutiach, poskytnuté súdmi, najmä

1. využitím poznatkov z monitoringu rozhodovacej praxe súdov v konaniach vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, ktorý Poradňa realizovala v roku 2010;
2. dohľadáním rozhodnutí vo verejne dostupných databázach súdnych rozhodnutí na internete (prostredníctvom: <http://www.justice.gov.sk>, <http://jaspi.justice.gov.sk>, v rubrike Súdne rozhodnutia) – vyhľadáním hesiel „diskriminácia“, „rovnaké zaobchádzanie“ a „365/2004“;
3. využitím informácií o konaniach a rozhodnutí z konaní, v ktorých zabezpečuje a zabezpečovala právne zastupovanie Poradňa;
4. dožiadáním konkrétnych rozhodnutí (chýbajúcich vo verejne dostupných databázach súdnych rozhodnutí, o ktorých sme mali vedomosť) priamo zo súdov na základe ďalšej žiadosti o poskytnutie informácií – 4 žiadosti sme adresovali Okresnému súdu Galanta, Okresnému súdu Banská Bystrica, Krajskému súdu v Žiline a Krajskému súdu v Trenčíne, pričom všetky súdy nám sprístupnili všetky požadované rozhodnutia.

V druhej fáze bolo do batérie rozhodnutí **doplnených ďalších 57 rozhodnutí.**

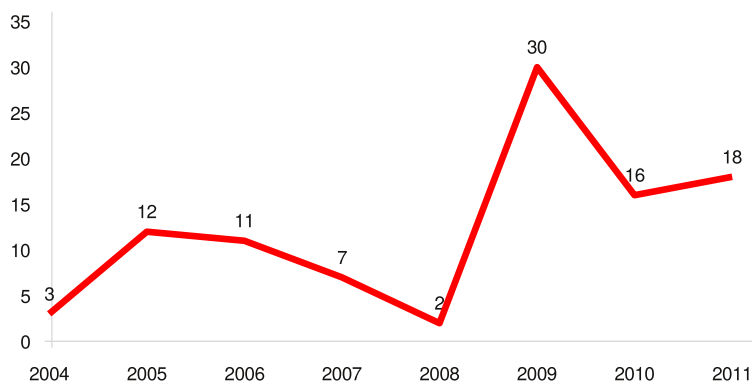
2.2 Súhrnné zistenia k zberu rozhodnutí

Jedna chýbajúca odpoveď na žiadosť o poskytnutie informácií, 14 odpovedí bez poskytnutia informácií a neúplné informácie z 11 súdov ovplyvnili výsledky monitoringu najmä v časti, mapujúcej využívanie antidiskriminačného zákona, teda informácie o počte začatých a ukončených konaní, a rozhodne skreslili i údaj o počte skutočne podaných žalôb, v ktorých žalujúce strany namietali diskrimináciu. Domnievame sa však, že časť monitoringu rozhodovacej praxe súdov, v ktorej analyzujeme aplikáciu ADZ súdmi, to neovplyvnilo práve z dôvodu následne vykonanej druhej fázy zberu rozhodnutí.

a) Počet podaných žalôb

Na základe informácií o konaniach, ktoré sme získali v rámci oboch fáz monitoringu, sme na základe spisových značiek, pridelených jednotlivým konaniam, zostavili prehľad o počte podaných žalôb, v ktorých žalujúce strany namietali diskrimináciu (pozri *Graf 16*). Prehľad reflektuje obdobie od účinnosti ADZ v roku 2004 do roku 2011 podľa jednotlivých rokov. V čase, keď sme sa na súde obracali so žiadosťami o poskytnutie informácií (koniec januára 2012), súde neuvádzali žiadne začaté antidiskriminačné konania v roku 2012, preto sme údaj za tento rok v grafe vôbec neuvádzali.

Graf 16: Nápad žalôb vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania na slovenských súdoch za jednotlivé roky od účinnosti ADZ

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Prudký nárast žalôb podaných v rokoch 2009 – 2011 spôsobili podľa nášho názoru tzv. sudcovské diskriminačné žaloby, ktorými sa sudcovia a sudkyne všeobecných súdov domáhali určenia, že ich odmeňovanie je v rozpore so zásadou rovnakého zaobchádzania v porovnaní s odmeňovaním sudcov a sudkýň Špeciálneho súdu a náhrady nemajetkovej ujmy podľa antidiskriminačného zákona. Problematike diskriminačných žalôb sudcov sa detailnejšie venovalo SNSLP vo svojej správe o dodržiavaní ľudských práv z roku 2011, na ktorú v tomto smere ďalej odkazujeme.⁶⁵ Podľa informácií, dostupných na starej webovej stránke Ministerstva spravodlivosti SR⁶⁶, k 7. januáru 2011 ministerstvo evidovalo žaloby od 702 sudcov a sudkýň. Keďže podľa našich informácií doposiaľ len v dvoch konaniach došlo k rozhodnutiu v merite veci⁶⁷ a väčšina rozhodnutí, ktoré sme s týmto predmetom sporu mali

⁶⁵ Bližšie pozri *Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania a práv dieťaťa v Slovenskej republike za rok 2011*. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2012. s. 257 – 260.

⁶⁶ <http://www.wold.justice.sk/wfn.aspx?pg=h17&htm=h1/h19.htm> (citované dňa 20. 08. 2012).

⁶⁷ Obe konania po podaní odvolaní ďalej prebiehajú na odvolacích súdoch.

k dispozícii, sa týkala len zastavenia konania pre nezaplatenie súdneho poplatku alebo pre späťvzatie návrhu, rozhodnutia z týchto sudcovských diskriminačných sporov boli vylúčené z batérie zozbieraných rozhodnutí a neboli podkladom na monitoring uplatňovania ADZ súdmi.

b) Informácie o počte začatých a prebiehajúcich konaní

Podľa informácií, ktoré sa nám podarilo zhromaždiť v rámci oboch fáz zberu, konania vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania **prebiehajú** zo 62 všeobecných súdov na Slovensku **minimálne na 14 súdoch** (22,6 %), 32 súdov (51,6 %) tieto konania nevedie a o konaniach s takýmto predmetom sporu zo 16 súdov (25,8 %) nemáme informácie (pozri *Tabuľka 6*).

Celkový počet začatých a prebiehajúcich konaní podľa údajov z oboch fáz monitoringu od účinnosti ADZ do 30. 06. 2012 (keď bola ukončená druhá fáza zberu) na súdoch je **35**, z toho v jednom prípade ide o odvolacie konanie na krajskom súde (pozri *Tabuľka 6*).

Na základe informácií, poskytnutých súdmi, nebolo v každom prípade možné identifikovať, či sú v uvedenom počte konaní zarátané aj prípady tzv. sudcovských diskriminačných žalôb. Niektoré sudy takýto nami nepožadovaný údaj (či ide o konanie v prípade tzv. sudcovských diskriminačných žalôb) navyše uviedli, niektoré nie.

Tabuľka 6: Prehľad počtu začatých a prebiehajúcich konaní vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania podľa jednotlivých súdov

Súd	Počet konaní
KS Banská Bystrica	1
OS Bratislava III	4
OS Dunajská Streda	1
OS Nové Mesto nad Váhom	1
OS Trenčín	2
OS Komárno	1
OS Martin	2
OS Ružomberok	5
OS Banská Bystrica	2
OS Brezno	1
OS Humenné	4
OS Prešov	1
OS Košice I	4
OS Spišská Nová Ves	6
Spolu	35

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

c) Informácie o počte ukončených konaní

Podľa informácií, ktoré sa nám podarilo zhromaždiť v rámci oboch fáz zberu, skúsenosť s konaniami, v ktorých žalujúce strany namietali diskrimináciu, má zo 62 všeobecných súdov na Slovensku **37 súdov** (59,7 %), z toho 7 krajských. Takéto konania doposiaľ vôbec nevedlo 18 súdov (29 %) a zo 7 súdov (11,3 %) informácie o ukončených konaniach nemáme.

Počet ukončených konaní na súdoch je podľa údajov z oboch fáz monitoringu odo dňa účinnosti ADZ ku dňu 30. 06. 2012 (keď bola ukončená druhá fáza zberu) **120**, z toho na krajských súdoch ide o 41 konaní (pozri *Tabuľka 7*).

Z uvedeného vyplýva, že k odvolaniam v prípadoch diskriminácie dochádza pomerne často. Vyskytli sa prípady, v ktorých v jednej právnej veci dochádzalo k odvolaniam opakovane (2- aj 3-krát). V siedmich právnych veciach prebiehalo aj dovolacie konanie na Najvyššom súde SR. V rámci zberu sme dohľadali aj 4 rozhodnutia tohto súdu, ktoré sa týkali prípadov analyzovaných rozhodnutí všeobecných súdov, a tri konania, o ktorých máme vedomosť z vlastnej činnosti, v čase zberu rozhodnutí na Najvyššom súde SR stále prebiehali.

Na základe informácií, poskytnutých súdmi, nebolo v každom prípade možné identifikovať, či sú v uvedenom počte konaní zarátané aj prípady tzv. sudcovských diskriminačných žalôb. Niektoré súdy takýto nami nepožadovaný údaj (či ide o konanie v prípade tzv. sudcovských diskriminačných žalôb) navyše uviedli, niektoré nie. Počet takto označených konaní za všetky súdy, ktoré prípady sudcovských žalôb explicitne vyčíslili, je 40.

Tabuľka 7: Prehľad počtu ukončených konaní vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania podľa jednotlivých súdov

Súd	Počet konaní	Súd	Počet konaní	Súd	Počet konaní
KS Trnava	3	OS Prievidza	2	OS Rimavská Sobota	2
KS Trenčín	2	OS Trenčín	2	OS Veľký Krtíš	2
KS Nitra	2	OS Komárno	7	OS Zvolen	1
KS Žilina	2	OS Nitra	2	OS Kežmarok	2
KS Banská Bystrica	13	OS Nové Zámky	1	OS Poprad	2
KS Prešov	10	OS Čadca	9	OS Prešov	3
KS Košice	5	OS Dolný Kubín	1	OS Svidník	1
OS Bratislava I	2	OS Liptovský Mikuláš	2	OS Vranov nad Topľou	1
OS Bratislava II	1	OS Martin	15	OS Michalovce	1
OS Bratislava III	2	OS Ružomberok	5	OS Rožňava	1
OS Bratislava IV	1	OS Banská Bystrica	5	OS Spišská Nová Ves	2
OS Galanta	1	OS Brezno	1		
OS Senica	2	OS Revúca	4		
Spolu					120

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

d) Informácie o sprístupnených rozhodnutiach

Prostredníctvom prvej a druhej fázy zberu sa nám podarilo zhromaždiť celkovo 104 rozhodnutí. Následne bolo zo zozbieraných rozhodnutí vylúčených 14 rozhodnutí. Šlo prevažne o rozhodnutia v prípadoch, ktoré sa týkali tzv. sudcovských žalôb, a zopár rozhodnutí, ktorými boli konania zastavené pre nezaplatenie súdneho poplatku, a rozhodnutia, ktorými bolo konanie zastavené pre späťvzatie návrhu, a teda z nich nebolo možné zistiť základné dáta (oblasť diskriminácie, diskriminačný dôvod, formu diskriminácie, žalobcami požadované nároky). Deväťdesiat (90) rozhodnutí (55 rozhodnutí okresných súdov,

31 rozhodnutí krajských súdov a 4 rozhodnutia Najvyššieho súdu SR) zo 45 konaní tvorilo základ na monitoring rozhodovacej praxe slovenských súdov. Rozsudky boli spracované v analytickej tabuľke, zohľadňujúcej oblasť diskriminácie, diskriminačný dôvod, formu diskriminácie uvádzanú žalujúcou stranou v návrhu, žalujúcou stranou požadované nároky, samotné rozhodnutie súdu v merite veci, formu diskriminácie identifikovanú súdom a sankcie stanovené súdom diskriminujúcej osobe.

3. Výsledky monitoringu rozhodovania všeobecných súdov v SR v prípadoch diskriminácie

3.1 Identifikácie foriem diskriminácie a jej dôvodov

Ochrana dôstojnosti človeka je základnou hodnotou, na ktorej stojí ochrana pred diskrimináciou. Keďže diskriminačné konanie môže mať viacero podôb, zakázané formy takéhoto konania definujú na európskej úrovni antidiskriminačné smernice, ktoré boli následne transponované aj do vnútroštátnych právnych predpisov (bližšie k legislatívnej úprave pozri I. časť, 1. a 2. kapitola). Základné formy diskriminácie stanovujú rasová a rámcová smernica, ktoré definujú priamu diskrimináciu, nepriamu diskrimináciu, obťažovanie a príkaz (podnet) na diskrimináciu. Neoprávnený postih (v smerniciach v anglickom jazyku označovaný ako „*victimisation*“ – prenasledovanie) je v európskej rovine smerníc chápaný ako nástroj nevyhnutný na účinné uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania, na ochranu a výkon práv súvisiacich s uplatňovaním tejto zásady. Obťažovanie a sexuálne obťažovanie ako formu diskriminácie zasa podrobnejšie definujú smernice upravujúce dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami⁶⁸. Rovnaké formy diskriminácie definuje i slovenský antidiskriminačný zákon, ktorý navyše tieto formy dopĺňa o diskrimináciu právnickej osoby.

Právna úprava foriem diskriminácie v ADZ

Platný antidiskriminačný zákon v ustanovení § 2a rozlišuje niekoľko foriem diskriminácie, ktoré následne podrobnejšie definuje. Zákonom vymedzenými formami diskriminácie sú:

- a) **priama diskriminácia** – konanie alebo opomenutie, pri ktorom sa s osobou zaobchádza menej priaznivo, ako sa zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou v porovnateľnej situácii;⁶⁹
- b) **nepriama diskriminácia** – navonok neutrálny predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax, ktoré znevýhodňujú osobu v porovnaní s inou osobou; nepriama diskriminácia nie je, ak takýto predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax sú objektívne odôvodnené sledovaním oprávneného záujmu a sú primerané a nevyhnutné na dosiahnutie takého záujmu;⁷⁰
- c) **obťažovanie** – také správanie, v dôsledku ktorého dochádza alebo môže dôjsť k vytváraniu zstrašujúceho, nepriateľského, zahanbujúceho, ponižujúceho, potupujúceho, zneuctvujúceho alebo urážajúceho prostredia a ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť zásah do slobody alebo ľudskej dôstojnosti;⁷¹
- d) **sexuálne obťažovanie** – verbálne, neverbálne alebo fyzické správanie sexuálnej povahy, ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť narušenie dôstojnosti osoby a ktoré vytvára zstrašujúce, ponižujúce, zneuctvujúce, nepriateľské alebo urážlivé prostredie;⁷²

⁶⁸ Sú to smernica 2006/54/ES a smernica 2004/113/ES.

⁶⁹ Ust. § 2a ods. 2 ADZ.

⁷⁰ Ust. § 2a ods. 3 ADZ.

⁷¹ Ust. § 2a ods. 4 ADZ.

⁷² Ust. § 2a ods. 5 ADZ.

- e) **neoprávnený postih** – také konanie alebo opomenutie, ktoré je pre osobu, ktorej sa týka, nepriaznivé a priamo súvisí
- s domáhaním sa právnej ochrany pred diskrimináciou vo svojom mene alebo v mene inej osoby alebo
 - s podaním svedeckej výpovede, vysvetlenia alebo súvisí s inou účasťou tejto osoby v konaní vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania,
 - so sťažnosťou namietajúcou porušenie zásady rovnakého zaobchádzania;⁷³
- f) **pokyn na diskrimináciu** – konanie, ktoré spočíva v zneužití podriadenosti osoby na účel diskriminácie tretej osoby;⁷⁴
- g) **nabádanie na diskrimináciu** – presvedčanie, utvrdzovanie alebo podnecovanie osoby na diskrimináciu tretej osoby.⁷⁵

Antidiskriminačný zákon okrem už uvedených foriem diskriminácie definuje aj **diskrimináciu právnickej osoby**⁷⁶. Uvedené právne vymedzenie ide nad rámec antidiskriminačných smerníc EÚ, pretože ani jedna z týchto smerníc explicitne nevymedzuje ochranu právnických osôb⁷⁷. Slovenský antidiskriminačný zákon takúto ochranu právnických osôb pred diskrimináciou dokonca (okrem rasového dôvodu) rozširuje na všetky dôvody diskriminácie podľa § 2 ods. 1 ADZ. Je však otázne, či by takáto ochrana právnickej osoby nemala patriť skôr pod ochranu obchodného mena, resp. pod neoprávnený zásah do dobrej povesti.⁷⁸

Priame zákonné vymedzenie **segregácie** ako špecifickej formy diskriminácie sa v antidiskriminačných zákonoch objavuje výnimočne a ani slovenský ADZ ho explicitne neobsahuje⁷⁹. Explicitný zákaz segregácie v slovenskom právnom poriadku nájdeme v školskom zákone⁸⁰, samotný pojem segregácie však tento zákon už nedefinuje. Podľa nášho názoru z definícií daných medzinárodnými právnymi predpismi za segregáciu je možné považovať neoprávnené vylučovanie alebo oddeľovanie jednej skupiny obyvateľov od druhej na základe určitej charakteristiky (diskriminačného dôvodu).⁸¹

Či segregácia predstavuje priamu alebo nepriamu diskrimináciu, je stále skôr v rovine právnych odborných diskusií. Bližšie sa identifikácii segregácie ako priamej či nepriamej diskriminácie zo strany slovenských súdov venujeme v II. časti, kapitola 3.1.

73 Ust. § 2a ods. 8 ADZ.

74 Ust. § 2a ods. 6 ADZ.

75 Ust. § 2a ods. 7 ADZ.

76 Ust. § 2a ods. 9 ADZ: „Diskriminácia právnickej osoby je nedodržanie zásady rovnakého zaobchádzania vo vzťahu k tejto osobe z dôvodov podľa § 2 ods. 1, ak ide o jej členov, spoločníkov, akcionárov, členov jej orgánov, jej zamestnancov, osôb konajúcich v jej mene alebo osôb, v mene ktorých koná táto právnická osoba.“

77 Rasová smernica v ods. 16 preambuly ustanovuje len, že „členské štáty by mali poskytovať podľa potreby a v súlade so svojimi vnútroštátnymi tradíciami a praxou ochranu právnickým osobám, keď sú diskriminované na základe rasy alebo etnického pôvodu.“

78 Podľa ust. § 12 zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v platnom znení, resp. podľa ust. § 19b OZ.

79 Pozitívnym príkladom v tomto smere je Maďarsko, ktorého zákon č. CXXV z roku 2003 o rovnakom zaobchádzaní a posilnení rovnakých príležitostí výslovne zakazuje nezákonnú segregáciu a definuje ju ako také správanie, ktoré oddeľuje jednotlivcov alebo skupiny od iných jednotlivcov alebo skupín na základe chráneného dôvodu podľa § 8 zákona o rovnakom zaobchádzaní, bez výslovného zákonného dovolenia.

80 Ust. § 3 písm. d) zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení: „Výchova a vzdelávanie podľa tohto zákona sú založené na princípoch zákazu všetkých foriem diskriminácie a obzvlášť segregácie.“

81 Bližšie pozri čl. 1 ods. 1 a 3 Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie.

V niektorých prípadoch môže priradenie diskriminačného konania pod jednu z foriem diskriminácie spôsobovať v praxi problémy. Ide o prípady, v ktorých je konanie diskriminujúceho subjektu na hrane priamej a nepriamej diskriminácie, resp. konanie môže byť v právnej praxi rôzne interpretované – raz ako priama a raz ako nepriama diskriminácia⁸². Napokon, vyskytujú sa i prípady, v ktorých diskriminačné konanie predstavuje hneď viacero foriem diskriminácie súčasne, napríklad pokyn na diskrimináciu, v dôsledku ktorého dôjde k priamej diskriminácii. Nie vždy teda možno striktne konkrétne konanie priradiť len pod jednu z foriem diskriminácie, pretože prejavy diskriminačného konania môžu súčasne predstavovať viacero foriem diskriminácie. Antidiskriminačný zákon neukladá žalujúcej strane povinnosť označiť, o akú formu diskriminácie išlo. Vyžaduje len, aby žalujúca strana uviedla (či už v návrhu na začatie konania alebo v priebehu konania) dôvod, na základe ktorého došlo k jeho diskriminácii. Postačuje, ak žalobca/žalobkyňa uvedie, že došlo k diskriminácii, a označí osobu, o ktorej tvrdí, že porušila zásadu rovnakého zaobchádzania. V takýchto prípadoch súdy nemôžu žaloby zamietť z dôvodu chýbajúceho označenia formy diskriminácie zo strany žalobcu/žalobkyne a je ich povinnosťou zaoberať sa prípadom a posudzovať návrh z hľadiska jeho obsahu, a teda na základe žalobcom/žalobkyňou popísaných skutkových okolností posúdiť konanie diskriminujúcej osoby a rozhodnúť, či k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania došlo alebo nie. Dôležité je tiež podotknúť, že pri všetkých formách diskriminácie, ktoré definuje ADZ, je irelevantné, či išlo zo strany diskriminujúceho subjektu o úmyselné konanie, resp. či táto osoba vedela o diskriminačnom charaktere svojho konania.

Identifikovanie diskriminácie v návrhoch na začatie konania

Skôr, ako sa budeme venovať identifikácii diskriminácie zo strany súdov v nimi vydaných súdnych rozhodnutiach, považujeme za potrebné poznamenať, že na základe informácií, uvedených v odôvodneniach súdnych rozhodnutí, v časti citujúcej z podaných návrhov zo strany žalobcov/žalobkyň, môžeme skonštatovať, že vo veľkej miere dochádzalo k nesprávnej identifikácii formy diskriminácie už žalobcami/žalobkyňami v nimi podaných návrhoch na začatie súdneho konania. V tejto súvislosti je však potrebné uviesť, že sme nemali k dispozícii návrhy na začatie konania samotné, vychádzali sme len z ich citácie, uvedenej v rozhodnutí súdov. Preto nevyklúčujeme, že síce návrhy žalobcov/žalobkyň obsahovali bližšiu identifikáciu foriem diskriminácie, ktorá sa však nedostala do odôvodnenia rozhodnutia súdov, obsahujúceho informácie o podanom návrhu.

Pokiaľ ide o identifikovanie foriem diskriminácie, vyskytli sa prípady, keď žalobcovia/žalobkyne sami označili, o akú formu diskriminácie podľa ich názoru ide, ako aj prípady, keď žalujúce strany výslovne formu diskriminácie neoznačili a žiadali súd, aby vyslovil, že konaním žalovaného/žalovanej došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania vo vzťahu k žalobcovi/žalobkyňi, bez uvedenia konkrétnej formy diskriminácie. V takýchto prípadoch sme na účely analyzovania foriem diskriminácie označenými žalujúcou stranou v návrhu posudzovali obsah žalobcom/žalobkyňou popísaného diskriminačného konania (vo všetkých prípadoch šlo o priamu diskrimináciu). V niektorých prípadoch bola forma diskriminácie, uvedená žalujúcou stranou v návrhu, nesprávne identifikovaná (napr. namiesto priamej diskriminácie žalobcovia/žalobkyne diskriminačné konanie označili ako nepriamu diskrimináciu) alebo žalobcovia/žalobkyne súd žiadali, aby rozhodol petitom,

⁸² Príkladom môže byť interpretácia rasovej segregácie, ktorá je v zmysle vybraných medzinárodných dohovorov o ľudských právach chápaná ako špecifická forma rasovej diskriminácie, ale rasová smernica sa jej explicitne nevenuje. Európsky súd pre ľudské práva v ostatných rokoch pristupuje k otázke segregácie rómskych detí vo vzdelávaní cez priazor nepriamej diskriminácie. Je však možné k nej argumentačne pristúpiť aj ako k forme priamej diskriminácie. Pozri: FARKAS, L.: *Segregation of Roma Children in Education: Addressing Structural Discrimination through the race equality directive*. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2007. s. 24 – 29.

ktorý nebol vykonateľný (napr. zdržať sa diskriminácie v budúcnosti). V návrhoch, ktoré obsahovali označenie formy diskriminácie, sa dokonca vyskytol i prípad, keď žalujúce strany použili nesprávne označenie formy diskriminácie i priamo v petite, ktorým mal súd vo veci rozhodnúť⁸³.

Graf 17: Prehľad foriem diskriminácie vyskytujúcich sa v návrhoch na začatie konania v analyzovaných prípadoch

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Ako je zrejmé z uvedeného *Grafu 17*, 32 návrhov sa týkalo diskriminačného konania, ktoré predstavovalo **priamu diskrimináciu**. Po preštudovaní skutkového popisu konania sme však zistili, že popísané konanie nie vždy predstavovalo diskrimináciu v zmysle antidiskriminačného zákona či európskych antidiskriminačných smerníc.

Nepriama diskriminácia sa v podaných návrhoch na začatie konania vyskytla v 3 prípadoch, avšak je potrebné podotknúť, že vo všetkých 3 prípadoch šlo o **nesprávnu identifikáciu formy diskriminácie**. V prvom prípade „podľa názoru navrhovateľa ide o nepriamu diskrimináciu, lebo žiadny krok pána predsedu nebol urobený priamo a otvorene voči jeho osobe, (...) z väčšiny zmien však vyšiel ako znevýhodnený (...)“⁸⁴. V druhom prípade „nepriamu diskrimináciu navrhovateľka videla a pocítovala v konaniach odporcu, resp. riaditeľky školy vzhľadom na jej stav tehotenstva, na rýchly spád udalostí po tom, čo oznámila riaditeľke, že je tehotná, kedy došlo k jej odvolaniu z funkcie zástupkyne riaditeľa, zníženiu platu, zníženiu pracovného času, udeleniu absencie“⁸⁵. V treťom prípade navrhovateľka označila za formu diskriminácie priamu aj nepriamu diskrimináciu i obťažovanie zároveň. Diskriminačné konanie popísala v 16 bodoch žaloby, nešpecifikovala však, čo konkrétne považuje za nepriamu diskrimináciu⁸⁶. Rovnako ani v tomto prípade nebolo označenie diskriminačného konania ako formy nepriamej diskriminácie správne.

⁸³ V tomto konkrétnom prípade však aj súd diskrimináciu podľa nášho názoru nesprávne identifikoval a žalobe s nesprávne identifikovanou formou diskriminácie priamo v petite vyhovel. Je však otázne, ako by procesne postupoval, ak by správne identifikoval formu diskriminácie, ktorá by bola odlišná ako žalobcom v petite žaloby tvrdená a navrhovaná forma diskriminácie.

⁸⁴ Rozsudok Okresného súdu Ružomberok zo dňa 26. 10. 2010 sp. zn. 6C/23/2010.

⁸⁵ Rozsudok Okresného súdu v Dunajskej Stredě zo dňa 22. 05. 2007 sp. zn. 9C/129/2006.

⁸⁶ Bližšie pozri Rozsudok Okresného súdu v Liptovskom Mikuláši zo dňa 21. 09. 2009 sp. zn. 8C/206/2007.

V dvoch návrhoch žalujúce strany identifikovali diskriminačné konanie žalovaných okrem iných foriem diskriminácie aj ako **segregáciu**. Toto neoprávnené vylučovanie alebo oddeľovanie jednej skupiny obyvateľov od druhej na základe určitej charakteristiky sa v oboch prípadoch vyskytlo v súvislosti s príslušnosťou k etnickej skupine, teda ako rasová segregácia – raz ako oddeľovanie rómskych detí od ostatných v škole⁸⁷ a raz ako vystavovanie do samostatnej okrajovej časti mesta, kde bývajú len osoby rómskej etnickej príslušnosti⁸⁸.

Diskriminácia vo forme **obťažovania** sa v návrhoch žalujúcich strán vyskytla v dvoch prípadoch. V jednom z nich žalobkyňa označila ako obťažovanie „denné fyzické obťažovanie zo strany starostu od nástupu do jeho funkcie, spočívajúcom v opakovaných pokusoch o telesné dotyky – šúchanie po rukách, chrbte a pleciah vždy, keď sa starosta k žalobkyni priblížil. Žalobkyňa je vydatou zamestnankyňou staršieho veku, takéto telesné kontakty jej boli veľmi nepríjemné, zahanbujúce, ponižujúce a urážlivé“⁸⁹. Súd však jej návrhu nevyhovel, keď konštatoval, že „sexuálne obťažovanie je možné s určitou výlučnosťou, rovnako je možné vylúčiť aj obťažovanie v zmysle § 2 ods. 4 antidiskriminačného zákona, pretože takéto dotyky označila svedkyňa F. za kamarátske a priateľské, čo nie je možné vyhodnotiť ako vytváranie zastrašujúceho, nepriateľského, zahanbujúceho, ponižujúceho, potupujúceho, zneuctvujúceho alebo urážajúceho prostredia, ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť zásah do slobody alebo ľudskej dôstojnosti. Navyše svedkyňa F. uviedla, že asi to bol zlovyk starostu alebo sa musel niekoho držať, keď hovoril. (...) Nie je nedôvodným sa domnievať, že v prípade takéhoto obťažovania by sa boli všetky kolegyně bránili verbálne alebo neverbálne. Navyše svedkyňa F. uviedla, že po upozornení štatutárny zástupca žalovaného s takýmto správaním prestal.“⁹⁰ Uvedené rozhodnutie len odzrkadľuje rodové stereotypy, ktoré sú prítomné aj v slovenskej justícii a ktoré ovplyvňujú rozhodovanie súdov aj v prípadoch, ako je tento, keď podľa nášho názoru ide jednoznačne o sexuálne obťažovanie podľa ADZ, aj keď ho žalobkyňa namietala ako obťažovanie, nie ako sexuálne obťažovanie.

Pokyn a nabádanie na diskrimináciu sa vyskytli len raz – žalobkyňou však boli nesprávne identifikované a prípad, v ktorom tieto formy uplatnila, nespadal pod antidiskriminačný zákon a popísané okolnosti neboli diskrimináciou.⁹¹

Neoprávnený postih ako forma diskriminácie sa v návrhoch na začatie konania vyskytol v 3 prípadoch. Z toho dva prípady nespĺňali zákonné podmienky na jeho uplatnenie, najmä to, že je potrebné ho uplatniť vždy len v súvislosti s porušením zásady rovnakého zaobchádzania. V treťom prípade žalobkyňa síce návrh odôvodnila tým, že voči žalovanému podala sťažnosť na odstránenie nepriaznivého zaobchádzania, avšak ako vyplynulo v priebehu konania, sťažnosť nemala charakter namietajúci porušenie zásady rovnakého zaobchádzania v zmysle ADZ, ale išlo o sťažnosť, ktorou namietala vytýkané nedostatky v jej práci zo strany zamestnávateľa – žalovaného⁹².

Ani v jednom žalovanom prípade žalujúca strana nenamietala **sexuálne obťažovanie**, aj keď, ako sme uviedli vyššie, v jednom z analyzovaných rozhodnutí sme ho identifikovali.

V prípadoch, v ktorých Poradňa zabezpečovala a zabezpečuje právne zastupovanie na súdoch, žalobcovia a žalobkyne najčastejšie namietali porušenie zásady rovnakého zaobchádzania vo forme priamej diskriminácie, v jednom prípade šlo o nepriamu diskrimináciu a v jednom prípade o priamu diskrimináciu právnickej osoby.

87 Bližšie pozri Rozsudok Okresného súdu v Prešove zo dňa 05. 12. 2011 sp. zn. 25C/133/2010.

88 Bližšie pozri Rozsudok Okresného súdu v Prešove zo dňa 15. 06. 2009 sp. zn. 25C/197/2007.

89 Rozsudok Okresného súdu v Liptovskom Mikuláši zo dňa 21. 09. 2009 sp. zn. 8C/206/2007.

90 Tamtiež.

91 Pozri Rozsudok Okresného súdu Komárno zo dňa 20. 06. 2011 sp. zn. 10C/171/2009.

92 Pozri Rozsudok Okresného súdu Nitra zo dňa 13. 09. 2005 sp. zn. 25C/187/2004.

Identifikovanie diskriminácie súdmi

Z rozhodnutí súdov, ktoré sme mali k dispozícii na účely tejto analýzy, vyplynulo, že súde nie vždy dokázali správne identifikovať, či v prípade, ktorý žalobca/žalobkyňa popisoval/-a, išlo o diskriminačné konanie v zmysle ADZ. Boli prípady, keď súde jasne rozoznali, že v prípade popisovanom žalujúcou stranou o diskrimináciu v zmysle ADZ vôbec nešlo. Ako pozitívny príklad v tomto smere možno uviesť nasledovné rozhodnutia súdov:

„Súd konštatuje a má za preukázané z hore uvádzaných skutočností, že žiadne práva žalobcu označenými konaniami žalovaného ani porušené neboli a žalovaným označené konania žalovaného nemožno považovať ani za priamu, resp. nepriamu diskrimináciu, ako to vyplýva už z hore preukázaných skutočností. Súd ďalej konštatuje a má za preukázané, že žalobca počas celého konania neuviedol dôvod nedodržania zásady rovnakého zaobchádzania zo strany žalovaného, keď len všeobecne uviedol, že sa má jednať o iné postavenie, ktoré netreba špecifikovať a, že je nepravdepodobné, že dôvodom by bola jeho politická činnosť a, pravdepodobný dôvod uviedol aktívnosť v práci, snahy robiť určité reformy v konaní. (...) Vychádzajúc z uvedeného súd, mal potom za to, že skutočným dôvodom žaloby žalobcu podľa vyjadrenia samotného žalobcu bolo to, že pracovný posudok nenapadol na súde a časom zistil, že na výberové konanie justičného čakatela je pracovný posudok dokonca formálnym predpokladom pre prijatie do zamestnania, uvedomil si, že uvedený pracovný posudok priamo ohrozuje jeho kariéru a nemal inú možnosť ako, podať túto žalobu.“⁹³

„(...) vykonaným dokazovaním súd mal za preukázané, že konaním odporcu nijako nebola (pozn. žalobkyňa) diskriminovaná a navyše výkon kontrolnej činnosti štátnych orgánov pri vybavovaní a prešetrovaní podnetov a sťažností fyzických alebo právnických osôb nie je predmetom úpravy antidiskriminačného zákona.“⁹⁴

Na druhej strane sa vyskytli i prípady, v ktorých súde podanej žalobe vyhovel i napriek tomu, že podľa nášho názoru skutkový stav popisovaného prípadu nespadal pod režim ochrany na základe AZD. Išlo o prípady, v ktorých žalobca/žalobkyňa neuvádzal/-a žiaden diskriminačný dôvod alebo ním/ňou uvedený dôvod nebolo možné zaradiť pod žiaden zo zákonom vymedzených dôvodov. Bližšie sa problematike diskriminačného dôvodu venujeme v závere tejto kapitoly.

Z rozhodovacej praxe súdov je zrejmé, že aj keď žalobcovia/žalobkyne v návrhoch priamo neuviedú formu diskriminácie (čo od nich ADZ ani nevyžaduje), súde posudzujú podané návrhy na začatie konania podľa obsahu a na základe popísaného skutkového stavu sa v odôvodneniach rozhodnutí venujú analýze do úvahy prichádzajúcich foriem diskriminácie. Tak to bolo i v právnej veci, prejednávanej na krajskom súde, kde súd konštatoval: *„Žalobca vo svojej žalobe nedefinoval, či došlo k priamej diskriminácii alebo nepriamej diskriminácii, avšak súd sa týmito okolnosťami zaoberal a konštatoval, že nedošlo v prípade žalobcu ani k priamej diskriminácii, ani k nepriamej diskriminácii.“⁹⁵* Obdobné konanie súdov sa vyskytlo aj v ďalších prípadoch, keď súde posudzovali žaloby podľa obsahu a netrvali na tom, aby žalujúce strany definovali konkrétnu formu diskriminácie. Pozitívne je, že absencia uvedenia formy diskriminácie nevedla k zamietnutiu návrhov zo strany slovenských súdov.

Rovnako ako v návrhoch žalobcov/žalobkyň, aj v samotných rozhodnutiach súdov sa objavili prípady, keď súde explicitne nekonštatovali, o akú konkrétnu formu diskriminácie v danom prípade išlo. Uvádzali len, že žalovaný/-á sa voči žalobcovi/žalobkyňi dopustil/-a rozdielneho zaobchádzania⁹⁶, resp. konštatovali, že došlo k porušeniu zásady zakotvenej

93 Rozsudok Okresného súdu Ružomberok zo dňa 26. 10. 2010 sp. zn. 6C/23/2010.

94 Rozsudok Okresného súdu Komárno zo dňa 20. 06. 2011 sp. zn. 10C/171/2009.

95 Rozsudok Krajského súdu v Prešove zo dňa 25. 08. 2009 sp. zn. 11Co/90/2008.

96 Pozri napríklad Uznesenie Okresného súdu Ružomberok zo dňa 08. 12. 2011 sp. zn. 5C/109/2011.

v antidiskriminačnom zákone⁹⁷ a podobne. Na účely tejto analýzy bola forma diskriminácie posudzovaná na základe obsahu diskriminačného konania a vo všetkých takýchto prípadoch šlo o formu priamej diskriminácie.

Prehľad súdmi identifikovaných foriem diskriminácie v rozhodnutiach súdov uvádzame v prehľade *Grafe 18*.

Graf 18: Prehľad foriem diskriminácie vyskytujúcich sa v analyzovaných rozhodnutiach súdov

Zdroj: *Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012*

Najčastejšie sa vyskytujúcou formou diskriminácie bola v rozhodnutiach súdov **priama diskriminácia**. Opakovane však pripomíname, že je potrebné prihliadať na skutočnosť, ktorú sme zdôraznili aj vyššie, a síce, že aj napriek tomu, že súdy žalobcom/žalobkyňou popisované konanie označili ako diskrimináciu, nie vo všetkých prípadoch išlo o diskrimináciu v zmysle ADZ. V najväčšej miere boli súdy benevolentnejšie v pracovnoprávných veciach, keď popri rozhodovaní o neplatnosti skončenia pracovného pomeru rozhodovali aj o diskriminácii. V týchto prípadoch sme zaznamenali aj najväčšie nedostatky, pokiaľ šlo o identifikovanie diskriminácie ako takej a následne o určenie konkrétnej formy. V pracovnoprávných veciach sa súdy podľa nášho názoru až priveľmi snažili o ochranu zamestnanca/-kyne ako „slabšej“ strany v spore a diskrimináciu v zmysle ADZ konštatovali aj v prípadoch s chýbajúcim diskriminačným dôvodom, ktorý je jednou zo základných podmienok na určenie diskriminácie. Aby bolo možné konštatovať, že v prípade došlo k priamej diskriminácii, je potrebné určiť, že došlo k menej priaznivému zaobchádzaniu s diskriminovanou osobou, a to **na základe niektorého z diskriminačných dôvodov, nikdy nie bez neho**. Súdy však až v štyroch prípadoch aj bez prítomnosti diskriminačného dôvodu vyslovili, že k diskriminácii osoby namietajúcej diskrimináciu došlo. Tento tzv. zakázaný dôvod žalujúce strany v konaní buď neoznačili vôbec, alebo nimi označený dôvod nebolo možné priradiť ani k jednému dôvodu, zakotvenému v ADZ. Podľa nášho názoru v mnohých prípadoch nebolo možné priradiť žalobcami/žalobkyňami označený dôvod diskriminácie ani k inému postaveniu, ktorým možno obsiahnuť ďalšie zákonom priamo nedefinované dôvody. Ako príklad uvádzame označenie dôvodu žalobcom, na základe ktorého súd konštatoval, že v prípade došlo k diskriminácii

⁹⁷ Pozri napríklad Rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 23. 08. 2007 sp. zn. 6C/215/2005.

zo strany žalovaného – zamestnávateľa žalobcu. Diskriminačným dôvodom v tomto prípade bola „aktivita žalobcu vo vzťahu k dodržiavaniu pracovno-právnych predpisov, upozorňovanie na ich nedodržiavanie zo strany odporcu a uplatňovanie nárokov z nich vyplývajúcich u odporcu“⁹⁸. Bližšie sa problematike diskriminačného dôvodu venujeme v závere tejto kapitoly.

Častým nedostatkom v rozhodovacej praxi súdov sa ukázalo tiež **nevyhodnotenie porovnateľnosti situácie žalobcu/žalobkyne s inou osobou**. Na určenie priamej diskriminácie je dôležité identifikovať tzv. komparátora/-ku – teda subjekt, s ktorým sa porovnáva osoba v porovnateľnej situácii, ktorá tvrdí, že s ňou bolo zaobchádzané menej priaznivo ako s inou osobou, resp. inými osobami práve z tvrdeného zakázaného dôvodu. Zákonom definovaná priama diskriminácia umožňuje porovnanie so súčasným („ako sa zaobchádza“), minulým („sa zaobchádzalo“) alebo hypotetickým komparátorom („by sa mohlo zaobchádzať“), nachádzajúcim sa v porovnateľnej situácii. Súdny však vo viacerých prípadoch opomenuli porovnať situáciu žalobcu/žalobkyne s inou osobou (resp. inými osobami) s cieľom zistiť, či došlo k menej priaznivému zaobchádzaniu so žalobcom/žalobkyňou. Z rozhodnutí, ktoré sme mali k dispozícii, vyplynulo, že súdy sa porovnaniam situácie nie vždy dostatočne venovali. Vo viacerých prípadoch len všeobecne konštatovali, že *so žalobcom/žalobkyňou sa zaobchádzalo menej priaznivo, ako sa zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa zaobchádzalo s inou osobou v porovnateľnej situácii*. Z odôvodnení ale nebolo zrejmé, na základe akých skutočností dospeli k takémuto záveru, keď potrebné dokazovanie v tomto smere nevykonali.

V niektorých prípadoch, kde sa súdy zaoberali otázkami porovnateľnosti situácie žalujúcej strany s inou osobou (resp. inými osobami), bolo pre súdy **problematické identifikovať osobu** (resp. osoby) **komparátora**, s ktorou bolo potrebné porovnávať situáciu žalobcu/žalobkyne. Za všetky uvádzame prípad, v ktorom žalobca okrem iného namietal, že žalovaný – zamestnávateľ mu neumožňuje vstupovať do budovy žalovaného rovnako ako ostatným zamestnancom a vyžadoval od žalobcu zapísanie sa do knihy návštev a umožňoval mu pohyb po budove len v sprievode iného zamestnanca⁹⁹. Okresný súd porovnával situáciu žalobcu so situáciou ostatných zamestnancov žalovaného, ktorým žalovaný takéto podmienky nekládol: „*Takisto nie je v súlade so zákazom diskriminácie odopieranie prístupu žalobcovi do budovy žalovaného v rovnakom rozsahu a za rovnakých podmienok ako ostatným správcami jaskýň. Žalovaný nepreukázal, že rovnako postupoval aj voči ostatným zamestnancom, resp. správcami jaskýň, keď žalobca sa do knihy návštev zapisoval a musel byť sprevádzaný inými zamestnancami, pričom ostatní správcovia nie.*“¹⁰⁰ Okresný súd však v rámci hodnotenia vykonaného dokazovania opomenul, že v čase, keď žalovaný od žalobcu vyžadoval takéto konanie, žalobca z dôvodu ukončenia pracovného pomeru výpoveďou nebol zamestnancom žalovaného, a teda komparátorom v tomto prípade nemali byť ostatní zamestnanci žalovaného, ale ľudia prichádzajúci do budovy žalovaného ako návšteva. Ak by súd správne určil komparátora, nebol by situáciu vyhodnotil ako menej priaznivé zaobchádzanie so žalobcom, pretože žalobca sa s ostatnými zamestnancami žalovaného nenachádzal v porovnateľnej situácii. Žalobca bol v porovnateľnej situácii so všetkými návštevami, prichádzajúcimi do budovy žalovaného, ktoré sa museli zapisovať do knihy návštev a mohli sa pohybovať po budove len v sprievode zamestnanca žalovaného.

Ďalšiu **mylnú identifikáciu osoby komparátora** bolo badať v prípadoch namietania diskriminácie v prístupe k zamestnaniu, keď súdy často porovnávali situáciu žalobcu/žalobkyne ako neprijatého uchádzača o zamestnanie s ostatnými neprijatými uchádzačmi/-kami. Napríklad: „*Z konania ďalej vyplynulo, že okrem žiadosti o prijatie do zamestnania žalobkyne bolo u zamestnávateľa (žalovaného) evidovaných ďalších cca 25 žiadostí (...)*“

98 Rozsudok Okresného súdu Trenčín zo dňa 14. 11. 2008 sp. zn. 11C/259/2005.

99 Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 10. 10. 2007 sp. zn. 16C/88/2006.

100 Tamtiež.

Týmto žiadosťami taktiež vyhovené nebolo, pričom to boli žiadosti aj uchádzačov s vysokoškolským vzdelaním, prípadne s dlhoročnou praxou v školstve a podľa priezvisk, držiac sa optiky žalobkyne, išlo o Nerómov, ktorí by sa tiež mohli cítiť diskriminovaní z dôvodu neprijatia. (...) Pre daný prípad to znamená, že M. G. bola prijatím do zamestnania v bežnom slova zmysle zvýhodnená oproti ostatným uchádzačom (už len preto, že títo prácu u žalovaného nezískali). Je však zrejme, že bola zvýhodnená nielen proti žalobkyni, ale aj proti ostatným uchádzačom o zamestnanie, a to tým, že im nebola daná možnosť prezentovať svoje kvality a presvedčiť štatutárny orgán zamestnávateľa o napríklad lepšej vhodnosti svojej osoby na miesto asistenta učiteľa, ako bola osoba M. G.“¹⁰¹ Podľa nášho názoru a ostatne aj podľa platného práva je však jediným do úvahy prichádzajúcim komparátorom v týchto prípadoch osoba prijatá na voľné pracovné miesto, s ktorou je potrebné porovnávať zaobchádzanie so žalobcom či žalobkyňou. Do úvahy tiež prichádza tzv. hypotetický komparátor, napr. v situácii, ak by sa do výberového konania prihlásili len osoby ženského pohlavia a ani jedna z nich nebola prijatá na danú pozíciu.

V rozhodnutiach sa vyskytli i prípady, v ktorých žalujúce strany použili na vytvorenie porovnateľnej situácie **metódu situačného testingu**, ktorou sa overuje podozrenie z diskriminácie. Vo vyhodnocovaní „porovnateľnosti“ situácie však dochádzalo k nezrovnalostiam a nie vždy súdy vytvorenú situáciu považovali za porovnateľnú. V jednom takomto prípade diskriminácie v prístupe k službám okresný súd konštatoval: „Z vyššie uvedeného možno konštatovať, že u žalobcu a pracovníčkovi poradne, teda svedkyni pani R. a pani Mgr. M., nebola vytvorená porovnateľná situácia, neboli z ich strany kladené rovnaké otázky, ako aj nimi uvádzané skutočnosti boli rozdielne a informácie neboli poskytované tou istou pracovníčkou, čo bolo taktiež dôležité. Z toho dôvodu má súd za to, že v danom prípade sa nejedná o diskrimináciu v zmysle zákona č. 365/2004 Z. z. a na základe uvedených skutočností súd žalobu zamietol.“¹⁰² Právny záver odvolacieho súdu bol však opačný: „Z týchto dôkazov predložených žalobcom (audionahrávka z jeho kontaktu s predajcom a výpovede svedkyní) mal súd dostatočne preukázané, že všetci traja aktéri (žalobca aj svedkyne ako komparátori) sa informovali o možnosti získať mobilný telefón na paušál, t. j. o možnosti uzavrieť zmluvu o pripojení a dodatku o zlave na mobilný telefón. (...) Za daného stavu mal odvolací súd za to, že u žalobcu a svedkyní išlo o porovnateľné situácie (...) a že z tých dôkazov, ktoré žalobca predložil, možno dôvodne usudzovať, že došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania (...)“¹⁰³

Ako vyplýva z vyššie uvedeného odôvodnenia rozhodnutia súdu prvého stupňa, ten mal tendenciu považovať za porovnateľnú situáciu takú situáciu, ktorá je prakticky identická (rovnaká). Ide podľa nášho názoru aj o zamieňanie pojmu rovnosti s rovnakosťou. Odvolací súd sa však s touto argumentáciou súdu prvého stupňa nestotožnil a ním vyslovený právny názor túto tendenciu súdu prvého stupňa pri posudzovaní porovnateľnej situácie zvrátil.

Nedostatkom v rozhodovacej praxi súdov sa ukázalo i **nedostatočné skúmanie príčinnej súvislosti medzi menej priaznivým zaobchádzaním s diskriminovanou osobou a diskriminačným dôvodom**. Podľa nášho názoru to súvisí i s vyššie popísanými problémami pri určovaní komparátora, keďže správne identifikovaná osoba komparátora zároveň umožňuje určiť, či bol žalobcom/žalobkyňou uvádzaný diskriminačný dôvod skutočne tým faktorom, ktorý ovplyvnil konanie diskriminujúcej osoby.

Aj napriek uvádzaným nedostatkom, v rozhodnutiach, ktoré sme mali na účely analýzy k dispozícii, sa vyskytlo niekoľko prípadov správne vykonaného i vyhodnoteného dokazovania, kde sa súd venoval jednak diskriminačnému dôvodu, porovnateľnosti situácie a určeniu osoby komparátora i príčinnej súvislosti medzi diskriminačným dôvodom a menej

¹⁰¹ Rozhodnutie Okresného súdu Revúca zo dňa 28. 03. 2011 sp. zn. 6C/207/2010.

¹⁰² Rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 30. 11. 2007 sp. zn. 5C/226/2005.

¹⁰³ Uznesenie Krajského súdu v Košiciach zo dňa 18. 03. 2010 sp. zn. 1C/334/2008.

priaznivým zaobchádzaním so žalobcom. Na základe toho následne správne identifikovali priamu diskrimináciu. Ako príklad správne identifikovanej priamej diskriminácie uvádzame vybrané príklady z odôvodnení rozhodnutí súdov:

„Odmietnutím poskytnutia pohostinských služieb (nealkoholického nápoja + piva) došlo vo vzťahu k nim (pozn. k žalobcom) k priamej diskriminácii na základe etnického pôvodu. (...) Poskytnutím piva a nealkoholického nápoja nebolo by došlo zo strany obsluhujúceho ku konaniu, ktoré by bolo v rozpore s citovaným zákonom o ochrane spotrebiteľa.“¹⁰⁴

„Nielen z výpovede žalobcov, ale i svedkov K. L., V. H. a A. M. je zrejmé, že žalobcovia dňa 14. 4. 2005 neboli vpustení do reštauračných priestorov podniku I. patriacemu žalovanému. Zamestnanec žalovaného M. V. podmieňoval vpustenie predložením klubových kariet, ktorými žalobcovia nedisponovali. Takmer v tom istom čase /približne o 15 minút neskôr/ však biletár M. V. vpustil bez predloženia klubových kariet 3 osoby – L., H. a M. potom, ako si tie u biletára zakúpili vstupenky. (...) Z uvedeného je zrejmé, že sa so žalobcami v porovnateľnej, takmer identickej situácii zaobchádzalo menej priaznivo. K vstupu im boli kladené také podmienky /predloženie klubovej karty/, splnenie ktorých sa od iných zákazníkov nevyžadovalo. (...) Jedná sa o prípad priamej diskriminácie, v zmysle § 2 ods. 3 zákona č. 365/2004 Z. z. (...)“¹⁰⁵

Pokiaľ ide o **nepriamu diskrimináciu**, v dvoch prípadoch, v ktorých túto formu označili samotné žalujúce strany, súdy podľa nášho názoru správne identifikovali, že o nepriamu diskrimináciu v týchto prípadoch nejde. V jednom z týchto prípadov súd svoje rozhodnutie odôvodnil tým, že *„nemôžno hovoriť ani o nepriamej diskriminácii, pretože síce došlo k znevýhodneniu žalobkyne odňatím osobného príplatku, ale ide o rozhodnutie zamestnávateľa plne súladné so zákonom, je teda objektívne odôvodnené sledovaním oprávneného záujmu na splnení pracovnej úlohy“¹⁰⁶.*

V treťom prípade nesprávne zažalovanej nepriamej formy diskriminácie okresný súd takejto žalobe vyhovel a konštatoval, že *„(...) bola preukázaná nepriama diskriminácia z dôvodu tehotenstva navrhovateľky, ktorá spočívala v rýchlom časovom slede a v konaní riaditeľky školy, ktorá navonok neutrálnymi rozhodnutiami a prácou znevýhodnila navrhovateľku v pracovno-právnych vzťahoch v porovnaní s inými zamestnancami a v porovnaní s tým, ako zaobchádzala s navrhovateľkou v pracovno-právnych vzťahoch pred jej tehotenstvom“¹⁰⁷.* Podľa nášho názoru z popísaných skutkových okolností prípadu jednoznačne vyplýva, že v danom prípade ide o formu priamej diskriminácie, keďže šlo o konanie, pri ktorom žalovaný zaobchádzal so žalobkyňou menej priaznivo, ako by sa zaobchádzalo s inými osobami v porovnateľnej situácii.

Nad rámec návrhov žalobcov/žalobkýň súdy okrem namietanej priamej diskriminácie identifikovali v troch prípadoch i nepriamu diskrimináciu, avšak v dvoch prípadoch podľa nášho názoru nesprávne¹⁰⁸. Z odôvodnenia rozhodnutia súdu v jednom z prípadov nie je pritom ani možné zistiť, na základe čoho odvodil, že *„(...) u navrhovateľa prišlo k nepriamej diskriminácii zo strany odporcu tým, že riaditeľ odporcu zakázal chodiť navrhovateľovi do hlavnej budovy (...)“¹⁰⁹,* pretože takýto prejav diskriminácie v pracovnoprávnej oblasti za prítomnosti diskriminačného dôvodu by jednoznačne, rovnako ako vo vyššie popísanom prípade, spadal pod režim priamej diskriminácie.

104 Rozsudok Okresného súdu vo Vranove nad Topľou zo dňa 22. 11. 2007 sp. zn. 4C/70/2006.

105 Rozsudok Okresného súdu Michalovce zo dňa 31. 08. 2006 sp. zn. 12C/139/2005.

106 Rozsudok Okresného súdu v Liptovskom Mikuláši zo dňa 21. 09. 2009 sp. zn. 8C/206/2007.

107 Rozsudok Okresného súdu v Dunajskej Strede zo dňa 22. 05. 2007 sp. zn. 9C/129/2006.

108 Pozri Rozsudok Krajského súdu v Nitre zo dňa 29. 10. 2008 sp. zn. 5Co/63/2008 a Rozsudok Okresného súdu Senica zo dňa 26. 11. 2009 sp. zn. 4C/99/2004.

109 Rozsudok Okresného súdu Senica zo dňa 26. 11. 2009 sp. zn. 4C/99/2004.

Na druhej strane je potrebné vyzdvihnúť rozhodnutie Okresného súdu v Prešove, v ktorom súd okrem žalobcami namietanej priamej diskriminácie a segregácie, nad rámec podanej žaloby, videl porušenie zásady rovnakého zaobchádzania i vo forme nepriamej diskriminácie, ktorú správne identifikoval: „Podľa súdu došlo aj k nepriamej diskriminácii, keďže hoci odporca v 1. rade (pozn. mesto S.) tvrdil, že staval byty pre neplatičov alebo pre neprispôsobivých občanov a takto svoje konanie zakrýval navonok neutrálnym predpisom, z vyjadrení zástupcov odporcu v 1. rade bolo zrejmé, že odporca v 1. rade vedel, že väčšina takýchto obyvateľov je rómskeho pôvodu.“¹¹⁰

Segregáciu, mimo zákonom explicitne obsiahnutých foriem, súdy identifikovali v oboch prípadoch, kde ju označili i samotní žalobcovia. V jednom prípade súd konštatoval: „Hoci mesto deklaruje, že má program sociálnej integrácie Rómov, tým, akým spôsobom presťahovalo rómskych obyvateľov z Námestia slobody, došlo podľa súdu k ich segregácii.“¹¹¹

Pokyn na diskrimináciu sa vyskytol v troch rozsudkoch okresného súdu, ktoré boli vydané v jedinej právnej veci¹¹². Súd však podľa nášho názoru túto formu diskriminácie neidentifikoval správne. Žalobcom popisované diskriminačné konanie žalovaného, v ktorom videl porušenie zásady rovného zaobchádzania i okresný súd, spočívalo v príkaze zamestnávateľa – žalovaného nevpušťať žalobcu do budovy zamestnávateľa bez zapísania sa v knižke návštev a bez sprievodu. Súd však v tom smere nesprávne vyhodnotil žalobcom popisované skutočnosti vo vzťahu ku konkrétnej situácii, čo mu následne v druhom odvolacom konaní vytkol i krajský súd: „Žalobcovi nebol umožnený voľný pohyb po budove len v čase, keď zo strany zamestnávateľa nebol považovaný za zamestnanca (bola mu daná výpoveď). Vstup do budovy bol žalobcovi umožnený ako každému inému návštevníkovi s tým, že v priebehu dňa sa nemusel viackrát zapisovať do knihy návštev a po budove sa mohol pohybovať v sprievode ďalšieho zamestnanca. V žiadnom prípade nebolo preukázané, že zákaz voľného pohybu po budove sa vzťahoval iba na osobu žalobcu a bol dlhodobý a jednoznačne viazaný iba na osobu žalobcu.“¹¹³ Okresný súd v uvedenom prípade nielenže neskúmal konkrétne okolnosti prípadu, vôbec sa nevenoval ani naplneniu podmienok, charakteristických pre pokyn na diskrimináciu v zmysle ADZ, t. j. či konanie spočívalo v zneužití podriadenosti osoby na účel diskriminácie tretej osoby – žalobcu. Ako vyplynulo z rozhodnutia odvolacieho súdu, voči žalobcovi postupovali rovnako ako k iným návštevám v budove zamestnávateľa, z čoho možno usudzovať, že zamestnávateľ nedal vrátnikovi osobitný pokyn na to, aby konal voči žalobcovi diskriminačne – práve naopak, správali sa k nemu rovnako, ako ku všetkým návštevám v budove zamestnávateľa, a teda musel sa zapísať do knihy návštev podľa všeobecne platných pravidiel pre návštevy. Nešlo teda o žiadne zneužitie vzťahu nadriadenosti a podriadenosti vo vzťahu k závislej osobe (vrátnikovi), ktorého cieľom by bola diskriminácia osoby žalobcu.

Rovnako v tom istom žalovanom prípade súd nesprávne vyhodnotil aj žalobcom namietané **obťažovanie**, ktoré videl v *postupe, postojoch a správaní sa žalovaného voči osobe žalobcu, ktoré tento pociťoval ako nepríjemné, urážlivé či dehonestujúce*¹¹⁴. Súd však v tejto súvislosti podľa nášho názoru nedostatočne preskúmal skutkový stav veci. Bližšie neskúmal, o aké konkrétne konanie žalovaného malo ísť, v akých konkrétnych skutkoch namietané konanie žalovaného spočívalo. Domnievame sa, že nie je možné jednoznačne ustáliť, že v takom široko vymedzenom ponímaní

110 Rozsudok Okresného súdu v Prešove zo dňa 13. 05. 2010 sp. zn. 25C/197/2007.

111 Tamtiež.

112 Rozsudky Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 10. 10. 2007 sp. zn. 16C/88/2006, zo dňa 09. 05. 2011 a zo dňa 20. 06. 2012 sp. zn. 16C/85/2010 (po vrátení veci z Najvyššieho súdu SR).

113 Uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 27. 10. 2011 sp. zn. 15Co/214/2011.

114 Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 10. 10. 2007 sp. zn. 16C/88/2006.

došlo k obťažovaniu v zmysle ADZ. Keďže odvolací súd v tejto veci ustálil, že „(...) za vyššie uvedených podmienok ale zatiaľ nie je predpoklad pre záver o diskriminačnom správaní sa žalovaného voči žalobcovi“¹¹⁵, bližšie sa samotným obťažovaním ani nezaoberal.

Na rozdiel od tohto prípadu, v inej právnej veci, ktorej sme sa venovali aj vyššie, kde žalobkyňa namietala obťažovanie a konkrétne vykreslila správanie štatutárneho zástupcu žalovaného, v ktorom videla obťažovanie¹¹⁶, súd po vyhodnotení vykonaného dokazovania obťažovanie nenašiel a konštatoval: „(...) pokiaľ ide o žalobkyňou tvrdené fyzické obťažovanie štatutárneho zástupcu žalobcu (pozn. správne žalovaného) spočívajúce v opakovaných pokusoch o telesné dotyky, výsluchom žalobkyne aj výsluchom svedkyne A. F. bolo preukázané, že do mája 2007 pri pracovnej komunikácii štatutárny zástupca žalovaného pri oslovení niektorej zo zamestnankyň túto chytil ju za chrbát alebo rameno. Obidve tieto pracovníčky sa takýmto prejavom spočiatku nebránili, nedali najavo, že sú im nepríjemné;(…). (...) Žalobkyňa uviedla, že verbálne neprejavila svoj nesúhlas s takýmto postupom, gestom, len pokiaľ sa dalo kde uhnúť. Samotná žalobkyňa potvrdila, že takto sa starosta správal aj k ostatným kolegyniam. Súd zvažoval aj možnosť subsumovať takéto správanie sa pod obťažovanie alebo sexuálne obťažovanie. Sexuálne obťažovanie je možné s určitou výlučnosťou, či už výsluchom žalobkyne, alebo výsluchom svedkyne F. Rovnako je možné vylúčiť obťažovanie v zmysle § 2 ods. 4 antidiskriminačného zákona, pretože takéto dotyky označila svedkyňa F. za kamarátske a priateľské, čo nie je možné vyhodnotiť ako vytváranie zastrašujúceho, nepriateľského, zahanbujúceho, ponižujúceho, potupujúceho, zneuctujúceho alebo urážajúceho prostredia, ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť zásah do slobody alebo ľudskej dôstojnosti. Navyše svedkyňa F. uviedla, že asi to bol zlozvyk starostu, alebo sa musel niekoho držať, keď hovoril. (...) Nie je nedôvodným sa domnievať, že v prípade takéhoto obťažovania by sa boli všetky kolegyně bránili verbálne alebo neverbálne. Navyše svedkyňa F. uviedla, že po upozornení štatutárny zástupca žalovaného s takýmto správaním sa prestal.“¹¹⁷ Aj napriek skutočnosti, že žalobkyňa mala dôkazy o tom, že prostredie na pracovisku prežívala ako nepriateľské (lekárske správy, práceneschopnosť z dôvodu psychického a fyzického vyčerpania, užívanie liekov na upokojenie a antidepresív, výpovede svedkov), v 16 bodoch žaloby popísala štatutárnym žalobcom žalovaného vytvárané nepriateľské prostredie na pracovisku a, ako vyplýva z vykonaného dokazovania, neverbálnym spôsobom prejavovala i nesúhlas s fyzickým obťažovaním, spočívajúcim v opakovaných pokusoch o telesné dotyky, súd situáciu vyhodnotil v zmysle vyššie uvedeného tak, že nešlo o obťažovanie v zmysle ADZ. V prípadoch obťažovania je tiež nutné upozorniť, že podľa ADZ ani podľa európskeho práva obsiahnutého v smerniciach nie je potrebné preukazovať zlý úmysel páchatela obťažovania. Ako vyplýva zo zákonného ustanovenia, relevantný je zámer alebo hrozba („ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť...“), ktorá môže spôsobiť zásah do slobody alebo ľudskej dôstojnosti.

Sexuálne obťažovanie ako špeciálny prípad obťažovania a samostatná forma diskriminácie sa v rozhodnutiach súdov nevyskytol.

Neoprávnený postih ako forma diskriminácie, ktorá vychádza z ochrany pred prenasledovaním, upravenej v európskych antidiskriminačných smerniciach, bol v rozhodnutiach súdov identifikovaný len jedenkrát, ale nesprávne. Šlo o prípad, keď sa žalobca na súde opakovaně domáhal určenia neplatnosti skončenia pracovného pomeru výpoveďou (po vyslovení neplatnosti skončenia pracovného pomeru súdom žalovaný

¹¹⁵ Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 27. 10. 2011 sp. zn. 15Co/214/2011.

¹¹⁶ Žalobkyňa obťažovanie videla v konaní štatutárneho zástupcu žalovaného, ktoré spočívalo v „dennom fyzickom obťažovaní zo strany starostu od nástupu do jeho funkcie spočívajúcom v opakovaných pokusoch o telesné dotyky – súchanie po rukách, chrbte a pleciah vždy, keď sa starosta k žalobkyňi priblížil. Žalobkyňa je vydatou zamestnankyňou staršieho veku, takéto telesné kontakty jej boli veľmi nepríjemné, zahanbujúce, ponižujúce a urážlivé.“ Citované z rozhodnutia Okresného súdu Liptovský Mikuláš zo dňa 21. 09. 2009 sp. zn. 8C/206/2007.

¹¹⁷ Rozsudok Okresného súdu Liptovský Mikuláš zo dňa 21. 09. 2009 sp. zn. 8C/206/2007.

ako zamestnávateľ so žalobcom znova ukončil pracovný pomer, pričom celkovo šlo o tri konania o určenie neplatnosti pracovného pomeru) a v konaní zároveň namietal i diskrimináciu. V rozhodnutí súd konštatoval, že „žalovaný porušil zásadu rovnakého zaobchádzania formou neoprávneného postihu (na základe uplatňovania práv žalobcu súdnou cestou) (...)“¹¹⁸. Súd však vôbec neskúmal splnenie zákonnej podmienky na určenie neoprávneného postihu, a to dôvod takto nepriaznivého konania, ktorým je domáhanie sa právnej ochrany pred diskrimináciou, podanie svedeckej výpovede či vysvetlenia v konaní vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, alebo bránenie sa proti diskriminácii sťažnosťou. Z uvedeného prípadu je zrejmé, že žalobca sa súdnej ani inej právnej ochrany pred diskrimináciou nedomáhal, čo súd v rámci právneho posúdenia veci opomenul, a skutočnosť, že žalobca už využil súdnu ochranu v konaní o neplatnosť skončenia pracovného pomeru, nesprávne vyhodnotil ako dôvod neoprávneného postihu.

Na rozdiel od tohto prípadu, v inej právnej veci súd jednoznačne konštatoval, že „v tomto konaní by bolo možné v zmysle antidiskriminačného zákona vidieť neoprávnený postih v zmysle § 2a ods. 8, o ktorom je však možné uvažovať v prípade takého konania alebo opomenutia, ktoré je pre osobu, ktorej sa týka, nepriaznivé, a priamo súvisí s domáhaním sa právnej ochrany pred diskrimináciou s podaním svedeckej výpovede alebo sťažnosťou namietajúcou porušenie zásady rovnakého zaobchádzania. Ani jeden z týchto dôvodov nebol preukázaný.“¹¹⁹

Aplikácia antidiskriminačného zákona, pokiaľ ide o identifikáciu foriem diskriminácie, má v praxi súdov aj po ôsmich rokoch od účinnosti ADZ medzery. Zdá sa, že konaní, v ktorých žalujúce strany namietajú porušenie zásady rovnakého zaobchádzania, nie je na súdoch veľa, preto s aplikáciou ustanovení antidiskriminačného zákona v spojení s európskymi štandardmi nemajú slovenské súdy dostatočné skúsenosti. To sa odráža i na schopnosti súdov identifikovať nerovné zaobchádzanie v zmysle antidiskriminačnej legislatívy i jednotlivé formy diskriminácie.

Oblasť diskriminácie

Pokiaľ ide o oblasti diskriminácie, v rozhodnutiach sa najčastejšie vyskytla diskriminácia v zamestnaní, pričom takmer vo všetkých prípadoch žalobcovia a žalobkyne túto namietali v konaní o neplatnosť skončenia pracovného pomeru. V 11 prípadoch šlo o diskrimináciu v prístupe k tovarom a službám (vrátane bývania), 5 konaní sa týkalo diskriminácie v prístupe k zamestnaniu, v 1 prípade bola namietaná diskriminácia vo vzdelávaní a v prípade dvoch konaní nebolo možné priradiť namietané konanie k žiadnej oblasti, chránenej antidiskriminačným zákonom (pozri Graf 19).

Graf 19: Prehľad oblastí diskriminácie vyskytujúcich sa v analyzovaných rozhodnutiach súdov

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

¹¹⁸ Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 10. 10. 2007 sp. zn. 16C/88/2006.

¹¹⁹ Rozsudok Okresného súdu Liptovský Mikuláš zo dňa 21. 09. 2009 sp. zn. 8C/206/2007.

Diskriminačný dôvod

V súvislosti s problematikou dôvodov zakazujúcich diskrimináciu je potrebné na úvod uviesť, že od účinnosti ADZ až do 1. 4. 2008, keď nadobudol účinnosť zákon č. 85/2008 Z. z.¹²⁰, ktorý ADZ novelizoval, neboli diskriminačné dôvody v ADZ priamo vymenované. Pôvodný ADZ stanovoval, že dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania spočíva v zákaze diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu¹²¹.

Až spomínanou novelou boli dôvody zakazujúce diskrimináciu priamo obsiahnuté v zákone. Podľa súčasného znenia ADZ medzi ne patria **pohlavie, náboženské vyznanie alebo viera, rasa, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, zdravotné postihnutie, vek, sexuálna orientácia, manželský stav a rodinný stav, farba pleti, jazyk, politické alebo iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, majetok, rod alebo iné postavenie**. Výpočet dôvodov zakazujúcich diskrimináciu je demonštratívny, o ďalšie dôvody, v tomto zákonnom ustanovení nevymenované, rozširuje uvedený výpočet tzv. *iné postavenie*. Ako ďalej stanovuje ADZ, *pri dodržiavaní zásady rovného zaobchádzania, na účely rozšírenia ochrany pred diskrimináciou, je potrebné prihliadať i na dobré mravy*¹²².

Výpočet zákonných dôvodov v ADZ má širší rozsah ako ústavné zakotvenie zákazu diskriminácie v Ústave SR¹²³. Dôvody uvedené v ADZ idú i nad rámec dôvodov vymedzených v európskych antidiskriminačných smerniciach¹²⁴, ktoré bolo potrebné transponovať do slovenského právneho poriadku. Na rozdiel od smerníc EÚ sa dôvody zakazujúce diskrimináciu vzťahujú na všetky oblasti, v ktorých je podľa ADZ každý povinný zásadu rovnakého zaobchádzania dodržiavať¹²⁵.

Jednotlivé dôvody ADZ (ani európske antidiskriminačné smernice) bližšie nedefinuje, rovina výkladu týchto dôvodov ostáva na právnej praxi a judikatúre, či už vnútroštátnych súdov, alebo Súdneho dvora EÚ.

Okrem toho ADZ stanovuje, že *pri posudzovaní, či ide o diskrimináciu alebo nie, sa neberie do úvahy, či dôvody, ktoré k nej viedli, vychádzali zo skutočnosti alebo z mylnej domnienky*¹²⁶ (ide napr. o prípady, keď by uchádzač/-ka o zamestnanie nebol/-a prijatý/-á do pracovného pomeru z dôvodu jeho/jej mylne predpokladanej sexuálnej orientácie). Rovnako tak je zakázaná i diskriminácia z dôvodu vzťahu k osobe určitého rasového pôvodu, národnostného alebo etnického pôvodu,¹²⁷ ako aj k osobe určitého náboženského vyznania alebo viery¹²⁸. Explicitný zákaz diskriminácie z dôvodu vzťahu k osobe s určitou zákonom chránenou charakteristikou neobsahujú európske antidiskriminačné smernice. Súdny dvor EÚ v ním vydanom rozhodnutí

120 Zákon č. 85/2008 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v znení neskorších predpisov.

121 Pozri pôvodné znenie ADZ v ust. § 2 ods. 1 tohto zákona.

122 Ust. § 2 ods. 2 ADZ.

123 Čl. 12 ods. 1 ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústavy Slovenskej republiky v platnom znení.

124 Podľa smernice 2006/54/ES a smernice 2004/113/ES je diskriminačným dôvodom pohlavie, rasová smernica zakazuje diskrimináciu z dôvodu rasy a etnického pôvodu, a náboženstvo, viera, zdravotné postihnutie, vek a sexuálna orientácia sú zakázanými dôvodmi podľa rámcovej smernice.

125 Oblasť pracovnoprávných a obdobných právnych vzťahov, oblasť sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti, poskytovania tovarov a služieb a vo vzdelávaní.

126 Ust. § 3 ods. 3 ADZ.

127 Ust. § 2a ods. 11 písm. b) ADZ.

128 Ust. § 2a ods. 11 písm. c) ADZ.

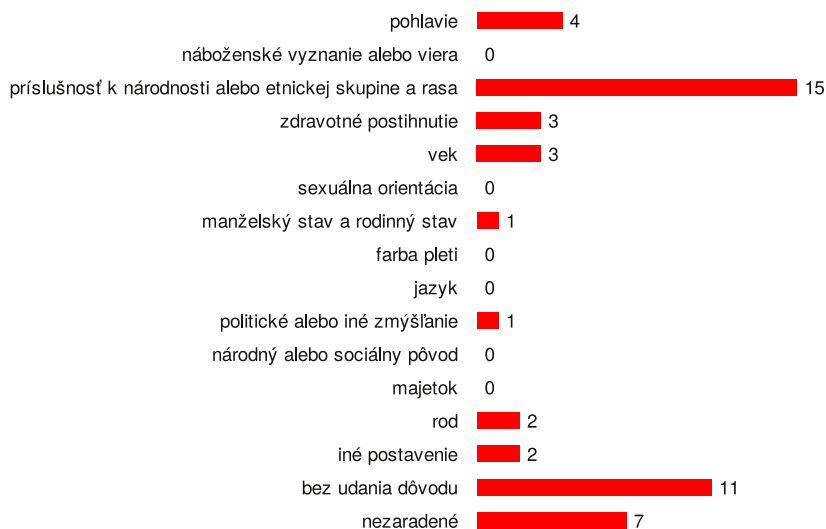
však judikoval¹²⁹, že smernice zakazujúce diskrimináciu je potrebné vykladať tak, aby zásada rovného zaobchádzania nebola obmedzovaná len na osoby, ktoré samé majú zdravotné postihnutie, ale naopak, v súlade s cieľom smernice bojovať proti všetkým formám diskriminácie, založenej na zdravotnom postihnutí, rozširovať túto ochranu i na osoby, ktoré sú vo vzťahu s osobou so zdravotným postihnutím. Podľa nášho názoru je možné daný princíp vzťahovať aj na iné diskriminačné dôvody, ostatne tak, ako to je upravené vo vyššie citovanej vnútroštátnej antidiskriminačnej legislatíve, ktorá uvedené explicitne ustanovuje.

Pokiaľ ide o procesné podmienky konania, domnievame sa, že ak žalujúca strana namieta porušenie zásady rovného zaobchádzania, je nevyhnutné, aby uviedla i to, na základe ktorého zo zákonom chránených dôvodov k takémuto zaobchádzaniu došlo. Prítomnosť diskriminačného dôvodu je jednou zo základných podmienok poskytnutia ochrany na základe antidiskriminačného zákona.

Diskriminačné dôvody objavujúce sa v návrhoch a rozhodnutiach súdov

Prehľad namietaných diskriminačných dôvodov uvádzaných žalobcami/žalobkyňami v konaniach, ktorých rozhodnutia sme mali na účely analýzy k dispozícii, uvádzame v nasledujúcom prehľadnom Grafe 20, ktorý zahŕňa všetky zákonom chránené dôvody diskriminácie podľa ADZ.

Graf 20: Prehľad diskriminačných dôvodov vyskytujúcich sa v analyzovaných prípadoch

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Ako vyplýva z uvedené grafu, v rozhodnutiach sa ani raz nevyskytlo hneď niekoľko diskriminačných dôvodov – *náboženské vyznanie a viera, sexuálna orientácia, farba pleti, jazyk, národný alebo sociálny pôvod ani majetok*. Na druhej strane, vysoký výskyt rozhodnutí s diskriminačným dôvodom *príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine* je potrebné vnímať v súvislosti s prácou Poradne, kde v rámci druhej fázy monitoringu boli k rozhodnutiam, poskytnutým zo strany súdov, pridané aj rozhodnutia z konaní, v ktorých zabezpečuje, resp. zabezpečovala právne zastupovanie Poradňa, preto je výskyt tohto dôvodu najvyšší. Z rozhodnutí, ktoré sme na účely analýzy získali, je zrejmé, že najmä *rod, manželský stav*

¹²⁹ Pozri najmä Rozsudok Súdneho dvora EÚ v prípade *S. Coleman v. Attridge Law and Steve Law*, C-303/06.

a rodinný stav, vek a zdravotné postihnutie mali v rozhodovacej praxi súdov tiež pomerne malé zastúpenie.

Vzhľadom na vysoký výskyt prípadov, v ktorých boli označené ako dôvody diskriminácie rôzne iné skutočnosti, ktorým ADZ neposkytuje ochranu, a teda nie sú zakázanými dôvodmi diskriminácie, a tiež vzhľadom na veľké množstvo prípadov, v ktorých diskriminačný dôvod chýbal úplne, považujeme za potrebné venovať sa týmto skutočnostiam samostatne.

Žalujúce strany v siedmich prípadoch označili ako dôvod diskriminácie okolnosti, ktoré nebolo možné priradiť k žiadnemu zo zákonom uvedených dôvodov ani k tzv. inému postaveniu. Pre úplnosť uvádzame všetkých sedem dôvodov:

- *názory žalobcu, spätosť s bývalým vedením predchodcu odporcu;*
- *kvôli manželovi, ktorý bol v súdnom spore so žalovaným z dôvodu žaloby týkajúcej sa neplatnosti výpovede;*
- *aktívita žalobcu vo vzťahu k dodržiavaniu pracovno-právnych predpisov, upozorňovanie na ich nedodržiavanie zo strany odporcu a uplatňovanie nárokov z nich vyplývajúcich u odporcu;*
- *nerovnomerný rozvrh pracovných zmien – podnet na inšpektorát práce v súvislosti s porušením pracovno-právnych predpisov;*
- *manžel žalobkyne voči odporcovi vedie súdne konanie pre neplatné skončenie prac. pomeru;*
- *z dôvodu, že žalobca predal akcie podniku;*
- *z dôvodu rodu Q., resp. preto, že sa navrhovateľ volá Q.*

Vo všetkých prípadoch žalujúce strany namietali diskrimináciu v pracovnoprávnej oblasti. Domáhali sa určenia neplatnosti skončenia pracovného pomeru, v poslednom prípade žalobca ako bývalý zamestnanec požadoval ospravedlnenie v súvislosti s rozhodnutím ukončiť s ním pracovný pomer u žalovaného.

Veľkým problémom v konaniach vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovného zaobchádzania sa ukazuje **chýbajúci diskriminačný dôvod**, resp. úplné opomenutie jeho označenia žalujúcou stranou. Až v 11 prípadoch diskriminačný dôvod žalobcovia a žalobkyne vôbec neuviedli ani v návrhu na začatie konania, ani v priebehu konania. Rovnako aj tu vo väčšine prípadov išlo o prípady v oblasti pracovnoprávnych vzťahov.

Ani v jednom z týchto prípadov súd nežiadal, aby sa žalobca/žalobkyňa vyjadrili k skutočnostiam týkajúcim sa diskriminačného dôvodu bližšie, a nevyzval ich ani na doplnenie, resp. opravu podania v súvislosti s diskriminačným dôvodom.

Trinástim rozhodnutiami boli žaloby v prípadoch chýbajúceho diskriminačného dôvodu, resp. uvedenia dôvodu, ktorý nie je chráneným dôvodom podľa ADZ, zamietnuté (nie vo všetkých prípadoch práve z dôvodu chýbajúceho dôvodu), v štyroch rozhodnutiach súdy takýmto žalobám čiastočne vyhovel (a zároveň priznali žalujúcim stranám i náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch) a tromi rozhodnutiami (avšak všetky v jednom žalovanom prípade¹³⁰) bolo žalobe žalobcu vyhovené v celom rozsahu.

Na nazeranie súdu na problematiku diskriminačného dôvodu v procese dokazovania diskriminácie ďalej odkazujeme v nasledujúcej kapitole o dôkaznom bremene.

¹³⁰ Konanie, vedené na Okresom súde Banská Bystrica pod sp. zn. 16C/88/2006, po vrátení veci z Najvyššieho súdu SR pod sp. zn. 16C/85/2010.

Zhrnutie

Z rozhodnutí, ktoré sme analyzovali, vyplýva, že súdy na Slovensku v súčasnosti riešia najmä prípady diskriminácie súvisiace s porušením zásady rovnakého zaobchádzania v pracovnoprávných vzťahoch. Súdy v týchto prípadoch aj majú najčastejšie tendenciu takýmto žalobným návrhom vyhovieť. Správna identifikácia formy diskriminačného konania a jeho podradenie pod príslušné ustanovenie ADZ nie je na Slovensku stále samozrejmosťou, a to nielen u žalujúcich strán v ich žalobných návrhoch, ale aj zo strany samotných súdov, ktoré prípady rozhodujú.

Za pozornosť stojí aj fakt, že vo väčšine rozhodnutí, ktoré sme analyzovali, úplne chýbalo označenie dôvodu diskriminácie alebo sa označili ako diskriminačný dôvod aj dôvody, ktoré podľa nášho názoru nie je možné subsumovať ani ako „iné postavenie“. Ako sme už uvádzali vyššie, z toho, aké prípady diskriminácie končia na súdoch, je zřejmé, že osoby, ktoré v našej spoločnosti predovšetkým čelia diskriminácii, sa na súdy so svojimi prípadmi diskriminácie z nami už popísaných dôvodov neobracajú.

3.2 Presun dôkazného bremena a jeho aplikácia všeobecnými súdmi v praxi

Dôkazné bremeno možno v občianskom súdnom konaní charakterizovať ako povinnosť účastníka konania, pokiaľ chce byť v konaní úspešný, preukázať pravdivosť takých svojich tvrdení, ktoré sú relevantné a sú teda spôsobilé privodiť pre neho priaznivé rozhodnutie súdu. O dôkaznom bremene nemožno spravidla hovoriť vo vzťahu k celému konaniu, ale iba vo vzťahu ku konkrétnemu skutkovému tvrdeniu alebo tvrdeniam, ktoré majú pre rozhodnutie súdu určitý význam.¹³¹ Štandardne v občianskych súdnych konaniach zatažuje žalujúcu stranu dôkazné bremeno spočívajúce v povinnosti preukázať svoje tvrdenia, z ktorých odvodzuje nárok, uplatnený v rámci súdneho konania.

V prípadoch diskriminácie však často dochádza k situáciám, keď sa žalujúca strana dostane do situácie, keď je pre ňu pomerne ťažké, niekedy až nemožné, preukázať diskriminačné konanie. Deje sa tak z rôznych dôvodov, napr. otvorene nie je komunikovaný diskriminačný dôvod, diskriminovaná osoba nemá prístup k určitým dôkazom, ktorými by diskriminačné konanie preukázala (napr. k údajom ohľadne ostatných uchádzačov/-čiek o zamestnanie). Berúc do úvahy klasické zásady občianskeho súdneho konania, žalujúca strana by mala dokazovať nielen to, čo sa v jej prípade stalo, ale mala by aj preukazovať, prečo k diskriminačnému konaniu došlo, t. j. preukazovať aj diskriminačný dôvod – pohnútku diskriminujúcej osoby. V praxi by to teda znamenalo, že diskriminovaná osoba by dokazovala nielen to, že ju napr. neobslúžili v reštaurácii alebo neprijali do zamestnania, ale aj to, že to bolo z dôvodu jeho/jej napr. rómskeho etnického pôvodu, čo by bolo dosť ťažko realizovateľné. Naopak, žalovaná strana skôr preukáže legitímne dôvody, prečo napr. žalujúcu stranu neobslúžila alebo neprijala do zamestnania, keďže spravidla disponuje v tomto smere aj dôkazmi.¹³² Uvedené praktické problémy s dokazovaním diskriminačného konania viedli k prijatiu úpravy tzv. presunu dôkazného bremena aj v európskych antidiskriminačných smerniciach (pozri I. časť, 1. kapitola). Tieto upravujú presun dôkazného bremena v prípadoch diskriminácie tak, že na žalovanú stranu sa presúva dôkazné bremeno ohľadne skutočností, ku ktorým nemôže mať žalujúca strana rozumný prístup a ani nimi nemôže logicky

131 Komentár k ust. § 120 OSP pozri KRAJČO, J. et al.: *Občiansky súdny poriadok: Komentár*. I. diel. 5. aktualizované vyd. Bratislava : Eurounion, 2010. s. 488.

132 Bližšie pozri BOBEK, M. – BOUČKOVÁ, P. – KUHN, Z. et al.: *Rovnosť a Diskriminácie*. Praha : C. H. Beck, 2007. s. 62 – 68.

disponovať.¹³³ K uvedenému princípu sa v svojej judikatúre priklonil aj Súdny dvor EÚ, a to už v roku 1989, t. j. ešte pred prijatím antidiskriminačných smerníc. Súdny dvor EÚ už v tom čase judikoval, že v záujme efektívneho uplatňovania rovnosti bude niekedy nevyhnutné presunúť dôkazné bremeno na žalovanú stranu.¹³⁴ V súlade s európskymi antidiskriminačnými smernicami a judikatúrou Súdneho dvora EÚ žalujúca strana v prvom rade musí uviesť pred súdom skutočnosti („*establish the facts*“), z ktorých je možné usudzovať, že došlo k priamej alebo nepriamej diskriminácii, a ak túto časť svojho dôkazného bremena unesie, tak je potom na žalovanej strane, aby preukázala, že neporušila zásadu rovnakého zaobchádzania, t. j. uviedla legitímne dôvody jej na prvý pohľad diskriminačného konania. Na žalovanú stranu, samozrejme, nemôže byť kladené dôkazné bremeno, aby preukázala, že nediskriminovala, keďže to by bolo nemožné s ohľadom na negatívnu skutočnosť (nemožno preukázať, že sa ničो nestalo), avšak musí súdu predložiť, že v spore namietané konanie je legitímne a nie je založené na diskriminačnom dôvode.¹³⁵

Vnútroštátna právna úprava

Ako sme už uviedli, európske antidiskriminačné smernice ukladajú členským štátom povinnosť poskytnúť osobám namietajúcim diskriminačné konanie minimálny štandard daný smernicami, avšak nezakazujú im prijať priaznivejšiu vnútroštátnu úpravu.

Slovenská vnútroštátna úprava, vychádzajúca z európskych antidiskriminačných smerníc, upravuje presun dôkazného bremena v ust. § 11 ods. 2 ADZ. Podľa pôvodného znenia citovaného ustanovenia, účinného do 1. 4. 2008, bol žalobca povinný preukázať, že neporušil zásadu rovnakého zaobchádzania, ak žalobca predložil súdu dôkazy, z ktorých bolo možné dôvodne usudzovať, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania došlo. Zákom č. 85/2008 Z. z. došlo k novelizácii tohto ustanovenia ADZ tak, že slová „*predloží súdu dôkazy*“ boli nahradené slovami „*oznámí súdu skutočnosti*“. Podľa dôvodovej správy cieľom zákonodarcu pri novelizovaní tohto právneho predpisu bolo reagovať najmä na formálne oznámenie, ktoré Komisia Európskych spoločenstiev zaslala Slovenskej republike, pričom jej vytýkala neúplnú alebo nesprávnu transpozíciu európskych antidiskriminačných smerníc.¹³⁶ Podľa nášho názoru ide zrejme aj o snahu o presnejší preklad slovného spojenia „*establish facts*“, používaného v anglickom jazyku v európskych antidiskriminačných smerniciach. Zastávame však názor, že ani slovné spojenie „*oznámí súdu skutočnosti*“ nie je presnejším prekladom tohto slovného spojenia. Je teda otáznne, či súčasná slovenská právna úprava v dôsledku takto nepresných prekladov pôvodného znenia smerníc je úpravou priaznivejšou ako úprava obsiahnutá v smerniciach (oproti smerniciam v slovenskej právnej úprave na presun dôkazného bremena postačuje oznámenie skutočnosti) alebo ide o menej priaznivú úpravu, odporujúcu obsahu smerníc (keď slovenská právna úprava vyžaduje od žalujúcej strany, aby oznámila skutočnosti, z ktorých je možné **dôvodne** usudzovať, že došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania).¹³⁷

Vychádzajúc z analyzovaných rozhodnutí súdov v aplikačnej praxi, však uvedená novelizácia nepriniesla prakticky žiadne zmeny.

133 Pozri napr. čl. 10 rámcovej smernice, čl. 8 rasovej smernice, čl. 9 smernice 2004/113/ES, čl. 19 smernice 2006/54/ES.

134 Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 17. 10. 1989 v prípade *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund I Danmark v. Dansk Arbejdsgiverforening, konajúci v mene Danfoss*, C-109/88, ods. 14.

135 Bližšie pozri PALMER, F.: Re-dressing the Balance of Power in Discrimination Cases: The Shift in the Burden of Proof. In: *European Anti-Discrimination Law Review*, November 2006, Issue No. 4, s. 23 – 29; a BOUČKOVÁ, P. – HAVELKOVÁ, B. – KOLDINSKÁ, K. et al.: *Antidiskriminační zákon: Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2010. s. 338 – 353.

136 Bližšie pozri Dôvodovú správu k predkladanému návrhu zákona.

137 Bližšie pozri DEBRECENIOVÁ, J.: *Antidiskriminačný zákon: Komentár*. Bratislava : Občan a demokracia, 2008. s. 229.

Uplatňovanie princípu presunu dôkazného bremena v rozhodnutiach všeobecných súdov v konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania

Z analyzovaných rozhodnutí súdov vyplýva, že vo väčšine prípadov si sudy pri rozhodovaní v konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania boli vedomé špecifika diskriminačných sporov spočívajúceho v presune dôkazného bremena, avšak k jeho aplikácii pristúpili rôzne. Často však ich aplikácia tohto inštitútu bola podľa nášho názoru v rozpore s minimálnymi požiadavkami európskych antidiskriminačných smerníc. Vo väčšine z analyzovaných rozhodnutí sudy pre dosiahnutie úspechu žalujúcej strany v súdnom konaní totižto kládli na žalujúcu stranu požiadavku dokazovať aj skutočnosti, ktoré nemala vo svojej moci a ktoré ani z povahy veci nemohla preukázať (ako napr. pohnútku žalovaného).

V nasledujúcom prípade, ktorý na ilustráciu popíšeme bližšie, podľa nášho názoru sudy nepostupovali správne, keď uzavreli, že žalobkyňa v konaní neunesla svoju časť dôkazného bremena, keď nepredložila súdu dôkazy, z ktorých je možné dôvodne usudzovať, že konaním žalovanej došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania.¹³⁸

Prípád 1

Navrhovateľka sa podaným návrhom domáhala zaplata náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch z titulu porušenia zásady rovnakého zaobchádzania zo strany odporcu voči jej osobe pri výkone zamestnania, pričom tvrdila, že k diskriminácii jej osoby došlo z dôvodu jej rómskeho etnického pôvodu. Navrhovateľka za rozdielne zaobchádzanie v porovnateľnej situácii považovala konanie jej zamestnávateľa, ktorý jej jedinej nepredložil pracovnú zmluvu, pôvodne uzatvorenú na dobu určitú, a ani jej neponúkol iné vhodné miesto, pričom na jej pracovnú pozíciu neskôr prijal novú pracovnú silu. Ostatným zamestnankyniam, ktoré pracovali na tej istej pozícii a od navrhovateľky sa odlišovali len tým, že neboli rómskeho etnického pôvodu, pracovné zmluvy predĺžené boli. Navrhovateľka taktiež v ňou podanom návrhu namietala, že v zamestnaní bola vystavená diskriminácii na základe jej etnického pôvodu aj tým, že mala pridelené najhoršie pracovné miesto v rámci výroby a ostatní zamestnanci a zamestnankyne zamestnávateľa voči nej vytvárali nepriateľské a zastráňujúce prostredie na pracovisku. Nadávali jej do „Cigánov“, zosmiešňovali ju a v rámci pracovného kolektívu ignorovali jej osobu. Dokonca jej priamy nadriadený ju slovné napadol, nadával jej do „Cigánov“ a vykrikoval, že „Cigáni tu pracovať nebudú“ a že navrhovateľka sa „môže zobrať a ísť domov“. Navrhovateľka v konaní namietala, že popísaná situácia v zamestnaní mala nepriaznivý vplyv na jej zdravotný a psychický stav, o čom doložila lekárske správy. Súd po vykonanom dokazovaní, kedy vypočul druhu navrhovateľky, zamestnancov odporcu a priameho nadriadeného navrhovateľky, jej návrh ako nedôvodný zamietol, pričom vyvodil právny záver, že navrhovateľka súdu nepredložila žiadne dôkazy, z ktorých by bolo možné dôvodne usudzovať, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania v jej prípade zo strany odporcu došlo. Podľa nášho názoru v danom prípade súd na základe navrhovateľkou predložených a navrhnutých dôkazov (ktoré ostatne ani nevykonala) mal presunúť dôkazné bremeno na odporcu, ktorý mal preukazovať, z akého dôvodu jedine navrhovateľke nepredložil pracovný pomer na dobu určitú. Navrhovateľka v konaní preukázala, že jej pracovný pomer predĺžený nebol, a tvrdila, že ostatným zamestnankyniam predĺžený bol, avšak bolo na žalovanej strane, aby súd nadovšetku pochybnosť presvedčila, že jej konanie nebolo diskriminačné. Súd aj napriek tomu, že konštatoval, že navrhovateľka neunesla svoju časť dôkazného bremena, vykonával dokazovanie aj v tom smere, čo bolo dôvodom nepredĺženia pracovného pomeru zo strany zamestnávateľa. Teda de facto presunul na odporcu dôkazné bremeno. Rozsudok súdu prvého stupňa bol následne potvrdený rozhodnutím odvolacieho súdu. Vec na základe navrhovateľkou podanej ústavnej sťažnosti prejednával aj Ústavný súd SR, ktorý ju odmietol pre zjavnú neopodstatnenosť.¹³⁹

138 Pozri Rozsudok Okresného súdu Senica zo dňa 12. 09. 2007 sp. zn. 7C/131/2005, potvrdený Rozsudkom Krajského súdu v Trnave zo dňa 08. 04. 2008 sp. zn. 10Co/7/2008, dostupné na <http://jaspi.justice.gov.sk>.

139 Uznesenie Ústavného súdu SR zo dňa 27. 11. 2008 sp. značka II.ÚS 438/08-8.

V ďalšom z analyzovaných rozhodnutí súd na žalujúcu stranu kládol aj požiadavku preukázať, že žalovaná strana nedodrжала zásadu rovnakého zaobchádzania aj vo vzťahu k iným osobám, a taktiež vyžadoval, aby preukázala, že sa diskriminačného konania žalovaná strana dopustila z niektorého z diskriminačných dôvodov, keď uviedol, že: „Navrhovateľka pre úspech vo svojej diskriminačnej žalobe bola povinná preukázať, že odporca pri skutkoch, ktoré uvádzala v svojom žalobnom návrhu, nedodrжал zásadu rovnakého zaobchádzania s inými jej spolupracovníkmi a že takéhoto nerovnakého zaobchádzania sa dopustil z niektorého z diskriminačných dôvodov.“¹⁴⁰

V mnohých odôvodneniach súdnych rozhodnutí absentuje akákoľvek zmienka o úvahe súdu ohľadne presunu dôkazného bremena. Súd sa len obmedzuje na konštatovanie, že žalujúca strana nepreukázala, žeby voči nej došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania. Takýchto rozhodnutí bola medzi tými, ktoré sme analyzovali, väčšina.

V niektorých odôvodneniach súdnych rozhodnutí však možno nájsť pomerne podrobnú úvahu súdu, týkajúcu sa presunu dôkazného bremena. Súd sa vo väčšine prípadov inšpirovali najmä rozhodnutím Ústavného súdu ČR¹⁴¹, ktoré často aj citujú v odôvodneniach svojich rozhodnutí.

Medzi analyzovanými rozhodnutiami sa podľa nášho názoru vyskytli aj rozhodnutia, z ktorých je zrejmé, že súdy pomerne úspešne aplikovali daný inštitút na rozhodovaný prípad. Na ilustráciu podrobnejšie popíšeme jeden z takýchto prípadov, rozhodovaných Okresným súdom v Prešove¹⁴².

Prípad 2

Žalobca sa svojou žalobou¹⁴³ podanou na súde domáhal, aby súd rozhodol, že žalovaný umiestňovaním detí rómskej etnickej príslušnosti do osobitných tried porušil zásadu rovnakého zaobchádzania a dopustil sa tak diskriminácie rómskych detí z dôvodu ich etnickej príslušnosti. Ďalej sa domáhal, aby žalovaný bol povinný do 30 dní od právoplatnosti rozsudku napraviť protiprávny stav, ktorý bol predmetom konania, t. j. umiestniť rómske deti v ročníkoch 1. až 7. do tried spoločne s ostatnými deťmi, ktoré nie sú rómskeho etnického pôvodu a zverejniť do 30 dní od právoplatnosti rozsudku formou platenej inzercie v Učiteľských novinách znenie rozsudku v plnom znení s anonymizovaním osobných dát. V priebehu konania žalobca upravil petit podanej žaloby tak, že žiadal, aby súd uložil povinnosť žalovanému napraviť protiprávny stav do prvého dňa začiatku najbližšieho školského roka nasledujúceho po právoplatnosti tohto rozsudku.

Žalobca svoj návrh odôvodnil tým, že zo svojej činnosti zistil, že žalovaný má dlhodobu vytvorenú osobitné oddelené triedy, ktoré navštevujú výlučne deti rómskej etnickej príslušnosti. V školskom roku 2008/2009 bola do týchto osobitných rómskych tried zaradená aj väčšina rómskych žiakov a žiačok z obce Š. M., ktoré dovtedy navštevovali triedy spoločne s deťmi z majority. Rómske triedy boli vytvorené v každom ročníku od 1. do 7. Žalobca uvedené tvrdenia podložil menným zoznamom žiakov a žiačok jednotlivých ročníkov školy za školské roky 2008/2009 a 2009/2010, stiahnutého

140 Rozsudok Okresného súdu Bratislava III zo dňa 16. 02. 2011, sp. zn. 42C/15/2010. Súd v tomto prípade nevykonával žiadne dokazovanie smerom k tomu, čo bolo dôvodom nerovnakého zaobchádzania so žalobkyňou zo strany zamestnávateľa. Aj napriek uvedenému, podľa nášho názoru súd v tomto prípade správne uzavrel, že k zamietnutiu žaloby ho viedla aj skutočnosť, že navrhovateľka v návrhu nepoukazovala na žiaden konkrétny diskriminačný dôvod. (pozn. aut.)

141 Nález pléna Ústavného súdu ČR zo dňa 26. 04. 2006, Pl. ÚS 37/04.

142 Rozsudok Okresného súdu v Prešove zo dňa 05.12.2011 sp. zn. 25C/133/2010. Rozhodnutie je dostupné na: <http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2012/01/PDF-558-MB.pdf> (citované dňa 13. 09. 2012). Uvedené rozhodnutie nie je právoplatné.

143 Išlo o žalobu, podanú podľa ust. § 9a ADZ, tzv. verejnú žalobu.

z internetovej stránky žalovaného. Žalobca taktiež tvrdil, že uvedené osobitné triedy sú umiestnené na osobitnom poschodí budovy školy, pričom deti majú počas prestávok minimálnu možnosť kontaktu s ostatnými deťmi z majority. V priebehu konania žalobca predložil súdu okrem iného aj ním realizovaný prieskum na zistenie charakteristiky segregačnej praxe u žalovaného a navrhol, aby si súd vyžiadal od žalovaného ďalšie menné zoznamy žiakov a žiačok od školského roku 2004/2005.

Žalovaný s podanou žalobou nesúhlasil a tvrdil, že vytvorenie rómskych tried nebolo z dôvodu rasového, ale toto opatrenie má vyrovnávací charakter, ktorý sleduje zámer zabezpečiť individuálny prístup pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia, u ktorých sú výraznejšie problémy so zvládnutím učiva.

Súd po vykonaní dokazovania okrem iného aj výsluchom riaditeľky žalovaného, učiteľiek a zástupcu zriaďovateľa žalovaného dospel k záveru, že žaloba je podaná dôvodne.

Skutočnosť, že žalobcom boli vytvorené čisto rómske triedy, bola potvrdená aj zo strany svedkýň – učiteľiek žalovaného – a súd sa oboznámil aj s mennými zoznamami žiakov a žiačok od roku 2004/2005, ktoré na návrh žalobcu predložil žalovaný. Súd sa oboznámil aj s obsahom článku, z ktorého vyplynulo, že zriaďovateľ žalovaného pre Rómsku tlačovú agentúru uviedol, že dôvodom na zavedenie takýchto opatrení, oddelením rómskych detí od ostatných detí u žalovaného, bolo zníženie počtu žiakov a žiačok o 50, ktorí začali navštevovať základnú školu v obci M., ktorú nenavštevuje ani jedno rómske dieťa.

Žalovaný v rámci svojej obrany poukazoval na skutočnosť, že rodičia rómskych detí s uvedenými opatreniami súhlasia, o čom predložil súdu aj listinné dôkazy – údajne informované súhlasy zákonných zástupcov detí, ktorými títo vyjadrujú svoj súhlas so zaradením ich detí do týchto tried.

Po vykonaní dokazovania súd dospel k záveru, že žalobcovia oznámili súdu dostatočné skutočnosti, z ktorých bolo možné dôvodne usudzovať, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania došlo. Na základe tohto došlo podľa konajúceho súdu k obráteniu dôkazného bremena, pričom bolo na žalovanom preukázať bez akýchkoľvek pochybností, že neporušil zásadu rovnakého zaobchádzania a diskriminačného konania sa nedopustil. Súd mal za to, že žalovaný v konaní neunesol dôkazné bremeno a nepreukázal bez akýchkoľvek pochybností, že sa diskriminačného konania nedopustil. Podľa názoru súdu žalovaný nepreukázal, žeby ním prijaté opatrenia boli v súlade s príslušnými zákonmi a žeby toto opatrenie bolo primerané a nevyhnutné. Súd neveril tvrdeniam žalovaného, že jedine oddelené vzdelávanie je schopné zabezpečiť rovnakú kvalitu vzdelávania pre všetky deti, a mal za to, že žalovaný rezignoval na svoju úlohu v procese vzdelávania, keď uprednostnil protiprávne segregované vzdelávanie pred rozvíjaním inkluzívneho vzdelávania. Za takejto situácie súd žalobe žalobcu vyhovel.

Ako vyplýva z vyššie popísaného, v tomto prípade na presun dôkazného bremena zo žalobcu na žalovaného súdu postačovalo, že z predložených listinných dôkazov mal dôvodnú pochybnosť, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania zo strany žalovaného došlo. Zaujímavé by bolo sledovať postup súdu v prípade, ak by síce žalobca predložil súdu menné zoznamy žiakov, avšak žalovaný by segregačnú prax popieral. Je otáznne, akú mieru dokazovania by v takom prípade súd od žalobcu požadoval na to, aby presunul dôkazné bremeno na žalovaného. Podľa nášho názoru by však bolo spravodlivé, ak by súd od žalobcu vyžadoval preukázanie, že na škole dochádza k umiestňovaniu rómskych detí do oddelených tried. Na presun dôkazného bremena by podľa nášho názoru nepostačovalo len samotné tvrdenie, žalobca by to napr. mohol preukázať jednak listinnými dôkazmi, z ktorých by uvedené bolo zrejmé, alebo výpovedami svedkov (napr. rodičov detí, samotných detí alebo iných svedkov), ktorí by toto jeho tvrdenie potvrdili.

V inom prípade namietanej diskriminácie z dôvodu rómskeho etnického pôvodu v prístupe k službám odvolací súd vyslovil právny záver, ktorý je tiež príkladom postupu súdu v súlade s vnútroštátnou legislatívou a požiadavkami európskych antidiskriminačných smerníc:

„Z týchto dôkazov predložených žalobcom (audionahrávka z jeho kontaktu s predajcom a výpovede svedkýň) mal súd dostatočne preukázané, že všetci traja aktéri (žalobca aj svedkyne ako komparátori) sa informovali o možnosti získať mobilný telefón na paušál, t. j. o možnosti uzavrieť zmluvu o pripojení a dodatku o zlave na mobilný telefón. (...) Za daného stavu mal odvolací súd za to, že u žalobcu a svedkýň išlo o porovnateľné situácie (...) a že z tých dôkazov, ktoré žalobca predložil, možno dôvodne usudzovať, že došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania, keď na rozdiel od svedkýň bol žalobca hneď dotazovaný, či je zamestnaný, a keď bol informovaný, že (okrem dvoch dokladov, o ktorých boli informované svedkyne) potrebuje („musí byť“) aj potvrdenie o zamestnaní. (...) Za daného stavu podľa názoru odvolacieho súdu u žalobcu, ktorý je Róm (čo je aj vizuálne zrejmé), išlo v tejto situácii o **prima facie dôkaz o priamej diskriminácii**, a to z etnických dôvodov, pretože iný dôvod nerovnakého zaobchádzania logicky nebol prítomný.“ Odvolací súd týmto zrušil rozhodnutie súdu prvého stupňa a vyslovil právny názor, že na základe uvedeného žalobca uniesol svoju časť dôkazného bremena a teraz je na žalovaných, aby v konaní preukázali, že nediskriminovali.¹⁴⁴

Okresný súd v prípade diskriminácie v prístupe k zamestnaniu z dôvodu rómskej etnickej príslušnosti¹⁴⁵ v odôvodnení svojho rozhodnutia odkazuje aj na judikatúru britských súdov v prípadoch diskriminácie a podrobne uvádza úvahy, ktoré ho viedli k presunu dôkazného bremena zo žalobkyne na žalovaného. Súd výslovne konštatuje, že „žalobca musí tvrdiť a zároveň aj predložiť súdu také dôkazy (uniesť dôkazné bremeno), z ktorých možno dôvodne usúdiť, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania došlo. Súčasne musí žalujúca strana tvrdiť, že pohnútkou diskriminačného konania je jeho rasa či etnická príslušnosť. Až následne sa presúva dôkazné bremeno na žalovanú stranu, ktorá má právo preukazovať svoje tvrdenia, že neporušila zásadu rovnakého zaobchádzania. Podľa súdu to, či žalobca v takom spore unesie svoje dôkazné bremeno, záleží od výpovednej hodnoty ním predložených dôkazných prostriedkov.“ Súd ďalej konštatuje: „Podľa súdu strana žalobcu je preto na prvom mieste povinná preukázať „zásah na prvý pohľad“ (prima facie), nepostačuje iba samotné tvrdenie.“

Súd v danom prípade po vykonaní dokazovania dospel k záveru, že žalobkyňa uniesla svoju časť dôkazného bremena tvrdením, že napriek vyššej kvalifikácii, ako mala prijatá uchádzačka, jej žiadosti o prijatie do zamestnania vyhovené nebolo, čím došlo k presunu dôkazného bremena na žalovaného. Následne však podľa súdu mohol žalovaný v spore uspieť iba vtedy, ak preukáže alebo z konania a vykonaných dôkazov vyplynie, že zásadu rovnakého zaobchádzania neporušil, teda že pohnútkou jeho konania nespocívala v tvrdenom diskriminačnom dôvode. Podľa súdu v danom prípade je zrejmé, že prijatý uchádzač s úplným stredoškolským nepedagogickým vzdelaním mal na prvý pohľad nižšie vzdelanie, ako je vysokoškolské pedagogické vzdelanie žalobkyne, čo bez ďalších skutočností môže vzbudzovať dojem nerovnakého zaobchádzania, o ktorom žalobkyňa tvrdila, že sa udialo z dôvodu jej etnickej príslušnosti.¹⁴⁶

Dokazovanie diskriminačného dôvodu

Ako sme už uviedli vyššie, vo väčšine analyzovaných rozhodnutí súdy kládli na žalujúcu stranu dôkazné bremeno, presahujúce požiadavky kladené vnútroštátnou legislatívou a európskymi antidiskriminačnými smernicami. Súdy pritom často vyžadovali, aby žalujúca strana

144 Bližšie pozri Uznesenie Krajského súdu v Košiciach zo dňa 18. 03. 2010 sp. zn. 1Co/334/2008.

145 Žalobkyňa v konaní namietala, že žalovaný sa dopustil diskriminačného konania z dôvodu jej etnického pôvodu, keď na pracovnú pozíciu, o ktorú sa aj ona uchádzala, prijal osobu, ktorá mala nižšiu kvalifikáciu a žiadnu prax v odbore.

146 Rozsudok Okresného súdu Revúca zo dňa 28. 03. 2011 sp. zn. 6C/207/2010-129, potvrdený rozhodnutím Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 16. 08. 2011 sp. zn. 13Co/187/2011-162. Rozsudok krajského súdu bol zrušený a vec vrátená na ďalšie konanie uznesením Najvyššieho súdu SR sp. zn. 7Cdo/148/2011 zo dňa 19. 07. 2012. Toto rozhodnutie je dostupné na http://www.supcourt.gov.sk/data/att/23149_subor.pdf (cit. 13. 09. 2012).

preukazovala aj tvrdený diskriminačný dôvod, teda pohnútku žalovanej strany, čo je prakticky často nemožné, keďže diskriminačné konanie je spravidla konaním skrytým, keď diskriminovanej osobe nie je priamo verbalizovaný dôvod diskriminácie – aj keď ešte stále v praxi dochádza k situáciám, keď je osobe rómskeho etnického pôvodu priamo povedané, že dôvodom napr. neposkytnutia služby alebo neprijatia do zamestnania je jej rómsky etnický pôvod. Aj napriek tomu, uvedené zastihne diskriminovanú osobu nepripravenú a často nemá dôkazy, ktorými by uvedené následne v rámci súdneho konania vedela preukázať. Preto vyplýva z logiky veci, že žalujúca strana pohnútku diskriminujúcej osoby dokázať často nevie, keďže takéto dôkazy nemá vo svojej moci. Dôkazné bremeno ohľadne tejto skutočnosti nenesie. Ak súdy na žalujúcu stranu kladú požiadavku preukázať pohnútku žalujúcej strany, t. j. diskriminačný dôvod, uvedená prax súdov je v rozpore s požiadavkami európskych antidiskriminačných smerníc.

V analyzovaných rozhodnutiach ako jeden z dôvodov, ktorými súdy odôvodňovali zamietnutie žaloby, bola práve skutočnosť, že žalujúca strana nepreukázala súdu tvrdený dôvod diskriminácie.

Napr. okresný súd v odôvodnení ním vydaného rozhodnutia, týkajúceho sa namietaného porušenia zásady rovnakého zaobchádzania v prístupe k zamestnaniu z dôvodu rómskeho etnického pôvodu, uviedol: „*Žalobkyňa prezentovala, že bola diskriminovaná z dôvodu príslušnosti k rómskemu etniku, avšak v konaní bolo jej povinnosťou v súlade s ustanovením § 11 ods. 1 antidiskriminačného zákona prioritne uniesť dôkazné bremeno, týkajúce sa skutočností, z ktorých možno odvodiť, že došlo k priamej, resp. k nepriamej diskriminácii jej osoby, a zároveň mala na preukázanie týchto skutočností predložiť súdu dôkazy. V konaní však neprodukovala žiadne relevantné dôkazy, svedčiace o tom, že došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania, a teda k diskriminácii jej osoby z dôvodu etnicity. Len jej subjektívny názor, že bola nevhodnými otázkami komisie, týkajúcimi sa jej zdravotného stavu a schopnosti riešiť konflikty, diskriminovaná, nie je dôvodom, ktorý by umožňoval súdu prijať záver, že k diskriminačnému postupu výberovej komisie, resp. žalovaného, skutočne došlo.*“¹⁴⁷

V inom prípade okresný súd v namietanom prípade rasovej diskriminácie v prístupe k službám (nevpustenie žalobcov na diskotéku) konštatoval, že: „*V konaní nebol preukázaný rasový motív správania sa žalovaného voči žalobcom dňa XX. XX. XXXX. (...) Z výpovede žalovaného i svedka V. je zrejmé, že žiaden zákaz o nevpustení Rómov do reštauračného zariadenia vydaný žalovaným nebol. (...) To znamená, že priama diskriminácia žalobcov XX. XX. XXXX nemá rasový dôvod.*“¹⁴⁸ Uvedené rozhodnutie bolo následne zrušené odvolacím súdom, ktorý konštatoval: „*Ďalej potom musí (pozn. žalobca) tvrdiť, že znevýhodňujúce zaobchádzanie bolo motivované na základe rasového alebo etnického pôvodu Túto motiváciu preukazovať nemusí, tá sa v prípade dôkazu odlišného zaobchádzania predpokladá, je však vyvrátiteľná, ak sa preukáže (dokazovaním) opak. Požiadavka, aby strana žalujúca musela preukazovať, že bola diskriminovaná práve a výlučne pre svoj rasový (etnický) pôvod a nie z dôvodu iného, je celkom zjavne nesplniteľná, lebo preukázať motiváciu (pohnútku) žalovanej strany je z povahy veci vylúčené.*“¹⁴⁹ Následne okresný súd, riadiac sa právnym názorom odvolacieho súdu, opätovne rozhodol tak, že konštatoval: „*Keďže žalovaný nepreukázal, čo bolo dôvodom diskriminácie, predpokladá sa žalobcami tvrdený dôvod diskriminácie – ich etnický – rómsky pôvod. Žalobcovia 1 – 3 diskriminovaní dňa XX. XX. XXXX boli.*“¹⁵⁰ Tento príklad jednoznačne podľa nášho názoru ilustruje pozitívny vývoj pri rozhodovaní súdu

147 Rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 25. 04. 2012 sp. zn. 11C/137/2011 – rozhodnutie nie je právoplatné z dôvodu, že žalobkyňa voči nemu podala odvolanie.

148 Rozsudok Okresného súdu Michalovce zo dňa 31. 08. 2006 sp. zn. 12C/139/2005.

149 Uznesenie Krajského súdu v Košiciach zo dňa 25. 11. 2007 sp. zn. 2Co/430/2006.

150 Rozsudok Okresného súdu Michalovce zo dňa 29. 01. 2008 sp. zn. 12C/139/2005 – rozhodnutie súdu je právoplatné.

v prípade diskriminácie, keď na základe rozhodnutia odvolacieho súdu súd prvého stupňa, rešpektujúc jeho právny názor, ktorý je pre neho v zmysle platných právnych predpisov záväzný, dospel k zákonnému rozhodnutiu, ktoré je aj v súlade s požiadavkami antidiskriminačných smerníc.

Zhrnutie

Ako vyplýva z rozhodnutí, ktoré sme mali k dispozícii, pred slovenskými súdmi stále stojí výzva, ako účinne implementovať presun dôkazného bremena pri rozhodovaní v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania. V praxi súdov prevláda tendencia klásť na žalujúcu stranu neprímerané požiadavky dokazovania, a to aj takých skutočností, ktoré žalujúca strana nemá v svojej moci, resp. by v súlade s požiadavkami práva EÚ a ustálenej judikatúry Súdneho dvora EÚ a aj ADZ už nemala dokazovať. Ostáva len veriť, že súdna prax prinesie čím ďalej, tým viac rozhodnutí, ktorými sa súdy úspešne vyrovnajú s požiadavkami európskych antidiskriminačných smerníc a platnou vnútroštátnou legislatívou.

3.3 Sankcie v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania

Medzinárodné dokumenty, ktorými je Slovenská republika viazaná, vyžadujú, aby sankcie, ktorých sa môžu diskriminované osoby na vnútroštátnej úrovni domáhať, boli *účinné, primerané a odstrašujúce*.¹⁵¹ Uvedená povinnosť predovšetkým plynie Slovenskej republike ako členskej krajine Európskej únii najmä z požiadaviek, ktoré sú zakotvené v európskych antidiskriminačných smerniciach¹⁵², ale aj z medzinárodných dokumentov, prijatých na pôde Organizácie Spojených národov (pozri I. časť, 1. kapitola). Výklad uvedených požiadaviek poskytuje jednak právna teória, ale aj súdna prax, predovšetkým prostredníctvom judikatúry Súdneho dvora EÚ. Jazyk uvedených medzinárodných predpisov, no najmä európskych antidiskriminačných smerníc kladie predovšetkým dôraz na preventívnu funkciu prijatých sankcií, konkrétne náhrady škody. Podľa viacerých autorov je teda možné vyvodiť, že zmyslom prijatých sankcií v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania je nielen poskytnúť primeranú satisfakciu diskriminovanej osobe, ale tiež sankcionovať diskriminujúci subjekt a odradiť potenciálnych diskriminujúcich od diskriminačného konania.¹⁵³

Vnútroštátna právna úprava

V zmysle slovenskej platnej právnej úpravy¹⁵⁴, ktorá vychádza predovšetkým z európskych antidiskriminačných smerníc, sa každý, kto sa domnieva, že je alebo bol dotknutý na svojich právach, právom chránených záujmoch alebo slobodách nedodržaním zásady rovnakého zaobchádzania, môže domáhať svojich práv na súde podaním žaloby.

V rámci súdneho konania sa môže **najmä** domáhať, aby ten, kto nedodržel zásadu rovnakého zaobchádzania:

- upustil od svojho konania,

¹⁵¹ V anglickom jazyku: *effective, proportionate and dissuasive*.

¹⁵² Pozri napr. smernicu 2006/54/ES, smernicu 2004/113/ES a rasovú smernicu.

¹⁵³ Bližšie pozri BOUČKOVÁ, P. – HAVELKOVÁ, B. – KOLDINSKÁ, K. et al.: *Antidiskriminační zákon: Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2010. s. 301.

¹⁵⁴ Pozri ust. § 9 ods. 2 ADZ.

- ak je to možné, napravil protiprávny stav,
- poskytol primerané zadosťučinenie.

V prípadoch, ak by primerané zadosťučinenie nebolo dostačujúce, najmä ak nedodržaním zásady rovnakého zaobchádzania bola značným spôsobom znížená dôstojnosť, spoločenská vážnosť alebo spoločenské uplatnenie poškodenej osoby, môže sa tá domáhať aj náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch. Sumu náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch určí súd s prihliadnutím na závažnosť vzniknutej nemajetkovej ujmy a všetky okolnosti, za ktorých došlo k jej vzniku.¹⁵⁵

V prípade konaní iniciovaných na základe **tzv. verejnej žaloby**¹⁵⁶ sa môže osoba, ktorá súdne konanie iniciovala, domáhať najmä určenia, že bola porušená zásada rovnakého zaobchádzania, aby ten, kto nedodržel zásadu rovnakého zaobchádzania, upustil od svojho konania a, ak je to možné, aby napravil protiprávny stav.¹⁵⁷

Výpočet nárokov, ktoré si môžu diskriminované osoby v konaniach uplatniť, je, ako je zrejmé zo znenia príslušných ustanovení, demonštratívny, t. j. diskriminované osoby sa môžu v rámci súdnych konaní domáhať aj iných nárokov, ktoré nie sú v citovaných ustanoveniach ADZ priamo uvedené.

Nároky diskriminovaných osôb, uplatnené v konaniach pred súdmi

Z rozhodnutí súdov, ktoré sme na účely tejto analýzy skúmali, vyplýva, že diskriminované osoby sa domáhajú v rámci súdnych konaní súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania na slovenských súdoch predovšetkým nárokov uvedených v *Grafe 21*.

Graf 21: Uplatnené nároky v rámci súdnych konaní súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania diskriminovanými osobami

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

¹⁵⁵ Pozri ust. § 9 ods. 3 ADZ.

¹⁵⁶ Žaloba podaná podľa ust. § 9a ADZ.

¹⁵⁷ Ust. § 9a ADZ.

Z našej praxe vieme uviesť, že v rámci poskytovania zastupovania diskriminovaným osobám sa tieto domáhajú v konaniach pred všeobecnými súdmi najmä **primeraného zadosťučinenia**, a to vo forme ospravedlnenia za diskriminačné konanie (ospravedlňujúci list, publikovanie ospravedlnenia formou platenej inzercie v printových médiách, uloženie povinnosti diskriminujúcej osobe uverejniť text ospravedlnenia napr. na vstupe do prevádzky). Zároveň sa naši klienti a klientky domáhajú **náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch a určenia toho, že v ich prípade došlo konaním žalovanej osoby k diskriminácii**.

V prípadoch, ktoré iniciovala na všeobecných súdoch v SR naša mimovládna organizácia podaním tzv. verejnej žaloby, sme sa domáhali aj **nápravy protiprávneho stavu** v prípade segregácie rómskych detí v školstve vo forme presunu rómskych detí z čisto rómskych tried do zmiešaných tried. Vo väčšine prípadov, v ktorých sme zabezpečovali právne zastupovanie diskriminovaným osobám, sme sa nápravy/odstránenia protiprávneho stavu nedomáhali, keďže to už z podstaty veci nebolo možné a takéto rozhodnutie by následne ani nebolo vykonateľné. Taktiež sme sa nedomáhali upustenia/nepokračovania v diskriminačnom konaní, a to z dôvodu, že v našich prípadoch išlo o jednorazový skutok, ktorý už bol vo vzťahu k žalujúcej osobe v čase podávania žaloby ukončený, t. j. z povahy veci by bol takýto nárok vylúčený.¹⁵⁸

Nároky priznané diskriminovaným osobám v konaniach pred súdmi

Z analyzovaných rozhodnutí súdov vyplýva, že súdy v prípadoch, keď vyhovel žalobám diskriminovaných osôb, priznali im nároky uvedené v Grafe 22.

Graf 22: Nároky priznané diskriminovaným osobám v súdnych konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Primerané zadosťučinenie vo forme ospravedlnenia a zverejnenia ospravedlnenia

Súdy pri rozhodovaní o nárokoch uplatnených žalujúcou stranou v rámci konaní súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania spravidla – keď na základe vykonaného dokazovania dospejú k záveru, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania došlo –

¹⁵⁸ Ust. § 9a ADZ.

priznávajú primerané zadosťučinenie vo forme ospravedlnenia za diskriminačné konanie. V prípadoch, keď došlo k zverejneniu diskriminačného konania v médiách a diskriminované osoby sa domáhali, aby súd uložil žalovanej strane povinnosť na vlastné náklady (napr. vo forme platenej inzercie) zabezpečiť zverejnenie textu ospravedlnenia za diskriminačné konania, sudy ich návrhom vyhovel. Okresný súd v jednom z prípadov svoje rozhodnutie odôvodnil tým, že: „Podľa názoru súdu zverejnenie týchto listov (pozn. aut. ide o ospravedlňujúce listy) splní výchovnú a preventívnu funkciu nielen voči účastníkom konania, ale do značnej miery bude eliminovať možné ďalšie porušenie tohto zákona (pozn. aut. ADZ).“¹⁵⁹ Súd tak pri svojom rozhodovaní vychádzal z požiadaviek európskych antidiskriminačných smerníc a iných medzinárodných záväzkov a rozhodol podľa nášho názoru v súlade s nimi.

V niektorých prípadoch však sudy, aj keď uložili žalovanej strane povinnosť ospravedlniť sa za diskriminačné konanie, zamietli návrh žalujúcej strany na zverejnenie ospravedlnenia, pretože dospeli k záveru, že sa súdu javí postačujúcim zaslanie ospravedlnenia priamo žalujúcej strane, bez potreby ukladania povinnosti žalovanej strane ho zverejňovať. Sudy taktiež v niektorých prípadoch zamietli návrh na zverejnenie ospravedlnenia za diskriminačné konanie v tlači, a to najmä v prípadoch, keď informácie o samotnom diskriminačnom konaní neboli v tlači, resp. v iných médiách zverejnené a o diskriminácii vedel iba úzky okruh osôb.¹⁶⁰

V niektorých konaniach sa žalujúca strana domáhala, aby súd uložil žalovanej strane povinnosť uverejniť formou platenej inzercie aj znenie rozsudku v plnom znení s anonymizovaním osobných dát. Súd v jednom prípade takému návrhu vyhovel, pričom dospel k záveru, že „je namieste vyhovieť (...) a uložiť žalovanému zverejniť rozsudok, aby o tomto protiprávnom konaní boli informované aj ďalšie osoby, ktoré v prípade, ak sa ho dopúšťajú, aby od tohto svojho konania upustili a náležite napravili protiprávny stav.“¹⁶¹ Súd tak pripustil, že zverejnenie rozhodnutia, konštatujúceho porušenie zásady rovnakého zaobchádzania, má preventívnu funkciu, aj keď podľa nášho názoru nesprávne uzavrel, že ide o nápravu protiprávneho stavu. Skôr by podľa nášho názoru mohlo ísť o formu primeraného zadosťučinenia.

Primerané zadosťučinenie vo forme určovacieho výroku rozhodnutia súdu

Ako sme už vyššie uviedli, v niektorých konaniach sa žalujúca strana domáha priznania primeraného zadosťučinenia aj vo forme **určovacieho výroku**, ktorým súd rozhodne, že konaním žalovanej strany došlo k diskriminačnému konaniu. V analyzovaných rozhodnutiach sudy v 11 zo 14 prípadov takému návrhu vyhovelí a považovali takýto nárok za jednu z foriem primeraného zadosťučinenia, pričom nepovažovali za potrebné preukazovanie naliehavého právneho záujmu v zmysle ust. § 80c OSP. Napr. Krajský súd v Košiciach vo svojom rozhodnutí konštatoval, že „(...) tu nejde o klasické ponímanie naliehavého právneho záujmu v zmysle ust. § 80c O. s. p., pretože v týchto prípadoch už samotné určenie, že došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania, môže predstavovať jednu z foriem primeraného zadosťučinenia podľa § 9 ods. 2 ADZ, v žiadnom prípade by však takéto určenie nemalo byť alternatívou k náhrade nemajetkovej ujmy v peniazoch (...)“¹⁶².

¹⁵⁹ Rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 27. 01. 2012 sp. zn. 1C/118/2010-88 – v časti výroku týkajúceho sa zverejnenia ospravedlnenia je rozhodnutie právoplatné.

¹⁶⁰ Pozri napr. rozsudok Okresného súdu Humenné zo dňa 19.10.2011 sp. zn. 10C/110/2009, v ktorom súd konštatuje: „Žiadnym spôsobom nebolo preukázané, žeby negatívne chovanie sa zamestnávateľa voči pracovníčke bolo zverejnené v dennej tlači, alebo žeby o tom bol zverejnený nejaký filmový materiál, a teda o takejto udalosti, alebo o konaní odporcu voči navrhovateľke vedel iba najbližší okruh pracovníkov, ktorí pracovali v rovnakom zariadení ako navrhovateľka. Z toho dôvodu sa súd domnieva, že nie je namieste ospravedlnenie sa navrhovateľke prostredníctvom tlaču denníku Zemplínsky korzár pretože výsledok tohto konania sa dotýka iba navrhovateľky a blízkeho okruhu zamestnancov DSS.“

¹⁶¹ Rozsudok Okresného súdu v Prešove zo dňa 05.12.2011 sp. zn. 25C/133/2010 – rozhodnutie zatiaľ nie je právoplatné.

¹⁶² Uznesenie Krajského súdu v Košiciach zo dňa 18. 03. 2010 sp. zn. 1Co/334/2008.

V súdnej praxi sa však vyskytoval aj opačný právny názor, že v prípadoch, ak sa žalujúca strana domáha v konaní určovacieho výroku, je v zmysle ust. § 80c OSP povinná preukazovať aj naliehavý právny záujem na tomto určení. Krajský súd v Prešove opakovane vo svojich rozhodnutiach konštatoval, že naliehavý právny záujem v ním prejednávaných prípadoch nie je daný. V jednom zo svojich rozhodnutí krajský súd uviedol: „(...) [súd] považuje za potrebné zdôrazniť predovšetkým to, že v ust. § 9 ods. 2 zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov sa uvádzajú právne prostriedky ochrany, pričom sa uvádza, že každý sa môže domáhať svojich práv na súde, ak sa domnieva, že je alebo bol dotknutý na svojich právach, právom chránených záujmoch alebo slobodách nedodrzaním zásady rovnakého zaobchádzania, pričom sa môže domáhať najmä, aby ten, čo nedodržel zásadu rovnakého zaobchádzania, upustil od svojho konania, ak je to možné, napravil protiprávny stav alebo poskytol primerané zadosťučinenie. V danom prípade preto nie je naliehavý právny záujem u žalobcu, aby došlo k určovacej žalobe, že konaním žalovaných dňa 8. 7. 2005 došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania, a to tým, že bol vystavený diskriminácii z dôvodu etnickej príslušnosti.“¹⁶³ V ďalšom rozhodnutí Krajský súd v Prešove obdobne konštatuje: „Žalobcovia podali žalobu proti žalovanej preto, lebo konaním žalovanej vo vzťahu k žalobcom v 1. až 5. rade došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania a žalobcovia tým boli vystavení diskriminácii. Odvolací súd je toho názoru, že takýto výrok rozsudku nemôže vydať z hľadiska znenia § 9 zákona č. 365, pretože je to skutkové vymedzenie diskriminačného konania. Ak to súd konštatuje, potom môže poškodený sa domáhať ochrany uvádzanej v § 9 ods. 2,3 zákona č. 365. Preto súd nemôže vyhovieť výroku v znení, že sa skonštatuje vo výroku rozsudku porušenie zásady rovnakého zaobchádzania a vystavenie priamej diskriminácii na základe etnického pôvodu, pretože súd môže v zmysle § 9 ods.2,3 zákona poskytnúť ochranu ukladaním, že ten, kto nedodržel zásadu rovnakého zaobchádzania, má upustiť od svojho konania, ak je to možné, má napraviť protiprávny stav alebo poskytnúť primerané zadosťučinenie. Z tohto dôvodu prvý výrok rozsudku je potrebné zmeniť a návrh zamietnuť.“¹⁶⁴

Najvyšší súd SR tieto rozpory odstránil, keď v uznesení 5Cdo 257/2010 zo dňa 22. 02. 2012 judikoval, že: „Súd je preto povinný pri rozhodovaní o porušení zásady rovnakého zaobchádzania, ustanovenie § 9 antidiskriminačného zákona vykladať a aplikovať v súlade s ústavou a medzinárodnými dohovormi. (...) Dovolací súd dospel k záveru, že žaloba, ktorou sa žalobcovia domáhali, aby súd určil, že bola porušená zásada rovnakého zaobchádzania, je prípustná a je primeraným a efektívnym prostriedkom vyslovenia porušenia zásady rovnakého zaobchádzania, keďže antidiskriminačný zákon poskytuje len demonštratívny výpočet prostriedkov ochrany, ktorých sa účastník môže na súde domáhať. Pri konštatovaní porušenia zásady rovnakého zaobchádzania nie je potrebné preukazovať naliehavý právny záujem v zmysle § 80 písm. c) O. s. p., keďže súd v tomto konaní neurčuje, či tu právny vzťah alebo právo je alebo nie je. Porušenie týchto práv (zásady rovnakého zaobchádzania) vyplýva priamo zo zákona.“¹⁶⁵

Domnievame sa, že citované rozhodnutie Krajského súdu v Košiciach a Najvyššieho súdu SR v plnej miere korešponduje s požiadavkami európskych antidiskriminačných smerníc a judikatúry Súdneho dvora EÚ¹⁶⁶ na efektívne, primerané a odstraňujúce sankcie v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania. Je nesporné, že v niektorých prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania sa ako jedna z foriem primeraného zadosťučinenia javí aj určenie, že k diskriminácii došlo, bez toho, aby žalujúcu stranu zaťažilo bremeno dokazovania naliehavého právneho záujmu.

163 Rozsudok Krajského súdu v Prešove zo dňa 25. 08. 2009 sp. zn. 11Co/90/2008.

164 Rozsudok Krajského súdu v Prešove zo dňa 29. 09. 2009 sp. zn. 12Co/36/2009.

165 Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 22. 02. 2012 sp. zn. 5Cdo/257/2010.

166 Bližšie pozri Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 10. 04. 1984 v prípade *Sabine von Colson and Elisabeth Kamann v. Land Nordrhein-Westfalen*, C-14/83.

Poskytnutie náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch

Čo sa týka výšky náhrady nemajetkovej ujmy v konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, žalujúce subjekty sa spravidla domáhajú priznania náhrady nemajetkovej ujmy ako finančného odškodnenia za porušenie zásady rovnakého zaobchádzania. Z analyzovaných rozhodnutí súdov vyplýva, že žalovanou stranou požadovaná výška náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch sa pohybuje v rozmedzí od 1 € až do 66 387,83 €.

Podrobnejší prehľad prípadov, v ktorých súdy priznali náhradu nemajetkovej ujmy diskriminovaným osobám, uvádzame v *Tabuľke 8*.

Tabuľka 8: Prehľad prípadov, v ktorých súdy priznali náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch

Oblasť diskriminácie	Diskriminačný dôvod	Výška požadovanej náhrady nemajetkovej ujmy	Výška priznanej náhrady nemajetkovej ujmy
zamestnanie	pohlavie/ tehotenstvo	1 327,75 € (40 000 Sk)	1 327,75 € (40 000 Sk)
prístup k zamestnaniu	pohlavie	66 387,83 € (2 000 000 Sk)	1 000 €
zamestnanie	neuveďený	16 596,95 € (500 000 Sk)	3 983,27 € (120 000 Sk)
zamestnanie	neuveďený	3 319,39 € (100 000 Sk)	1 327,75 € (40 000 Sk)
zamestnanie	manželský stav	3 319,39 € (100 000 Sk)	3 319,39 € (100 000 Sk)
zamestnanie	neuveďený	66 387,83 € (2 000 000 Sk)	66 387,83 € (2 000 000 Sk)
prístup k zamestnaniu	pohlavie/zdravotné postihnutie	100 000 €	1 000 €
prístup k službám (bývanie)	rasa/etnicita	po 3 319,39 € (100 000 Sk) každému zo žalobcov, spolu 800 000 Sk	po 1 000 € každému zo žalobcov, spolu 8 000 €
prístup k službám (neobslúženie v pohostinstve)	rasa/etnicita	po 995,81 € (30 000 Sk) každému zo žalobcov, spolu 150 000 Sk	po 165,96 € (5000 Sk) každému zo žalobcov, spolu 829,84 €
zamestnanie	neuveďený	995,82 €	995,82 €

Zdroj: Poradňa pre občianske a ľudské práva 2012

Ako je zrejmé z uvedenej tabuľky, väčšina prípadov, keď súdy priznali náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch, sa týka namietaného porušenia zásady rovnakého zaobchádzania v pracovnoprávných vzťahoch (namietaná diskriminácie pri skončení pracovného pomeru, obťažovanie na pracovisku a pod.), len jeden prípad sa týka diskriminácie v prístupe k zamestnaniu (odmietnutie prijať muža na pracovnú pozíciu upratovačky) a dva prípady sa týkajú prístupu k službám (odmietnutie obslúženia v pohostinskom zariadení, diskriminácie v prístupe k bývaní). V 6 prípadoch žalujúca strana uviedla aj diskriminačný dôvod, v 4 prípadoch diskriminačný dôvod žalujúcou stranou uvedený nebol a podľa nášho názoru zo skutočností popísaných v rozhodnutí ani nevyplýva existencia diskriminačného dôvodu chráneného ADZ. V oboch prípadoch namietanej diskriminácie na základe rasy/etnického pôvodu išlo o rozhodnutia súdov prvého stupňa, ktoré boli následne zmenené odvolacím súdom tak, že ten žalobu zamietol a náhradu nemajetkovej ujmy tým pádom nepriznal.

Je nutné poznamenať, že podľa našich zistení v 6 prípadoch konania vo veci ešte prebiehajú. V 4 prípadoch je na rozhodnutí vyznačená právoplatnosť, avšak nemáme informácie, či vo veci nebolo účastníkmi podané dovolanie a vec nepokračuje pred dovolacím súdom.

Najvyššia suma náhrady nemajetkovej ujmy, ktorú slovenské súdy v nami analyzovaných rozhodnutiach priznali, je vo výške 66 400 €¹⁶⁷, avšak podľa informácií, ktoré nám boli dané zo súdu k dispozícii, konanie ešte nie je ukončené.

Ako sme už vyššie uviedli, v zmysle platnej právnej úpravy súd v prípadoch, ak by primerané zadosťučinenie nebolo dostačujúce, najmä ak nedodržaním zásady rovnakého zaobchádzania bola značným spôsobom znížená dôstojnosť, spoločenská vážnosť alebo spoločenské uplatnenie poškodenej osoby, môže priznať diskriminovanej osobe na jej návrh aj náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch. Výšku náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch pritom určí súd s prihliadnutím na závažnosť vzniknutej nemajetkovej ujmy a všetky okolnosti, za ktorých došlo k jej vzniku. Je zrejmé, že tieto ustanovenia ADZ¹⁶⁸, podľa ktorých súdy postupujú pri rozhodovaní o náhrade nemajetkovej ujmy za porušenie zásady rovnakého zaobchádzania, v podstate kopírujú právnu úpravu, týkajúcu sa ochrany osobnosti, zakotvenú v Občianskom zákonníku.¹⁶⁹ Z analyzovaných rozhodnutí súdov vyplýva, že súdy sú vo všeobecnosti zdržanlivé priznávať náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania. Ako sme uviedli vyššie, z analyzovaných rozhodnutí na účely tohto monitoringu súdy priznali diskriminovaným osobám náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch len v 12 prípadoch z 22, keď žalobe vyhovel, resp. čiastočne vyhovel. Tieto prípady sa týkali predovšetkým namietaného porušenia zásady rovnakého zaobchádzania v zamestnaní. Aj z našej praxe vieme, že súdy priznávajú náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch len vo výnimočných prípadoch, a aj to v pomerne symbolickej výške. Pomerne časté sú teda prípady, keď súdy zamietnu návrh v časti požadovanej náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch s odôvodnením, že dospeli k záveru, že vzhľadom na okolnosti prípadu sa primerané zadosťučinenie priznané súdom vo forme ospravedlnenia javí postačujúcim.¹⁷⁰

Súdy taktiež v zmysle platnej právnej úpravy skúmajú, či namietaným diskriminačným konaním došlo **značným** spôsobom k zníženiu ľudskej dôstojnosti diskriminovaných osôb, spoločenskej vážnosti a spoločenského uplatnenia. V tejto súvislosti súd v jednom z rozhodovaných prípadov namietanej diskriminácie na základe etnickej príslušnosti vo svojom rozhodnutí konštatoval: „*K uplatneniu náhrady nemajetkovej ujmy odvolací súd uvádza, že žaloba na zaplatenie takejto náhrady môže byť úspešná len za predpokladu dôkazu, že sú splnené podmienky pre vyhovieť žalobe na poskytnutie primeraného morálneho zadosťučinenia, pričom však takéto morálne zadosťučinenie sa javí nepostačujúcim. Okrem už spomínaného dôkazu o tom, že nepostačuje samotné morálne zadosťučinenie, musí žalobca preukázať, že došlo k reálnemu zníženiu jeho vážnosti v spoločnosti a dôstojnosti, a to dokonca značným spôsobom. Podmienka značného spôsobu zníženia dôstojnosti, či vážnosti fyzickej osoby je závislá od konkrétnych okolností prípadu. Nemožno ju mať za splnenú v prípadoch zásahu, ktorý sa stal známym len úzkemu okruhu osôb, ktorý pretrvával len krátky čas a ktorý z hľadiska svojej formulácie nemožno považovať za zásah značne znižujúci dôstojnosť fyzickej osoby alebo jej vážnosť v spoločnosti. (...) Odvolací súd je toho názoru, že pokiaľ žalovaný podmieňoval vstup žalobcov do priestoru kaviarne predložením klubovej karty, ktorá nebola podmienkou pre vstup, pričom*

167 Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 20. 06. 2012 sp. zn. 16C/85/2010-513.

168 Ust. § 9 ods. 3 ADZ.

169 Ust. § 13 ods. 2 a 3 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v platnom znení.

170 Pozri napr. rozsudok Okresného súdu Dolný Kubín sp. zn. 5C/14/2005-88 zo dňa 29. 05. 2006, v ktorom súd konštatoval: „*Súd žalobu zamietol aj v časti, pokiaľ ňou žalobkyňa žiadala priznať (...) primeranú náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch v čiastke 50 000,-Sk, nakoľko odsúdenie protizákonného (diskriminačného) konania žalovaného voči žalobkyni vo forme ospravedlnenia sa zaň považuje s ohľadom na danú situáciu za primerané a postačujúce.*“

od zamestnankýň Poradne pre občianske a ľudské práva tieto klubové karty nepožadoval a predal im vstupné lístky, porušil žalovaný povinnosť dodržiavať zásady rovnakého zaobchádzania, čím bola aj znížená dôstojnosť žalobcov, avšak nie značným spôsobom, ktorý by zakladal nárok žalobcov na uplatnenie náhrady nemajetkovej ujmy.“¹⁷¹

Uvedená právna úprava a prax súdov v tomto smere však podľa nášho názoru nedostatočne reflektuje požiadavky, ktoré sú na Slovenskú republiku kladené európskymi antidiskriminačnými smernicami, a je taktiež v rozpore s judikatúrou Súdneho dvora EÚ, ktorá jednoznačne požaduje, že opatrenia, ktoré členský štát zvolí v prípadoch diskriminácie, musia viesť k skutočnej a účinnej právnej ochrane a okrem toho musia predstavovať skutočný odstrašujúci účinok pre diskriminujúcu osobu.¹⁷² Danú prax súdov pri rozhodovaní o náhrade nemajetkovej ujmy v peniazoch nie je teda možné v zmysle práva EÚ a judikatúry Súdneho dvora EÚ považovať za prijatie opatrení, majúcich „dostatočne odstrašujúci účinok“. Vo väčšine nami analyzovaných súdnych rozhodnutí sa sudy pri rozhodovaní o náhrade nemajetkovej ujmy v peniazoch zameriavali výlučne na preukázanie toho, či namietaným konaním došlo značným spôsobom k zníženiu dôstojnosti, spoločenskej vážnosti alebo spoločenského uplatnenia diskriminovanej osoby. Nezaoberali sa však otázkou, či priznané primerané zadostučinenie (morálna satisfakcia), napr. vo forme ospravedlnenia, poskytute poškodenej osobe skutočnú a účinnú ochranu a zároveň plní aj odstrašujúci účinok.

Podľa nášho názoru je zrejmé, že vo väčšine prípadov porušenia zásady rovnakého zaobchádzania primerané zadostučinenie, napr. vo forme ospravedlnenia diskriminujúceho subjektu diskriminovanej osobe, neposkytne skutočnú a účinnú ochranu, no najmä nebude plniť odstrašujúci účinok jednak pre diskriminujúcu osobu, ale aj pre jej/jeho možných nasledovníkov. Uvedený právny názor zastávajú aj autori a autorky komentára k českému antidiskriminačnému zákonu, ktorí dodávajú, že podľa ich názoru v mnohých prípadoch bude preto nutné, aby súd priznal v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania aj náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch. Zastávajú pritom názor, že náhrada nemajetkovej ujmy v peniazoch je aj akousi odmenou pre úspešného žalobcu, ktorý sa nebál podstúpiť nevyhnutné nepríjemnosti a znášať náklady spojené s vedením súdneho konania, a prispel tak k uplatneniu prevenčnej funkcie práva a čistote verejného života.¹⁷³ Právna úprava v ČR je pritom v tomto smere takmer totožná s tou slovenskou.¹⁷⁴

Za progresívne a v súlade s požiadavkami práva EÚ a medzinárodných záväzkov, ktorými je SR viazaná, je možné podľa nášho názoru označiť rozhodnutie odvolacieho súdu, ktorý konštatoval: „Napokon v prípade dôvodnosti návrhu bude nutné vysporiadať sa aj s tým, aký prostriedok právnej ochrany a sankcie za porušenie zásady rovnakého zaobchádzania so žalobcom prichádza v danom prípade do úvahy tak, aby bola naplnená požiadavka vyplývajúca z európskych antidiskriminačných smerníc. Tento by mal napĺňať potrebu efektívnosti, primeranosti a odstrašujúceho účinku. (...) v žiadnom prípade by takéto určenie nemalo byť alternatívou k náhrade nemajetkovej ujmy v peniazoch, pokiaľ sú pre ňu splnené podmienky vyplývajúce z ust. § 9 ods. 3 ADZ. Pri úvahe, aký prostriedok právnej ochrany a sankcie súd použije, by bolo potrebné zvažovať, či išlo o prostriedok efektívny (musí dosiahnuť želaný cieľ), aby bol tento prostriedok primeraný (musí adekvátne odrážať závažnosť, charakter a rozsah ujmy)

171 Pozri rozsudok Krajského súdu v Košiciach sp. zn. 2Co/115/2008-192 zo dňa 15. 07. 2010.

172 Bližšie pozri Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 10. 04. 1984 v prípade *Sabine von Colson and Elisabeth Kamann v. Land Nordrhein-Westfalen*, C-14/83.

173 BOUČKOVÁ, P. – HAVELKOVÁ, B. – KOLDINSKÁ, K. et al.: *Antidiskriminační zákon: Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2010. s. 297.

174 Ust. § 10 ods. 2 zákona č. 198/2009 Sb. z 23. 4. 2008 o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon): „Pokud by se nejevilo postačujícím zjednáni nápravy podle odstavce 1, zejména proto, že byla v důsledku diskriminace ve značné míře snížena dobrá pověst nebo důstojnost osoby nebo její vážnost ve společnosti, má též právo na náhradu nemajetkové ujmy v penězích.“

*a aby bol odstrašujúci (musí zabrániť budúcim aktom diskriminácie). Z hľadiska tohto účelu môže ísť aj o kombináciu viacerých prostriedkov právnej ochrany.*¹⁷⁵

Zhrnutie

Ak slovenské súdy v analyzovaných prípadoch dospeli k záveru, že konaním žalovanej strany došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania, tak uprednostňovali priznanie primeraného zadostučinenia, napr. vo forme ospravedlnenia pred priznaním náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch. Aj v prípadoch, keď súdy žalujúcej strane náhradu nemajetkovej ujmy priznali, tak išlo často o symbolickú výšku a/alebo o prípady, ktoré nie je podľa nášho názoru ani možné podradiť pod žiaden dôvod diskriminácie podľa ADZ. Danú prax slovenských súdov a sankcie ukladané diskriminujúcim subjektom v prípade zistenia porušenia zásady rovnakého zaobchádzania len zriedkavo poskytujú primeranú satisfakciu diskriminovanej osobe, nedostatočne sankcionujú diskriminujúci subjekt a v praxi nemajú potenciál odradiť prípadných diskriminujúcich od diskriminačného konania. Pre slovenskú justíciu a zodpovedné štátne orgány je preto veľkou výzvou v rámci konaní súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania v súlade s požiadavkami vyplývajúcimi z práva EÚ prijímať *účinné, primerané a odstrašujúce* sankcie.

175 Uznesenie Krajského súdu v Košiciach, sp. zn. 1Co/334/2008-238 zo dňa 18. 03. 2010.

4. Skúsenosti klientov a klientok Poradne pri vedení súdnych sporov v prípadoch diskriminácie na základe etnického pôvodu

Ako sme už niekoľkokrát uviedli, Poradňa prakticky od prijatia ADZ zabezpečuje vo vybraných strategických prípadoch bezplatné právne zastúpenie diskriminovaným osobám v prípadoch diskriminácie na súdoch v SR. Prakticky ako jediná mimovládna organizácia na Slovensku systematicky uskutočňuje strategickú litigáciu v prípadoch diskriminácie na základe etnického pôvodu, ktorej cieľom je okrem iného aj testovanie uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy súdmi v praxi.

Od roku 2004 Poradňa zabezpečila právne zastupovanie celkom 30 klientom a klientkam v súdnych konaniach podľa ADZ pred slovenskými súdmi v 19 súdnych konaniach, boli podané 2 verejné žaloby a v jednom prípade bola namietaná diskriminácia právnickej osoby. V jednom z prípadov šlo o namietané diskriminačné konania na základe pohlavia, vo všetkých ostatných bolo namietané diskriminačné konanie na základe etnického pôvodu. Deväť z uvedených konaní je právoplatne ukončených, z toho v troch prípadoch došlo v priebehu konania k mimosúdnemu urovneniu sporu, keď sa žalovaná strana ospravedlnila za diskriminačné konania a zaplatila aj náhradu nemajetkovej ujmy v rozsahu od 160 € do 200 €. V štyroch prípadoch sa vedú konania pred Najvyšším súdom SR, a to z dôvodu podaného dovolania proti rozhodnutiam odvolacích súdov. Ostatné konania stále prebiehajú pred súdmi prvého stupňa alebo pred odvolacími súdmi.

V úsilí o širšiu reflexiu uplatňovania ADZ v praxi sme sa rozhodli bezprostredne osloviť aj klientov a klientky Poradne – teda tých/tie, ktorí/-é sa v ostatných rokoch aktívne bránili diskriminácii podaním žaloby na súd. Prostredníctvom názorov a postojov ľudí, ktorí sa aktívne postavili na odpor diskriminácii, chceme v tejto kapitole ponúknuť zaujímavý alternatívny pohľad na to, ako u nás v skutočnosti funguje prístup k spravodlivosti v prípadoch diskriminácie na individuálnej úrovni a ako ho vnímanú osoby, ktoré sa v súčasných podmienkach domáhajú spravodlivosti na súdoch za diskrimináciu, ktorej čelili. V konečnom dôsledku práve konkrétni jednotlivci v budúcnosti rozhodnú, či ADZ bude len deklaratórnym predpisom, alebo bude naozaj aktívne používaný na ochranu v prípadoch diskriminácie.

Uskutočnili sme rozhovory s desiatimi klientmi a klientkami Poradne, v ktorých sme sa ich pýtali niekoľko otázok, týkajúcich sa ich prípadu diskriminácie, ktorému sa bránili, ako aj ich rozhodnutia domáhať sa ochrany svojich práv na súde. Otázkami sme zisťovali aj ich spätné hodnotenie celého súdneho konania, ktorým prešli.

Všetky prípady klientov a klientok, s ktorými sme rozhovory robili, sa týkali priamej diskriminácie na základe rómskeho etnického pôvodu. Sedem prípadov sa týkalo diskriminácie v prístupe k službám (odmietnutie obslúženia v reštaurácii, obchode) a tri sa týkali diskriminácie v prístupe k zamestnaniu (odmietnutie prijatia do pracovného pomeru). V každom prípade už súdy vo veci rozhodli, avšak v niektorých prípadoch súdne konania stále prebiehajú.¹⁷⁶ Čo sa týka úspešnosti, v prípade 6 klientov a klientok súdy rozhodli v ich prospech, t. j. že šlo o diskriminačné konanie. V troch prípadoch súdy žaloby zamietli.¹⁷⁷

¹⁷⁶ V dvoch prípadoch pred najvyšším súdom v rámci dovolacieho konania, v štyroch prípadoch pred odvolacími súdmi a v troch prípadoch boli konania právoplatne rozhodnuté.

¹⁷⁷ Všetky tri prípady sa týkali namietanej diskriminácie v prístupe k zamestnaniu. Z toho v dvoch prípadoch sa vedie dovolacie konanie na najvyššom súde a v jednom prípade, na základe dovolania klientky, je vec pred odvolacím súdom.

Tri z klientok a jeden klient, s ktorými sme robili rozhovor, uviedli, že to bol prvý prípad diskriminácie, s ktorým sa stretli. Pre ostatných to nebola prvá skúsenosť s diskriminačným konaním. Tie predchádzajúce riešili najmä podaním sťažností alebo dohovorom na mieste.

Pri popisovaní pocitov, ktoré bezprostredne po diskriminačnom konaní zažívali, klienti často uvádzali, že také pocity sa dajú ťažko popísať, predovšetkým však uvádzali pocit poníženia, hanby, menejcennosti. Jedna z klientok, ktorá v čase, keď ku diskriminácii došlo, ešte nebola ani plnoletá (mala 15 rokov), uviedla: „Ja som sa cítila ponížená. Aj za nami, aj pred nami boli v rade ľudia, ktorých obslúžili normálne. Cítila som sa tak prvýkrát v živote. Odvtedy som tam už nebola.“ Druhá z klientok tiež uviedla: „Neviem to ani vyjadriť, ale my sme boli ponížené a bola to aj hanba, od malička sa mi nič také nestalo...“ Ďalšia z klientok, popisujúc svoje pocity, uviedla: „Ja som sa cítila taká urazená a menejcenná. To človek sa už aj cíti taký, že má menšiu hodnotu. Poviem to otvorene, že Neróm môže byť nezamestnaný alebo aj špinavý, ale furt má väčšiu cenu ako Róm. Róm, aj keď je poriadny, furt bude len cigán, tak ho aj berú, takže aj ja sa tak cítim.“

Prakticky každý klient a klientka, s ktorými sme robili rozhovory, uviedli, že **jednou z hlavných motivácií, prečo sa rozhodli riešiť svoj prípad podaním žaloby na súd, bola viera v spravodlivosť a snaha dosiahnuť to, aby v budúcnosti k takýmto prípadom nedochádzalo.** Súdne konanie považovali za spôsob, ako varovať diskriminujúce subjekty, že diskriminácia sa nevypláca. Konkrétne jedna z klientok v rozhovore uviedla: „Bola som si vedomá toho, že nie som jediná Rómka, ktorej sa to stalo, tým, že som svoj prípad riešila, chcela som poukázať na tieto nekalé praktiky v našej spoločnosti. Dala som svoj prípad na súd, aby som dosiahla zmenu.“ Ďalší z klientov v tejto súvislosti uviedol, že „od podania žaloby na súd som očakával spravodlivosť“.

Dôvody, ktoré viedli ďalšiu klientku k podaniu žaloby na súde, popísala nasledovne: „Bola som sklamaná, nevedela som sa s tým vyrovať, ale ľudia okolo mňa (rodina, známi) ma podporili, hovorili mi, že to nemám nechať len tak a mám sa brániť, keď sa mi stala krivda. Vedela som, že v tejto spoločnosti sa to nemá diať, preto som sa rozhodla podať žalobu.“

Niektorých/-é motivoval k podaniu žaloby aj fakt, že spoločnosť všetkých Rómov „háďže do jedného vreca“, a snaha o búranie predsudkov tohto druhu. Jedna z klientok uviedla: „Ja som to takto nenechala z dôvodu, lebo mám už dlhšie problémy sa zamestnať kvôli tomu, že som Rómka, takže som nevidela iné východisko, chcela som niečo s tým robiť, aby videl aj štát, čo sa robí. Nielen ukazujú na to, že Rómovia sú napospas, že to škodí, ale aj taký, čo študuje a chce žiť ako ostatní, chce byť prospesný pre spoločnosť, tak mu nedajú tú možnosť, a preto som to už nechcela nechať len tak, lebo keď je človek taký, že to nechá len tak, nič sa v živote nezmení.“

Iná z klientok v tejto súvislosti uviedla: „Chcela som prelomiť bariéru, aby sa to v budúcnosti nestávalo, aby to bolo ponaučenie pre tých, ktorí rozhodujú o prijatí do zamestnania, aby prijímali ľudí podľa toho, či spĺňajú podmienky, a nie podľa farby pleti.“

Niektorí/-é z klientov a klientok Poradne pred podaním žaloby na súd svoj prípad medializovali, resp. privolali na miesto políciu a až následne sa rozhodli riešiť prípad súdnou cestou. Niektorí/-é o inej možnosti ani neuvažovali. „Tým, že ma odmietli prijať, nevidela som inú možnosť riešenia, nevidela som možnosť riešiť túto vec dialógom,“ uviedla na margo toho jedna z klientok. Jeden z klientov ocenil aj odvahu svedkov a svedkýň, ktorí neboli Rómovia a aj napriek tomu sa ho zastali a došli vypovedať aj na súd. „Ja ale som aj im vďačný za to, že prišli na súd a hovorili o tom, čo sa tam naozaj stalo, že sa nás zastali...“

Mnoho z klientov a klientok popisovalo, že malo **obavy a strach**, nie však zo samotného súdneho konania, ale z diskriminujúceho subjektu a tiež z možného ďalšieho postihu zo strany iných subjektov (napr. iných zamestnávateľov pri hľadaní si práce). Všetky klientky, ktoré iniciovali súdne konanie v prípadoch diskriminácie v prístupe k zamestnaniu, uviedli, že mali obavy z toho, že budú vnímané ako tie problémové, čo sa súdia, a budú mať problémy

sa zamestnať. Všetky tri uviedli, že tieto ich obavy sa naplnili, a keď sa uchádzali o prácu u iného zamestnávateľa, ten mal informácie o tom, že sa súdia, čo podľa nich aj ovplyvnilo jeho rozhodovanie neprijať ich do zamestnania. „Viete, keď sa ideme aj inde pýtať na robotu, tak už vedia, že vy ste tá, čo sa súdíte... viete, ako to je, vedia to jeden od druhého,“ uviedla jedna z klientok. „Na začiatku som mala strach a aj obavy. Vedela som, že sa budem brániť ľuďom, s ktorými sa stretávam, ktorí žijú v tom istom meste, v mojom okolí, ale nakoniec prevládla podpora rodiny a priateľov, a preto som sa rozhodla brániť,“ povedala ďalšia z klientok.

Na otázku ohľadne **ich dôvery v pozitívny výsledok súdneho konania**, prakticky všetci z opýtaných klientov a klientok logicky uviedli, že verili, že súdy rozhodnú v ich prospech, inak by, samozrejme, žalobu na súd nepodávali. „My sme si verili, hovorili sme vždy len pravdu, tak sme si boli isté, že ten prípad vyhrájeme,“ uviedla jedna z klientok. Zmenu postoja u mnohých z nich spôsobil až samotný priebeh súdneho konania. Niektorí/-é z klientov a klientok popisovali, že mali pocit, akoby sa súdne konanie viedlo proti nim a nie proti diskriminujúcemu subjektu. „Viete, to už to jednanie, ten prístup, a proste od začiatku sudca nahrával tej druhej strane. Tam to nebolo tak, že ja podávam žalobu, ale akoby som ja sama bola obžalovaná... Hneď som videla, že nemám šancu.“

Čo sa týka odpovede na otázku, **či by sa po ich skúsenosti so súdnym konaním opätovne bránili súdnou cestou**, dalo by sa očakávať, že odpoveď na túto otázku bude v značnej miere ovplyvnená aj samotným výsledkom súdneho konania.¹⁷⁸ Avšak aj klientky, ktoré doteraz neboli v súdnych konaniach úspešné, vyjadrili presvedčenie, že by nepostupovali inak a súdne konanie by aj napriek doteraz negatívnej skúsenosti so súdnym konaním opätovne iniciovali, aj keď vyjadrili istú mieru skepsy a opatrnosti. „Aj dnes mám z toho zmiešané pocity, niekedy ľutujem, že som to začala riešiť súdnou cestou, ale moje vnútorné pohnútky a presvedčenie ma povzbudzuje v tom, že som predsa len urobila dobre,“ uviedla jedna z klientok, ktorej súd žalobu zamietol. Iná klientka aj napriek doterajšiemu neúspechu v súdnom konaní uviedla: „Viete, že neviem Vám povedať, či by som sa opäť súdila, či by som sa bránila súdnou cestou, možno by to záležalo od situácie. ...Ale ak by som mala taký prípad, žeby ma diskriminovali, asi by som to riešila súdnou cestou, keby som nemala iné východisko.“ Ďalšia by na základe vlastnej skúsenosti so súdnym konaním iniciovanie konania pred súdom zvažovala: „Veľmi by som to zvažovala, záviselo by to od konkrétneho prípadu a rozsahu spôsobenej ujmy. Kvôli zamestnaniu by to už asi nebolo. Uvažovala by som, či by som to mala dať na súd, keďže to nie je jednoduchá záležitosť a dlho to trvá.“

Klientky a klienti, ktorí/-é v súdnych konaniach uspeli, sa jednoznačne vyjadrili, že by postupovali rovnako. „Lebo len takto sa to dá vyriešiť, inak asi ani nie,“ konštatovala jedna z klientok, ktorej vec už je právoplatne rozhodnutá súdmi. Iný klient uviedol: „Áno, áno. Prečo? Pretože... takto nemôžu zaobchádzať ľudia s ľuďmi. Šak nie sme zvieratá. My chodíme do takýchto barov nie, žeby sme dávali žaloby, ale aby sme si dali kávu, posedeli a odišli...“

K otázke, **či je podľa nich dôležité, aby sa tí, ktorí boli diskriminovaní, bránili diskriminácii, prakticky všetci zhodne uviedli, že to dôležité je**. Z nimi uvedených dôvodov citujeme:

- „Je to podľa mňa dôležité, je však potrebné zvažovať si pozitíva aj negatíva a aj to, akú má prípad šancu uspieť. Ja sama sledujem negatívne reakcie ľudí na internete voči Rómom a cítim potrebu vyjadriť sa a povedať verejnosti, dať jej najavo, že nie všetci Rómovia konajú zlo.“
- „Je to dôležité, lebo človek, keď bude taký, že bude len ticho a každý bude len mlčať a bude taký len v úzadí, tak každý ho bude diskriminovať. ...Človek by nemal byť ticho a mal by konať. Aspoň ja osobne si to myslím.“

¹⁷⁸ Za výsledok súdneho konania v tomto kontexte súdneho konania považujeme akékoľvek rozhodnutie súdu v merite veci, nielen právoplatné súdne rozhodnutie.

- „No brániť by sa mal každý podľa mňa, kto je presvedčený o svojej pravde, tak nech sa bráni...“
- „Treba bojovať, samozrejme, lebo inak budeš ponižovaná stále ako Rómka...“
- „Je to dôležité, určite, aby sa ľudia bránili a aby to nenechali len tak.“
- „Určite áno, len keď sa budeme brániť a budeme o tom hovoriť, tak dáme najavo, že to nie je správne.“
- „Je to veľmi dôležité, aby sa bránili, a to preto, aby sa nestala diskriminácia v spoločnosti bežným pravidlom.“

Ohľadne poslednej otázky, **čo by poradili ľuďom, ktorí sa nevedia rozhodnúť, či sa brániť súdnou cestou, klienti a klientky, s ktorými sme robili rozhovory, odporúčali riešiť diskrimináciu podaním žaloby na súd.** Dávali aj tieto konkrétne odporúčania:

- „Každý, kto sa púšťa do súdneho konania, tak si musí byť vedomý následkov, ktoré to môže vyvolať. Musí rátať aj s prípadným negatívnym dopadom na jeho súkromný život. Ja mám sama tú skúsenosť, že sa mi veľa známych obrátilo chrbtom potom, ako som sa začala súdiť, pretože sa obávajú, že ak sa so mnou budú stýkať, tak budú mať sami problémy v zamestnaní. Tiež by mali rátať s tým, že nie vždy to musí dopadnúť pozitívne a ich očakávania sa nemusia naplniť.“
- „Samozrejme by sa mali brániť, lebo nikto nemôže hocikoho odsúdiť pre hocičo a ani nie pre jeho farbu pleti. A čo môžu očakávať? Dobré výsledky a aj ten dobrý pocit, že niekto ich vidí. Tak jak to v mojom prípade dopadlo dobre, tak som cítila, že ma niekto vidí a proste vie, že sa viem brániť a že mi nemôže len tak hocikto ubližovať.“
- „Poradila by som im, aby to nenechali len tak.“
- „Čo sa týka súdneho konania, tak by sa mali pripraviť na to, že to bude dlho trvať... Netreba sa však vzdávať, ak sa vzdáme pri neúspechu a odraďí nás to, že to dlho trvá, tak potom to nemá zmysel a nepomôžeme ani iným a ani sebe.“
- „No v prvom rade by som ich upriamila na to, aby boli pripravení na to, že súdy nekonajú dostatočne rýchlo... Mali by očakávať od toho istú spravodlivosť.“

Z uvedených vyjadrení vyplýva, že klienti a klientky, s ktorými sme robili rozhovory, negatívne vnímali predovšetkým dĺžku súdnych konaní. Napr. u jedného z klientov bola žaloba na súd podaná v roku 2005 a súdne konanie doposiaľ nie je právoplatne ukončené. Aj napriek uvedenému však všetci vnímajú súdne konanie ako jednu (ak nie jedinu) z ciest, ako sa domôcť spravodlivosti a dať na vedomie verejnosti, že diskriminačné konanie je nezákonné. Pevne veríme, že slovenské súdy budú vo svojej praxi rozhodovať stále väčšie množstvo prípadov, v ktorých rozhodnutia prinesú zadosťučinenie diskriminovaným osobám na individuálnej úrovni, a zároveň prispieť k prevencii diskriminácie v spoločnosti ako takej.

Vyjadrujeme obdiv všetkým klientom a klientkam Poradne, ktorí/-é prejavili osobnú odvalu a aj napriek hlbokým predsudkom v spoločnosti a často i negatívnym reakciám ich okolia sa nebáli brániť diskriminačnému konaniu podaním žaloby na súde a v súdnych konaniach aj napriek všetkým prekážkam vytrvali a nevzdali sa.

III.

OPATRENIA SMEROM K ODSTRAŇOVANIU BARIÉR V PRÍSTUPE K ÚČINNEJ PRÁVNEJ OCHRANE PRED DISKRIMINÁCIOU

Cieľom tejto kapitoly je upriamiť pozornosť na niekoľko vybraných otázok, ktoré sa bezprostredne dotýkajú potreby účinnej právnej ochrany pred diskrimináciou na Slovensku a ktorú v tejto štúdií na mnohých miestach spomíname ako pomyselný cieľ, ku ktorému by malo smerovať naše úsilie. Zabezpečenie účinnej ochrany pred diskrimináciou nie je možné dosiahnuť iba účinnou aplikáciou antidiskriminačnej legislatívy v súdnej praxi, ale v súčasných podmienkach si vyžaduje prijímanie širšieho rámca opatrení v spoločnosti.

1. Činnosť správnych orgánov smerom k potieraniu diskriminácie v spoločnosti

Civilné sudy majú nesporne široké možnosti, ako poskytnúť diskriminovaným osobám zadosťučinenie a kompenzáciu za možnú majetkovú ujmu a zníženie dôstojnosti, ktoré diskrimináciou utrpeli. Nie sú však jedinou štátnou inštanciou, ktorá môže subjektom, ktoré diskriminovali, uvaliť sankcie. Správne orgány, ktoré dbajú na dodržiavanie právnych predpisov v rôznych oblastiach spoločenských vzťahov, ako je oblasť zamestnávania či poskytovania služieb, môžu hrať veľmi vitálnu úlohu smerom k prevencii diskriminácie v spoločnosti. Ak dokážu účinne odhaľovať diskrimináciu a disponujú právomocami diskriminujúce subjekty účinne sankcionovať – ich dosah na potieranie diskriminácie v spoločnosti môže byť zásadný. Ich administratívne rozhodnutia v prípadoch diskriminácie môžu zároveň slúžiť diskriminovaným osobám ako cenný východiskový bod na podanie žaloby na súd a domáhanie sa náhrady za utrpenú ujmu na súde a znížiť riziká súdneho konania. Ale rovnako ako v prípade súdov, aj správne orgány na Slovensku majú v oblasti zabezpečovania účinnej ochrany pred diskrimináciou svoje neprehliadnuteľné limity.

Ustanovenia na ochranu pred diskrimináciou sú dnes už neodmysliteľnou súčasťou domácich právnych predpisov v oblasti zamestnávania, poskytovania služieb či vzdelávania. Prípady, týkajúce sa diskriminácie, však tvoria len malý zlomok v rozhodovacej činnosti správnych orgánov, ako sú Národný inšpektorát práce, Štátna školská inšpekcia či Slovenská obchodná inšpekcia. Rovnako ako sudy, aj oni musia správne aplikovať ustanovenia na ochranu pred diskrimináciou v konkrétnych prípadoch, čo je často problematické. Na rozdiel od súdov musia byť navyše schopní diskrimináciu – či už na základe podnetu, alebo z vlastnej iniciatívy – sami účinne odhaliť v rámci svojej inšpekčnej činnosti. Iba tak môžu diskriminujúcemu subjektu uvaliť sankciu, ktorá bude plniť dôležitú preventívnu funkciu. Slovenská obchodná inšpekcia (SOI) – aj na pozadí našej spolupráce pri realizácii inšpekčných kontrol – dokázala v ostatných niekoľkých rokoch urobiť pokrok pri odhaľovaní diskriminácie v oblasti poskytovania služieb. Svoje kontroly, zamerané na odhaľovanie diskriminácie v prístupe k službám (napr. neobslúženie spotrebiteľa v prevádzke), dokáže realizovať formou veľmi blízkou tzv. situačnému testingu, a tak dokáže odhaliť diskriminačné praktiky, ktoré iným spôsobom prakticky nie je možné identifikovať. SOI vydala niekoľko rozhodnutí, ktoré poukázali na porušenie zásady rovnakého zaobchádzania v prístupe k službám a ktoré z hľadiska aplikácie antidiskriminačnej legislatívy mali svoju kvalitu. Výška sankcií, ktorú v týchto prípadoch uplatňuje, však z našich skúseností zďaleka nie je dostatočná a nedokáže plniť potrebnú preventívnu funkciu smerom k potieraniu diskriminácie.

Využívanie neúčinných sankcií v prípadoch diskriminácie je nesporne problémom, ktorý je príznačný aj pre iné správne orgány na Slovensku. V prípade Štátnej školskej inšpekcie už samotné legislatívne vymedzenie sankcií, ktoré táto inštitúcia môže uplatňovať, nie je z nášho pohľadu dostatočné, keďže zjavne neumožňuje uplatňovať finančné postihy, ktoré by zabezpečili účinnejšiu prevenciu diskriminácie vo vzdelávaní.¹⁷⁹ Tento správny orgán, disponujúci kontrolnými právomocami v oblasti vzdelávania, sa prípadmi diskriminácie doposiaľ zaoberal len sporadicky.¹⁸⁰ Berúc do úvahy niektoré minulé rozhodnutia, špecificky

¹⁷⁹ Pozri ust. § 13 ods. 7 zákona č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých predpisov v znení neskorších predpisov.

¹⁸⁰ Podľa informácií, poskytnutých Štátnou školskou inšpekciou na základe žiadosti o poskytnutie informácií zo dňa 28. 06. 2012, za obdobie rokov 2009 – 2011 sa Štátna školská inšpekcia zaoberala celkom 15 podnetmi, ktoré poukazovali na diskrimináciu v oblasti vzdelávania. Ani jeden z nich nebol vyhodnotený ako dôvodný. Domnievame sa, že do tohto údaja neboli zahrnuté podania, namietajúce rasovú segregáciu vo vzdelávaní za dané roky.

namietajúce diskrimináciu rómskych detí vo vzdelávaní, ktoré sú nám známe – až na isté výnimky, činnosť Štátnej školskej inšpekcie v tejto oblasti nemôžeme hodnotiť ako uspokojivú ani z hľadiska aplikácie antidiskriminačnej legislatívy, ani z hľadiska praktickej identifikácie diskriminácie v rámci kontrolnej činnosti.¹⁸¹

Národný inšpektorát práce (NIP) sa medziročne zaoberá v priemere niekoľkými desiatkami podnetov, ale rovnako len malý zlomok z nich býva vyhodnotený ako opodstatnený. V roku 2011 sa NIP zaoberal 96 podnetmi, namietajúcimi diskrimináciu v oblasti zamestnávania, avšak len 1 prípad bol vyhodnotený ako dôvodný. Zopár ďalších bolo vyhodnotených ako čiastočne dôvodných a zvyšné podnety boli nedôvodné.¹⁸² Stojí za pozornosť, že vo veľkej väčšine prípadov, ktoré sú vyhodnotené ako nedôvodné, odkazuje NIP sťažovateľov/-ky na civilné súdy, na ktorých sa môžu domáhať svojich práv. Paradoxne, skutočnosť, že NIP podnet sťažovateľa/-ky vyhodnotí ako nedôvodný, pozíciu sťažovateľa/-ky vo vzťahu k možnému súdnemu konaniu svojím spôsobom sťažuje, keďže toto rozhodnutie môže diskriminujúci subjekt neskôr potenciálne využiť na svoju obhajobu v súdnom konaní. Nedostatky na úrovni identifikácie diskriminácie zo strany správneho orgánu tak v konečnom dôsledku môžu zhoršiť celkovú situáciu diskriminovanej osoby smerom v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou ako takej.

Samotný NIP vo svojich tematických správach priamo konštatuje viaceré ťažkosti, s ktorými sa pri identifikácii a preukazovaní diskriminácie v praxi stretáva. Tie ležia v rovine aplikácie antidiskriminačných ustanovení, ako aj odhaľovania a preukazovania diskriminačného konania v praxi.¹⁸³ Občianske združenie Občan, demokracia a zodpovednosť nedávno venovalo špecifickú pozornosť nedostatkom v činnosti NIP v oblasti ochrany pred diskrimináciou a vo svojej analýze uvádza niekoľko dôležitých opatrení, ktoré sú potrebné na zabezpečenie účinnejšieho identifikovania, dokazovania a sankcionovania prípadov diskriminácie v oblasti zamestnávania. Do popredia by sme z nášho pohľadu dali predovšetkým nutnosť vytvoriť kvalitné metodické postupy na identifikovanie a sankcionovanie diskriminácie, čo je dnes v konečnom dôsledku potrebné zabezpečiť pre naozaj každý správny orgán, ktorý má kompetencie v danej oblasti.¹⁸⁴ Z hľadiska identifikovania a dokazovania diskriminácie, čo spravidla naozaj nie je ľahká úloha, je nutné zavádzať nové postupy, ako je napr. realizácia situačných testingov, ako aj využívanie audio-/videonahrávok a ich prijímanie zo strany správnych orgánov, v prípade, že diskriminovaná osoba dokáže takýmto spôsobom zaznamenať diskriminačné konanie, ktorému čelila. Napokon, v súčasnosti sú už obe tieto cesty preukazovania diskriminácie využívané v rámci súdnych konaní. Ak budú správne orgány schopné naozaj účinne identifikovať a sankcionovať diskrimináciu – budú bezpochyby zohrávať jednu z kľúčových úloh smerom k zabezpečeniu účinnej právnej ochrany pred diskrimináciou v našej spoločnosti.

181 K prehľadu činnosti Štátnej školskej inšpekcie v oblasti monitorovania rasovej diskriminácie v ostatných rokoch pozri: RYCHNAVSKÁ, M.: Monitoring (de)segregácie z pohľadu štátnej školskej inšpekcie. In: RAFAEL, V. (eds.): *Odpovede na otázky (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti, 2011.

182 *Správa o dodržiavaní antidiskriminačnej legislatívy za rok 2011*. Košice : Národný inšpektorát práce, február 2012.

183 Tamtiež.

184 *Inšpektoráty práce a ich pôsobenie pri plnení záväzkov SR, týkajúcich sa presadzovania dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania v pracovnoprávných a štátnozamestnaneckých vzťahoch*. Bratislava : Občan, demokracia a zodpovednosť, február 2011.

2. Potreba funkčnej inštitúcie pre rovnaké zaobchádzanie

Jednou z možností pre diskriminované osoby, ako riešiť ich prípad diskriminácie, je obrátiť sa so žiadosťou o pomoc na Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, ktoré na Slovensku plní aj funkciu inštitúcie pre rovnaké zaobchádzanie, tzv. National Equality Body v zmysle požiadaviek európskych antidiskriminačných smerníc.¹⁸⁵ Tie kladú na Slovenskú republiku ako na členskú krajinu EÚ požiadavku zriadiť inštitúciu, ktorá bude:

- a) poskytovať nezávislú pomoc diskriminovaným osobám pri podávaní žalôb, týkajúcich sa diskriminácie, alebo sa zúčastňovať konaní, týkajúcich sa diskriminácie;
- b) vykonávať nezávislé prieskumy (zistovania), týkajúce sa diskriminácie;
- c) zverejňovať správy a vydávať odporúčania vo veciach, súvisiacich s diskrimináciou;
- d) vymieňať si dostupné informácie s príslušnými európskymi subjektmi.

Európske antidiskriminačné smernice určujú len minimálny štandard, pričom väčšina členských štátov, vrátane Slovenska, zriadila inštitúcie, ktoré majú širšie kompetencie, ako sú požadované európskymi antidiskriminačnými smernicami.¹⁸⁶

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, plniac svoju funkciu inštitúcie pre rovnaké zaobchádzanie (National Equality Body), disponuje nasledujúcimi kompetenciami:

- a) monitoruje a hodnotí dodržiavanie ľudských práv a dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania podľa antidiskriminačného zákona;
- b) zabezpečuje právnu pomoc obetiam diskriminácie a prejavov intolerancie;
- c) vydáva na požiadanie fyzických osôb alebo právnických osôb, alebo z vlastnej iniciatívy odborné stanoviská vo veciach dodržiavania rovnakého zaobchádzania podľa osobitného predpisu;
- d) vykonáva nezávislé zistovania, týkajúce sa diskriminácie;
- e) vypracúva a uverejňuje správy a odporúčania o otázkach, súvisiacich s diskrimináciou;
- f) je oprávnené zastupovať účastníka v konaní vo veciach, súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania;
- g) každoročne do 30. apríla vypracúva a uverejňuje za predchádzajúci kalendárny rok správu o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike prostredníctvom internetu alebo aj prostredníctvom periodickej tlače s celoslovenskou pôsobnosťou.¹⁸⁷

185 Čl. 13 ods. 1 rasovej smernice, čl. 12 ods. 1 smernice 2004/113/ES a čl. 20 ods. 1 smernice 2006/54/ES.

186 Na prehľad a porovnanie kompetencií inštitúcií pre rovnaké zaobchádzanie v štátoch EÚ pozri: AMMER, M. – CROWLEY, N. – LIEGL, B. et al.: *Study on Equality Bodies set up under Directives 2000/43/EC, 2004/113/EC and 2006/54/EC: Synthesis report*. Utrecht : Human European Consultancy, 2010; CHOPIN, I. – GOUNARI, E.-M.: *Developing Anti-discrimination Law in Europe: The 27 EU States Compared*. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010. s. 78 – 81; *The Racial Equality Directive: application and challenges*. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2011. s. 9 – 12.

187 Pozri ust. § 1 ods. 2, 3 a 4 zákona č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v znení neskorších predpisov.

Stredisko môže v súlade s ust. § 9a ADZ podať aj tzv. verejnú žalobu, a to v prípadoch, ak by porušením zásady rovnakého zaobchádzania mohli byť dotknuté práva, právom chránené záujmy alebo slobody väčšieho alebo neurčitého počtu osôb alebo ak by takýmto porušením mohol byť inak vážne ohrozený verejný záujem.

Jedným z predpokladov na to, aby v praxi dochádzalo k účinnému uplatňovaniu antidiskriminačnej legislatívy a aby sa diskriminované osoby bránili diskriminačnému konaniu aj prostriedkami právnej ochrany, je účinné fungovanie SNSLP ako inštitúcie pre rovnaké zaobchádzanie. Voči fungovaniu SNSLP existujú dlhodobé výhrady zo strany mimovládnych organizácií¹⁸⁸ aj medzinárodných inštitúcií¹⁸⁹. Jeho činnosť má v súčasnosti nesporne svoje limity. Podrobne sa postaveniu a nedostatkom v činnosti strediska venuje Úrad vlády SR v ním publikovanej analytickej správe¹⁹⁰, v ktorej okrem iného konštatuje nedostatočný rozsah kompetencií a z neho vyplývajúce slabé postavenie SNSLP ako inštitúcie, zabezpečujúcej dohľad nad dodržiavaním a ochranou ľudských práv na Slovensku.

Z hľadiska potreby účinného zabezpečenia ochrany pred diskrimináciou je jednou z dominantných úloh SNSLP – zabezpečenie účinnej právnej pomoci pre poškodené osoby v prípadoch diskriminácie. Túto úlohu však neplní dostatočným spôsobom. Podľa informácií, získaných zo SNSLP, pri zabezpečovaní právnej pomoci obetiam diskriminácie sa na Slovenské národné stredisko pre ľudské práva obrátilo v období rokov 2007 – 2011 celkom 2 783 fyzických osôb, namietajúcich diskrimináciu, resp. porušenie zásady rovnakého zaobchádzania v zmysle antidiskriminačného zákona.¹⁹¹ Podľa dostupných údajov sa SNSLP v roku 2011 zaoberalo celkom 2 335 podnetmi, z toho 936 bolo vyhodnotených ako podnety v ich pôsobnosti, t. j. namietajúce porušenie zásady rovnakého zaobchádzania v zmysle ADZ a porušovanie ľudských práv a slobôd, ktoré chráni Ústava SR a medzinárodné zmluvy a dohovory, ktorými je SR viazaná. Právne zastúpenie v konaniach pred súdmi poskytlo SNSLP 6 klientom a klientkam, nezávislé zisťovanie uskutočnilo v jednom prípade a vypracovalo 19 odborných stanovísk.¹⁹² Ako uvádzajú závery spomínanej analytickej správy Úradu vlády, príčiny nedostatočného poskytovania právnej pomoci v prípadoch diskriminácie môžeme zrejme hľadať predovšetkým v nedostatku personálnych a odborných kapacít v oblasti poskytovania právnej pomoci v prípadoch diskriminácie. Z hľadiska potreby zabezpečenia účinnej právnej ochrany pred diskrimináciou sa stotožňujeme so scenárom, uvedeným v analytickej správe, aby sa kompetencie Národnej inštitúcie pre oblasť ľudských práv (NHRI) presunuli na Verejného ochrancu práv a SNSLP profilovalo ako silné „equality body“, ktoré bude mať dostatočné kompetencie a kapacity na presadzovanie princípov nediskriminácie a v neposlednom rade poskytovanie právnej pomoci v prípadoch diskriminácie vo väčšom rozsahu.¹⁹³ Stotožňujeme sa

188 Pozri napr. alternatívnu správu Poradne pre občianske a ľudské práva a OZ People in Need Slovenská republika k Výboru pre ľudské práva z apríla 2010, s. 12 – 13.

189 Pozri napr. *Záverečné odporúčania Výboru pre odstránenie rasovej diskriminácie*, CERD/C/SVK/CO/6-8, ods. 10, ktoré nabáda na potrebu väčšej aktivity SNSLP pri uplatňovaní antidiskriminačnej legislatívy v praxi.

190 Pozri *Analytická správa o činnosti a postavení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v kontexte inštitucionálnej ochrany ľudských práv v SR*, Úrad vlády, Sekcia ľudských práv a rovnakého zaobchádzania, Bratislava, 2011.

191 Odpoveď SNSLP na žiadosť o poskytnutie informácie v zmysle zákona o slobodnom prístupe k informáciám zo dňa 27. 07. 2012, č. 2012/00522-2- OVKIS.

192 *Ročná záverečná správa o činnosti Slovenského národného strediska pre ľudské práva za rok 2011*. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2012. s. 14 a 26.

193 Aj keď požiadavka poskytovať právne zastupovanie v prípadoch diskriminácie na súdoch nie je v európskych antidiskriminačných smerniciach špecifikovaná, nájdeme ju napríklad vo Všeobecnom politickom odporúčaní č. 2 o špecializovaných inštitúciách na boj proti rasizmu, xenofóbii, antisemitizmu a intolancii na národnej úrovni z roku 1997, ktoré publikovala Európska komisia proti rasizmu a intolancii (jej odporúčania nemajú právne záväzný charakter) – Princíp 3 d) tohto všeobecného odporúčania stanovuje: „Špecializovaná inštitúcia má poskytovať pomoc obetiam, vrátane právnej pomoci, za účelom zabezpečenia jej právo pred inštitúciami a súdmi.“

aj s uvedenými návrhmi na posilnenie kompetencií SNSLP vo vzťahu k jeho úlohe „equality body“, počnúc potrebou konkrétnejšej legislatívnej úpravy činnosti SNSLP a zabezpečenia ich účinného uplatňovania v praxi.¹⁹⁴

Požiadavky na fungovanie „equality body“, vyplývajúce so smerníc, sú vo všeobecnosti mierne, a preto v úvahách o činnosti „equality body“ smerom k zabezpečovaniu účinnej právnej ochrany pred diskrimináciou je potrebný progresívnejší prístup. Kompetencie „equality bodies“ v štátoch EÚ sú pomerne rôznorodé a limity vo fungovaní týchto inštitúcií sa netýkajú len Slovenska. Právomoc „equality bodies“ zastupovať diskriminované osoby na súde v mnohých krajinách EÚ nie je samozrejmosťou.¹⁹⁵ Slovenské „equality body“ touto právomocou disponuje. Zastávame názor, že v oblasti inštitucionálneho zabezpečenia poskytovania právnej pomoci v prípadoch diskriminácie by malo byť domáce „equality body“ finančne, personálne aj odborne schopné poskytnúť kvalifikovanú právnu pomoc pre diskriminované osoby vrátane právneho zastupovania na súdoch. Zastupovanie na súde musí v prípade potreby zahŕňať aj zastupovanie v dovolacích konaniach pred Najvyšším súdom SR a na Ústavnom súde SR.¹⁹⁶ Vzhľadom na veľmi obmedzenú judikatúru v prípadoch diskriminácie na Slovensku musí byť „equality body“ odborne spôsobilé úspešne viesť aj súdne prípady, ktoré majú istý strategický charakter a judikatúra súdov v danej oblasti je nedostatočná alebo kontroverzná. „Equality body“ by sa v tomto smere okrem iného malo v prípade potreby obracať na Súdny dvor EÚ so žiadosťou o posúdenie prejudiciálnych otázok. Právna pomoc vrátane právneho zastupovania by mala byť poskytovaná bezplatne a „equality body“ by malo byť schopné v prípade potreby hradiť aj súdny poplatok, prípadne trovy konania. Činnosť mimovládnych organizácií v oblasti poskytovania právneho zastupovania v prípadoch diskriminácií má byť komplementárna k činnosti „equality body“ a zameraná predovšetkým na vedenie súdnych konaní v prípadoch diskriminácie s veľkou strategickou pridanou hodnotou, ktoré posúvajú interpretáciu antidiskriminačnej legislatívy dopredu a majú široký spoločenský dosah.

Vedenie súdnych sporov je však vo všeobecnosti časovo aj finančne náročné a je možné predpokladať, že vzhľadom na veľké množstvo diskriminovaných osôb v spoločnosti „equality body“ jednoducho bude skôr či neskôr narážať na finančné a kapacitné obmedzenia v oblasti poskytovania právneho zastupovania jednotlivcom.¹⁹⁷ Jeho úspešné zastupovanie diskriminovaných osôb na súde bude počet prijatých relevantných podnetov od jednotlivcov len zvyšovať. „Equality body“ preto v takomto prípade musí mať transparentný systém výberu prípadov, v ktorých poskytne bezplatné právne zastupovanie na súde aj s ohľadom na ich širší spoločenský dosah smerom k potieraniu diskriminácie.¹⁹⁸ Faktom je, že „equality bodies“

194 Príkladom môže byť britský „Equality Act“ z roku 2006, ktorý vyčerpávajúcim spôsobom vymedzuje pôsobenie miestneho „equality body“ – *Equality and Human Rights Commission* – vrátane jeho kompetencií v oblasti uplatňovania antidiskriminačnej legislatívy v praxi.

195 Pozri AMMER, M. – CROWLEY, N. – LIEGL, B. et al.: *Study on Equality Bodies set up under Directives 2000/43/EC, 2004/113/EC and 2006/54/EC : Synthesis report*. Utrecht : Human European Consultancy, 2010, ods. 159 a Tab. 4.5.

196 V ostatných rokoch Poradňa prostredníctvom spolupracujúcej advokátky poskytla bezplatné právne zastúpenie v niekoľkých konaniach pred ústavným súdom a pred najvyšším súdom diskriminovaným osobám, ktorým v konaniach pred súdom prvého stupňa a odvolacím súdom právnu pomoc zabezpečovalo SNSLP a klienti a klientky v nich neuspeli. SNSLP nemá kompetencie zastupovať diskriminované osoby v týchto konaniach, preto im odporučilo obrátiť sa na advokátku spolupracujúcu s našou MVO, v prípade ak by chceli využiť tieto prostriedky právnej ochrany.

197 *Providing independent assistance to victims of discrimination: An Equinet report*. Brussels : Equinet, 2011. s. 23.

198 Pozri *Providing independent assistance to victims of discrimination: An Equinet report*. Brussels : Equinet, 2011. s. 23 – 26, ktoré uvádza príklady kritérií belgického a severoírskeho „equality body“ pri posudzovaní diskriminačných podnetov na iniciovanie súdnych konaní.

napriec krajinami EÚ, ktoré túto právomoc majú, vo všeobecnosti naozaj nevyvíkajú v počte súdnych prípadov, v ktorých poskytovali diskriminovaným osobám právne zastúpenie.¹⁹⁹ Pri pohľade do iných krajín EÚ, niektoré „equality bodies“ majú kompetencie sami viesť istú formu vyšetrovania, posudzovať prípady diskriminácie a následne vydávať rozhodnutia rôzneho charakteru. V niektorých z nich majú tieto rozhodnutia právne nezáväznú povahu odporúčaní (napr. Rakúsko, Holandsko), v iných sú právne záväzné a „equality bodies“ môžu diskriminujúce subjekty pokutovať, prípadne inak sankcionovať (napr. Maďarsko, Bulharsko).²⁰⁰ Uplatňovanie sankcií zvyšuje vplyv rozhodnutí a ich celkový dosah na potieranie diskriminácie v spoločnosti. Zároveň môže zvýšiť aj ich relevanciu vo vzťahu k následnému súdnemu konaniu v prípadoch diskriminácie a pozitívne rozhodnutie „equality body“ môže významne uľahčiť pozíciu diskriminovanej osoby pri následnom domáhaní sa svojich práv na súde a znížiť riziká tohto konania.²⁰¹ Právomoc „equality body“ pôsobí ako správny orgán v oblasti ochrany pred diskrimináciou a udeľovať sankcie vytvára možný nesúlad s kompetenciami smerom k poskytovaniu právnej pomoci a poskytovaniu právneho zastupovania na súde – v prvom prípade rozhoduje „equality body“ z pozície nezávislej nestrannej inštitúcie, v druhom prípade čo najlepšie presadzuje záujmy diskriminovanej osoby a zákonite stráca svoju nestrannosť.²⁰² Istou alternatívou v niektorých krajinách (napr. Fínsko, Írsko) je fungovanie tribunálov ako inštitúcií súdneho typu, na ktoré sa diskriminované osoby môžu obracať, a ktorý v prípade vydá rozhodnutie. „Equality body“ tak zostáva plne v pozícii inštitúcie, ktorá poskytuje právnu pomoc poškodeným osobám a právne zastupovanie na súdoch a/alebo tribunáloch.

Otázky, súvisiace s činnosťou „equality bodies“ v krajinách EÚ, výrazne presahujú priestor tejto kapitoly, preto uvedieme aktuálne a najdôležitejšie výzvy pre domácu inštitúciu na rovnaké zachádzanie. SNSLP by z nášho pohľadu malo predovšetkým rozvíjať veľmi cenné kompetencie, ktoré dnes má – možnosť poskytovania právneho zastupovania pre diskriminované osoby na súde a možnosť iniciovať žaloby vo verejnom záujme v zmysle § 9a ADZ. V súčasných podmienkach každý ďalší právnik/právnička SNSLP, ktorý/-á sa bude špecializovať na zastupovanie diskriminovaných na súde, významne zvýši jeho kapacity v tejto oblasti. Posilnenie činnosti SNSLP ako „equality body“ a presunutie niektorých jeho úloh by len modifikovalo priority jeho činnosti, nastavilo rozpočet iným smerom a v konečnom dôsledku by – za predpokladu účelného využívania zdrojov v rámci samotnej inštitúcie – nemuselo znamenať neprekonateľný nárast nákladov štátneho rozpočtu na účinné fungovanie tejto inštitúcie. Vzhľadom na nedostatočné uplatňovanie antidiskriminačnej legislatívy v praxi je aktívne angažovanie sa SNSLP v prospech diskriminovaných osôb na súde nutné. Očakávame, že v prípade postupného rozvinutia judikatúry v prípadoch diskriminácie a konzistentného rozhodovania súdov v zmysle ustanovení antidiskriminačného zákona a uplatňovania účinných sankcií by sa znížili riziká pre diskriminované osoby v diskriminačných súdnych konaniach a zvýšilo by sa percento osôb, ktoré by zvažovali využitie zastupovania na súde prostredníctvom právnych služieb, poskytovaných najmä advokátmi/advokátkami.

199 Pozri *The Racial Equality Directive: application and challenges*. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2011, s. 11; *Providing independent assistance to victims of discrimination: An Equinet report*. Brussels : Equinet, 2011. s. 27.

200 Pozri *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*. Luxembourg : European Union Agency for Fundamental Rights, 2011. s. 46.

201 Pozri *Providing independent assistance to victims of discrimination: An Equinet report*. Brussels : Equinet, 2011. s. 31 – 32.

202 Pozri AMMER, M. – CROWLEY, N. – LIEGL, B. et al.: *Study on Equality Bodies set up under Directives 2000/43/EC, 2004/113/EC and 2006/54/EC: Synthesis report*. Utrecht : Human European Consultancy, 2010. ods. 159.

3. Prístup k bezplatnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie

V zmysle čl. 47 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky má „každý právo na právnu pomoc v konaní pred súdmi, inými štátnymi orgánmi alebo orgánmi verejnej správy od začiatku konania, a to za podmienok stanovených zákonom“. Povinnosť zabezpečenia možnosti bezplatnej právnej pomoci v konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania na Slovensku neplynie z antidiskriminačných či iných európskych smerníc²⁰³, za splnenia zákonných podmienok²⁰⁴ je však dostupná nad rámec štandardov EÚ prostredníctvom Centra právnej pomoci.

Centrum právnej pomoci je štátna rozpočtová organizácia, ktorej cieľom je vytvoriť účinný systém poskytovania právnej pomoci a zabezpečiť riadne, efektívne a plnohodnotné poskytovanie právnej pomoci každej fyzickej osobe, ktorá v dôsledku svojej zlej finančnej a sociálnej situácie nemôže využívať komerčné právne služby na riadne uplatnenie a ochranu svojich práv a oprávnených záujmov, a to v rozsahu pôsobnosti Centra a za splnenia zákonom ustanovených podmienok.²⁰⁵ Oceňujeme, že Centrum v záujme zlepšenia primeranej a rovnomernej dostupnosti svojich služieb zriaďuje kancelárie a konzultačné pracoviská i v odľahlejších oblastiach Slovenska (napr. kancelária vo Svidníku) s nedostatočným dopravným spojením i s ohľadom na sociálnu situáciu v jednotlivých regiónoch, ktorými približuje poskytovanie služieb bezplatnej právnej pomoci.

Podľa výročnej správy Centrum v roku 2011 poskytlo 40 136 telefonických, e-mailových odpovedí a osobných konzultácií, týkajúcich sa poskytnutia informácií o poskytovaných službách Centra alebo základných právnych usmernení.²⁰⁶ Oproti roku 2010 ide podľa údajov Centra o nárast o 7 629 dotazov, ktorý podľa Centra súvisí s intenzívnou mediálnou informovanosťou širokej verejnosti o poskytovaných službách Centra²⁰⁷. V roku 2011 bolo Centru doručených spolu 1 828 písomných žiadostí o poskytnutie právnej pomoci²⁰⁸, pričom celkovo vydali 2 068 rozhodnutí o priznaní, resp. nepriznaní právnej pomoci, z toho 288 rozhodnutí o nepriznaní nároku na právnu pomoc. Z celkového počtu rozhodnutí bola priznaná právna pomoc alebo poskytnutá predbežná právna pomoc v 1 218 prípadoch.²⁰⁹ Zaujímalo nás, koľko z uvedených prípadov sa týkalo porušenia zásady rovnakého zaobchádzania a ochrany pred diskrimináciou. Centrum na základe žiadosti o poskytnutie informácií uviedlo, že v období rokov 2006 – 2011 sa na Centrum obrátili ľudia so žiadosťou o poskytnutie predbežnej konzultácie vo veciach, týkajúcich sa diskriminácie, v 13 prípadoch

203 Takáto povinnosť zaväzuje Slovensko len v zmysle Smernice Rady Európskej únie č. 2003/8/ES z 27. januára 2003 na zlepšenie prístupu k spravodlivosti pri cezhraničných sporoch ustanovením minimálnych spoločných pravidiel, týkajúcich sa právnej pomoci pri takýchto sporoch, Smernice Rady č. 2005/85/ES z 1. decembra 2005 o minimálnych štandardoch pre konanie v členských štátoch o priznávaní a odnímaní postavenia utečenca a Smernice Európskeho parlamentu a Rady č. 2008/115/ES zo 16. decembra 2008 o spoločných normách a postupoch členských štátov na účely návratu štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa neoprávnene zdržiavajú na ich území.

204 Podmienky sú konkretizované v zákone č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi a o zmene a doplnení zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 8/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov.

205 Čl. 2 Štatútu Centra právnej pomoci zo dňa 15. 03. 2012.

206 *Výročná správa Centra právnej pomoci za rok 2011*. Bratislava : Centrum právnej pomoci, február 2012. s. 20.

207 Tamtiež, s. 20.

208 Tamtiež, s. 13.

209 Tamtiež, s. 17.

210 Sprístupnenie informácií – Odpoveď na žiadosť o poskytnutie informácií zo dňa 06. 09. 2012.

a doposiaľ nikto nepodal žiadosť o poskytnutie právnej pomoci.²¹⁰ Podľa odpovede Centra všetkým, ktorí/-é sa na Centrum obrátili, boli predbežné konzultácie poskytnuté. V jednom prípade v roku 2011 ustanovil okresný súd na zastupovanie v konaní o veciach, súvisiacich s porušením rovnakého zaobchádzania, právnik Centra. Vychádzajúc z odpovede Centra, ktorú nám poskytlo, v žiadnom inom prípade Centrum na zastupovanie pred súdom neustanovilo advokáta/-ku a ani v jednom prípade nebola vec riešená formou mediácie.²¹¹

V porovnaní s celkovým počtom konzultácií a žiadostí o poskytnutie právnej pomoci, ktorými sa ľudia na Centrum počas roka 2011 obrátili, len nepatrné percento z nich tvoria prípady, v ktorých je namietané diskriminačné konanie (v roku 2011 Centrum poskytlo predbežnú konzultáciu v 4 prípadoch, čo boli zároveň všetky prípady diskriminácie, v ktorých sa naň ľudia obrátili).

Na druhej strane, výsledky celoplošného výskumu, ktorý sme realizovali v rámci tohto projektu (pozri I. časť, 4. kapitola), však ukazujú, že 10,3 % respondentov/-tiiek neriešilo svoj prípad diskriminácie práve z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov na právnu pomoc. Respondenti a respondentky zrejme nemali vedomosť o existencii a službách Centra právnej pomoci či Slovenského národného strediska pre ľudské práva. Je preto dôležité, aby štátne inštitúcie, poskytujúce právnu pomoc v prípadoch diskriminácie, svoju činnosť v oblasti antidiskriminácie viac medializovali a propagovali vo vzťahu k širokej verejnosti.

Doplňujúcou (nie náhradnou) možnosťou prístupu k bezplatnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie môže byť poskytovanie právnej pomoci advokátmi/-kami, poskytujúcimi komerčné právne služby, resp. advokátskymi kanceláriami formou *pro bono*. Poskytovanie *pro bono* právnej pomoci rozhodne nemá na Slovensku tradíciu ako v iných, najmä angloamerických krajinách, a existuje skôr v rovine individuálnych pozitívnych príkladov. *Pro bono* právna pomoc u nás zaostáva aj za okolitými krajinami, ako je Maďarsko a Česká republika. O rozvoj *pro bono* právnej pomoci sa od minulého roka usiluje Nadácia Pontis, ktorá vytvorila sieť niekoľkých desiatok advokátov/-tok a advokátskych kancelárií, ponúkajúcich bezplatné právne služby pre neziskové organizácie, ktoré o pomoc požiadajú. Za približne jeden rok fungovania tohto projektu nadácia neprijala ani jednu žiadosť o právnu pomoc MVO, ktorá by sa týkala ochrany pred diskrimináciou.²¹² Je možné predpokladať, že sťažnosti, týkajúce sa diskriminácie, sú adresované najmä Slovenskému národnému stredisku pre ľudské práva, ktoré disponuje kompetenciami poskytovať bezplatnú právnu pomoc v tejto oblasti a je v podstatne väčšom povedomí. MVO okrem toho môžu túto *pro bono* sieť využívať na subjektívne dôležitejšie právne veci. Potenciál *pro bono* v oblasti poskytovania právnej pomoci v prípadoch diskriminácie je nesporný a nemá teoreticky žiadne väčšie limity.²¹³ Právna pomoc *pro bono* však zostane aj v nasledujúcich rokoch na Slovensku len marginálnym doplnkom v oblasti bezplatnej právnej pomoci v prípadoch porušovania ľudských práv a nemôže kompenzovať nedostatky v oblasti zabezpečenia bezplatnej právnej pomoci na štátnej úrovni.

211 Tamtiež.

212 Informácia, poskytnutá nadáciou Pontis zo dňa 17. 07. 2012.

213 Konkrétnym príkladom môže byť *pro bono* právna pomoc advokátskej kancelárie Allen & Overy v Maďarsku, ktorá výrazne participovala na významnom strategickom súdnom konaní, týkajúcom sa segregácie rómskych detí na základnej škole v meste Miškolc, a poškodených úspešne zastupovala v konaní pred maďarským najvyšším súdom. Bližšie informácie dostupné na: <http://pilnet.org/project-updates/59-supreme-court-victory-for-segregated-roma-children-in-miskolc.html>.

4. Otázka súdnych poplatkov v antidiskriminačných súdnych konaniach

Súdne konanie vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania je zaťažené poplatkovou povinnosťou. Súdny poplatok za podanie návrhu na začatie konanie je zákonom²¹⁴ stanovený podľa toho, či sa žalujúca strana návrhom domáha ochrany pred diskrimináciou bez návrhu na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch – vtedy je súdny poplatok stanovený na 66 € – alebo ak je návrh spojený s náhradou nemajetkovej ujmy v peniazoch, súdny poplatok tvorí sumár 66 € a sumy navýšenej o 3 % z výšky nemajetkovej ujmy žiadanej v návrhu.²¹⁵

Povinnosť štátu zabezpečiť praktický a účinný prístup k súdu vyplýva štátu z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. Ako Európsky súd mnohokrát konštatoval, požiadavky na spravodlivé, verejné a promptné súdne konanie by nemali žiadnu hodnotu, ak súdne konanie nie je vôbec iniciované.²¹⁶ Európsky súd pre ľudské práva opakovane zdôraznil, že povinnosť zaplatiť súdny poplatok nemôže byť považovaná za také obmedzenie práva na prístup k súdu, ktoré by samé osebe bolo v nesúlade s čl. 6 ods. 1 dohovoru²¹⁷, že z čl. 6 ods. 1 dohovoru nevyplýva právo na bezplatné súdne konanie²¹⁸ a že nikdy nevyvúčil možnosť, že potreby spravodlivého výkonu justície môžu odôvodniť uloženie peňažného obmedzenia na prístup jednotlivca k súdu²¹⁹.

Prístupu k súdu nemôžu brániť žiadne faktické ani právne prekážky. Faktickou prekážkou však v individuálnych prípadoch môže byť práve neprimerane vysoký súdny poplatok. Preto aj napriek poplatkovej povinnosti Občiansky súdny poriadok²²⁰ pozná mechanizmus, ktorý umožňuje na základe žiadosti žalobcu/žalobkyne celkom alebo sčasti oslobodiť účastníkov/-čky konania od platenia súdnych poplatkov, ak to ich pomery odôvodňujú a ak nejde o svojvoľné alebo zrejme bezúspešné uplatňovanie alebo bránenie práva.

Rovnako aj my sa prikláňame k názoru, že pokiaľ existuje systém, na základe ktorého po splnení zákonom stanovených podmienok môžu byť žalobca/žalobkyňa oslobodení od platenia súdnych poplatkov, poplatková povinnosť nepredstavuje bariéru vo využívaní súdnej ochrany v prípadoch diskriminácie. Z našich skúsenosti môžeme potvrdiť, že žiadostiam žalobcov a žalobkyň, ktorým poskytujeme právne zastúpenie v súdnych konaniach, súdy po zdokladovaní ich majetkových, zárobkových, sociálnych a osobných pomerov takmer vo všetkých prípadoch vyhovelí a boli v konaní oslobodení/-é od platenia súdnych poplatkov. Do úvahy by prichádzala aj možnosť oslobodiť tieto konania od platenia súdnych poplatkov, avšak v tomto prípade je na zváženie, či by to nemalo za následok prílišný nárast kverulantských podaní. Domnievame sa, že tento nárast je veľmi pravdepodobný a mohol by mať v konečnom dôsledku negatívny dosah na kapacity „equality body“ poskytovať účinnú právnu pomoc v odôvodnených podaniach, namietajúcich diskrimináciu.

214 Príloha zákona SNR č. 71/1992 Zb. o súdnych poplatkoch v platnom znení – Sadzobník súdnych poplatkov, položka 7d.

215 Uvedené sumy zohľadňujú právny stav k 10. 09. 2012.

216 Napr. rozsudok ESLP z 21. februára 1975 v prípade *Golder v. Spojené Kráľovstvo*, ods. 35.

217 Napr. rozsudok ESLP z 19. júna 2001 v prípade *Kreuz v. Poľsko*, ods. 60.

218 Napr. rozsudok ESLP z 9. októbra 1979 v prípade *Airey v. Írsko*, ods. 25 – 26.

219 Napr. rozsudky ESLP z 19. decembra 1997 v prípade *Brualla Gómez de la Torre v. Španielsko*, ods. 33; rozsudok z 13. júla 1995 v prípade *Tolstoy-Miloslavsky v. Spojené kráľovstvo*, ods. 61 a nasl.; rozsudok z 19. júla 2001 v prípade *Kreuz v. Poľsko*, ods. 54.

220 Pozri ust. § 138 OSP.

5. Náhrada trov konania v antidiskriminačných súdnych konaniach

Každý/-á účastník/-čka v súdnom konaní platí trovy konania, ktoré vznikajú jemu/jej osobne a trovy svojho zástupcu. V prípade úspechu si môže uplatniť náhradu vzniknutých trov konania, potrebných na účelné uplatňovanie alebo bránenie práva, u protistrany, voči ktorej žaloba smerovala. V prípade neúspechu žalobcu/žalobkyne si rovnako môže náhradu trov nárokovať i žalovaný subjekt. Ak účastník/-čka mal/-a vo veci len čiastočný úspech, súd náhradu trov pomerne rozdelí, prípadne vysloví, že žiaden z účastníkov nemá právo na náhradu konania.²²¹ Zo skúseností, ktoré v konaniach o ochranu pred diskrimináciou máme, môžeme konštatovať, že súdy veľmi často využívajú nepriznanie práva na náhradu trov konania v zmysle § 142 ods. 2 OSP v prípadoch, keď síce konštatujú, že došlo k diskriminácii žalobcu/žalobkyne, priznávajú mu/jej i primerané zadostučinenie vo forme ospravedlnenia, resp. aj zverejnenie ospravedlnenia, no zamietnu žalobu v časti, ktorou žalobca/žalobkyňa žiadala náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch. Domnievame sa, že takéto právne posúdenie (ne)úspechu žalujúcej strany ako „čistočné“ v prípadoch diskriminácie nie je na mieste. Podľa nášho názoru, pokiaľ súd vyhovie žalobe čo do základu nároku, t. j. uzná, že konaním žalovaného/-nej došlo k diskriminácii žalobcu/žalobkyne a prizná im morálnu satisfakciu za tento zásah, je možné považovať ho/ju za úspešnú stranu v konaní.

Princíp náhrady trov konania, viažuci sa na úspech v konaní, však môže v prípade neúspechu žalujúcej strany v konaní spôsobiť, že žalobca/žalobkyňa bude znášať trovy protistrany. Aj v prípadoch, keď je žalujúca strana v konaní vo veciach súvisiacich s porušením rovnakého zaobchádzania oslobodená od platenia súdnych poplatkov, môže nastať situácia, že žalobca/žalobkyňa ako neúspešný/-á účastník/-čka v spore bude súdom zaviazaný/-á k náhrade trov konania protistrany. Občiansky súdny poriadok v § 150 pre takéto prípady stanovuje, že ak sú tu dôvody, hodné osobitného zreteľa, nemusí súd výnimočne náhradu trov konania celkom alebo sčasti priznať.²²² Zo skúseností, ktoré v súdnych konaniach máme, môžeme konštatovať, že súdy často ex offo neskúmajú, či sú v prípade neúspechu žalobcu/žalobkyne na jeho/jej strane dôvody osobitného zreteľa hodné, na základe ktorých by mohol náhradu trov konania protistrane nepriznať. Avšak v prípade, ak sa toho žalujúca strana domáha, súdy, ak majú za to, že dostatočne preukázala existenciu dôvodov osobitného zreteľa hodných (spravidla ide o to, že zaplatenie trov protistrany by pre žalujúcu stranu znamenalo ohrozenie základných životných potrieb seba a jej/jeho rodiny), návrhu spravidla vyhovejú a protistrane náhradu trov konania nepriznajú. S otázkou náhrad trov konania bezprostredne súvisí aj mnohokrát neprimeraná dĺžka súdnych konaní v prípadoch diskriminácie, ktorá trovy konania navyšuje, čomu je potrebné venovať do budúca osobitnú pozornosť.

221 Ust. § 142 ods. 2 OSP.

222 Ako vyplýva z citovaného zákonného ustanovenia, súd prihliadne najmä na okolnosti, či účastník, ktorému sa priznáva náhrada trov konania, uviedol skutočnosti a dôkazy pri prvom úkone, ktorý mu patrilo; to neplatí, ak účastník konania nemohol tieto skutočnosti a dôkazy uplatniť.

6. Budúcnosť žalôb vo verejnom záujme v prípadoch diskriminácie na Slovensku

Na inom mieste v tejto štúdii sme vyslovili tvrdenie, že ustanovenie ADZ, umožňujúce iniciovanie súdneho konania na ochranu pred diskrimináciou aj právnickým osobám, v prípade, že bolo porušené právo na rovnaké zaobchádzanie väčšieho alebo neurčitého počtu osôb, má obrovský potenciál smerom k zabezpečeniu účinnej ochrany pred diskrimináciou. V tejto súvislosti je preto dôležité odpovedať na otázku, aká je vlastne perspektíva jeho uplatňovania na Slovensku v prospech diskriminovaných skupín obyvateľstva. Žalobu vo verejnej žalobe (tzv. *actio popularis*; ďalej len verejná žaloba) v znení príslušného ustanovenia ADZ môže podať inštitúcia či organizácia, ktorej takéto oprávnenie ADZ priznáva a ktorej cieľom činnosti alebo predmetom činnosti je ochrana pred diskrimináciou.²²³ To v praxi znamená, že takúto žalobu majú potenciál iniciovať predovšetkým domáce „equality body“ a mimovládne organizácie, ktoré sa zameriavajú na presadzovanie práv diskriminovaných osôb. Lilla Farkasová podáva zaujímavý obraz o potenciáli verejných žalôb na potieranie diskriminácie v spoločnosti, a to na pozadí ich využívania v konkrétnych prípadoch segregácie rómskych detí vo vzdelávaní v Maďarsku v ostatných rokoch. Ako konštatuje, MVO, ktoré majú ambíciu presadzovať práva znevýhodnených osôb cestou verejnej žaloby, k tomu nepotrebnú prakticky žiadnu individuálnu obeť diskriminácie a riziko viktimizácie sa tým minimalizuje. Takáto žaloba sa nevenuje ujme, ktorú diskrimináciou utrpel jednotlivec, ale zameriava sa na potlačanie inštitucionálnej, štrukturálnej alebo de facto (nepriamej) diskriminácie. Môže ušetriť veľké množstvo nákladov, ktoré bývajú spojené s iniciovaním individuálnej žaloby, ako je vyhľadávanie strategicky vhodného prípadu a udržiavanie kontaktu s individuálnymi klientmi/-kami. Stratégia dokazovania pri verejných žalobách sa opiera hlavne o samotnú povahu prijatého rozhodnutia diskriminujúceho subjektu v danej veci alebo štatistické ukazovatele, poukazujúce na znevýhodnenie istej skupiny obyvateľstva. Z tohto dôvodu nie je nutné zabezpečovať žiadnych svedkov/-kyne. Stratégiu verejnej žaloby si môže MVO cielene prispôbiť, takáto žaloba môže mať tematicky širší alebo aj veľmi konkrétny záber problému. Verejné žaloby napokon predstavujú cenný základ pre následné advokačné aktivity či aktivity na zvyšovanie povedomia v spoločnosti. Maďarský najvyšší súd v predošlých rokoch právoplatne rozhodol niekoľko verejných žalôb, týkajúcich sa segregácie rómskych detí v krajine.²²⁴

Keďže verejnou žalobou sa svojich práv nedomáha konkrétna diskriminovaná osoba, bezprostredne nemôže zabezpečiť kompenzáciu za spôsobenú ujmu a zníženie dôstojnosti, ku ktorej diskrimináciou mohlo dôjsť. Verejná žaloba má za cieľ dosiahnuť právne záväzné rozhodnutie, ktoré zaviazá diskriminujúci subjekt, aby napr. odstránil diskrimináciu, ktorá zasahuje väčšiu skupinu osôb. Úspešná verejná žaloba však môže byť akousi úvodnou fázou v úsilí o získanie zadosťučinenia aj pre diskriminovaných jednotlivcov, môže právne vydláždíť cestu pre následné individuálne žaloby jednotlivcov, ktorí utrpeli ujmu z dôvodu inštitucionálnej/štrukturálnej/nepriamej diskriminácie. Táto stratégia bola využitá aj v prípade spomínaných verejných žalôb v Maďarsku.²²⁵ Neprehliadnuteľným obmedzením verejných žalôb smerom k dosiahnutiu úspešného konečného výsledku je skutočnosť, že v súčasnosti pri nich existujú stále len veľmi teoretické možnosti využitia medzinárodných ľudskoprávných

223 Ust. § 9a v spojení s § 10 ADZ.

224 FARKAS, L.: *Limited Enforcement Possibilities under European Anti-discrimination Legislation – A Case Study of Procedural Novelty: Actio Popularis Action in Hungary*. In: *Erasmus Law Review*, Volume 3, Issue 3 (2010), s. 186.

225 Tamtiež, s. 193 – 194.

mechanizmov v prípade, že verejná žaloba na domácej pôde neuspeje. Európsky súd pre ľudské práva či príslušné Výbory OSN sa zaoberajú sťažnosťami jednotlivcov a majú zabezpečiť účinný prístup k spravodlivosti na individuálnej úrovni. Tento stav netreba nutne vnímať ako konečný a môže byť predmetom ďalšieho vývoja, ku ktorého akcelerácii môžu prispieť vhodnými strategickými podaniami aj mimovládne organizácie.²²⁶

Nemáme k dispozícii presné informácie, koľko verejných žalôb bolo od príslušnej novelizácie ADZ v roku 2008 na Slovensku iniciovaných. Poradňa podala do tejto chvíle dve takéto žaloby. Je viac než pravdepodobné, že iné žaloby tohto druhu na Slovensku doposiaľ neboli podané. Prvou verejnou žalobou v zmysle ADZ, v ktorej bolo vydané rozhodnutie domáceho súdu prvého stupňa, je pomerne medializovaný prípad rasovej segregácie rómskych detí na základnej škole v obci Šarišské Michaľany²²⁷. Napriek už spomínaným výhodám, ktoré verejné žaloby majú, MVO sa nevyhnú niektorým rovnakým prekážkam, ktorým čelia diskriminované osoby v prístupe k spravodlivosti na individuálnej úrovni. Tou hlavnou sú pretrvávajúce nedostatky vo výklade a uplatňovaní antidiskriminačnej legislatívy zo strany súdov. Rovnako dĺžka súdnych konaní môže byť odradzujúca nie len pre diskriminované osoby, ale aj pre MVO. Napriek zjednodušenému dokazovaniu bez nevyhnutnej potreby svedkov je nutné mať k dispozícii relevantné štatistické dáta, ktoré poukazujú na diskrimináciu na súde obhajovanej skupiny obyvateľstva v prípadoch, kde je to potrebné (prípady nepriamej diskriminácie). Tie však nemusia vôbec existovať a ich zabezpečenie môže byť nákladné. V prípade zberu štatistických dát na etnickom základe je navyše stále potrebné čeliť nedoriešeným legislatívnym obmedzeniam, čo sa týka ich zberu. Dôležitou otázkou napokon zostáva, aké sú vo všeobecnosti kapacity domácich MVO z hľadiska možného využitia tejto cesty presadzovania princípov nediskriminácie znevýhodnených skupín obyvateľstva v prípade, že iné – konsenzuálne cesty zlyhávajú. Obávame sa, že sú značne limitované a uplatňovanie verejných žalôb zrejme zostane v najbližších rokoch veľmi obmedzené. Povedomie MVO o takejto forme presadzovania záujmov znevýhodnených skupín je stále veľmi nízke a jej využitie si vyžaduje právne kapacity alebo externú právnu podporu. Aktivita domáceho „equality body“ v tejto oblasti by bola logická a potrebná, aj keď v tomto smere je otázkou, či naozaj bude požívať takú mieru nezávislosti od štátnych sfér, aby ako primárne štátom financovaná inštitúcia napríklad napadla na súde vládne alebo legislatívne opatrenie, ktoré má neprimeraný dosah na istú skupinu obyvateľstva. Až budúcnosť s určitou istotou ukáže, ako dynamicky sa bude rozvíjať využívanie žalôb vo verejnom záujme na Slovensku. V najbližších rokoch bude zaujímavé sledovať, ako slovenské súdy pristúpia k prvým iniciovaným žalobám tohto druhu a či v prípade pozitívneho rozhodnutia súdov v konečnom dôsledku tieto žaloby naozaj dokážu zmeniť diskriminačný stav, na ktorý poukazovali.

226 Tamtiež, s. 187.

227 Príslušné rozhodnutie Okresného súdu v Prešove v anonymizovanej podobe je k dispozícii na: <http://poradna-prava.sk/wp-content/uploads/2012/01/PDF-558-MB.pdf>.

Zhrnutie

Predkladaná štúdia poskytla podrobnejší náhľad na existujúce prekážky v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou na Slovensku.

V prvej časti štúdie sme sa venovali prekážkam v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou z pohľadu samotných ohrozených osôb, ktoré čelia diskriminácii. Prostredníctvom realizovaného empirického výskumu sme sa usilovali bližšie charakterizovať dôvody, **prečo sa diskriminované osoby na Slovensku bránia diskriminácii právnou cestou len vo veľmi malej miere.** Realizovali sme tri druhy zberu empirických údajov, ktoré sa odlišovali v spôsobe výberu výskumnej vzorky aj v spôsobe zberu dát: 1. celoplošný zber údajov na reprezentatívnej vzorke slovenskej populácie, realizovaný osobnými rozhovormi a odpoveďami zaznamenávanými do štandardizovaného dotazníka; 2. online prieskum zacielený na sieť mimovládnych organizácií, ktoré presadzujú práva znevýhodnených skupín obyvateľstva alebo im poskytujú služby právnej ochrany; 3. osobitné terénne zisťovanie v marginalizovanom, sociálne vylúčenom prostredí s respondentmi a respondentkami rómskeho etnika. Zber údajov bol získaný osobným opytovaním a zaznamenávaný do štandardizovaného dotazníka.

Výsledky celoplošného prieskumu ukázali, že iba nepatrné percento respondentov/-tiiek, ktorí sa cítili byť subjektívne diskriminovaní, vyhľadalo právnu pomoc alebo sa diskriminácii bránilo právnou cestou. Právnu pomoc vyhľadalo alebo právnou cestou riešilo svoj prípad iba 4,7 % respondentov/-tiiek. Viac ako 92 % nepodniklo žiadne kroky na svoju obranu. **Dôvody, pre ktoré sa diskriminované osoby rozhodli nebrániť diskriminácii právnou cestou a nevyhľadať právnu pomoc, boli v populácii SR pomerne rovnomerne rozložené.** Najčastejšie uvádzaným dôvodom bola nedostatočná dôvera voči inštitúciám, ktoré by mohli diskrimináciu úspešne vyriešiť (13,1 % všetkých odpovedí). Ďalším uvádzaným dôvodom bol nedostatok dôkazov (11,8 % z odpovedí). Takmer totožný podiel odpovedí získal však aj dôvod, že ľudia, ktorí sa cítili byť diskriminovaní, nepovažovali za dôležité svoj prípad riešiť (11,6 %). Viac ako 10 % označení získal aj dôvod, spočívajúci v nedostatku informácií o tom, na koho a kam sa obrátiť s požiadavkou na poskytnutie právnej pomoci. Výsledky celoplošného výskumu naznačili aj celkovú skepsu až rezignáciu na akékoľvek riešenie, ako aj presvedčenie, že diskriminácia je na Slovensku taká normálna a rozšírená, že nemá zmysel sa voči nej postaviť, a že na Slovensku sa nie je možné domôcť spravodlivosti.

Čo sa týka výsledkov online prieskumu zacieleného na sieť MVO, najčastejšie uvádzaným dôvodom nebránenia sa diskriminácii bol nedostatok dôkazov (20 % odpovedí). Ďalšími uvádzanými dôvodmi boli nedostatočná dôvera v zodpovedné inštitúcie (17,3 %) a nevedomosť, na koho a kam sa obrátiť o pomoc (14,7 %). Dĺžku súdnych konaní a obavu z diskriminujúcej osoby označilo ako dôvod neriešenia svojho prípadu zhodne 10,7% opýtaných. Výsledky online prieskumu ukázali tiež pretrvávajúce limity, čo sa týka informovanosti o právnej ochrane pred diskrimináciou v spoločnosti – 25 % respondentov/-tiiek, ktorí/-é sa nebránili diskriminácii, nevedelo o možnosti podať žalobu na základe antidiskriminačného zákona a domáhať sa svojich práv na súde. A to aj napriek tomu, že tento prieskum zasiahol ľudí v rámci siete MVO, ktorí vo zvýšenej miere čelia diskriminácii a u ktorých je zároveň možné predpokladať väčšie množstvo informácií o právnej ochrane pred diskrimináciou v porovnaní s bežnou populáciou. Taktiež informovanosť o možnostiach bezplatnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie zostáva nízka. Len tretina z opýtaných respondentov/-tiiek (33 %) v online prieskume zacielenom na sieť MVO mala vedomosť o možnostiach existujúcej bezplatnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie.

Terénny prieskum v sociálne vylúčených rómskych komunitách priniesol menej štruktúrované výsledky, čo sa týka relevantných dôvodov nebránenia sa diskriminácii zo strany diskriminovaných osôb. U respondentov/-tiek prevládali tri dôvody nebránenia sa diskriminácii. Najčastejšie uvádzaným dôvodom bol nedostatok informácií o tom, kde a na koho sa obrátiť so žiadosťou o pomoc v prípade diskriminácie (26 % odpovedí). Druhým výrazným dôvodom bola nedostatočná dôvera k súdom, polícii a iným inštitúciám (25 % odpovedí). Tretím uvádzaným dôvodom bol aj strach a obava z diskriminujúcej osoby (19 %). Ostatné, resp. iné dôvody získali len nízky počet odpovedí. Terénny prieskum ukázal, že len 33,3 % opýtaných v sociálne vylúčených rómskych komunitách vedelo o možnosti podať žalobu podľa antidiskriminačného zákona či domáhať sa svojich práv na súde a len 18 % malo vedomosť o možnosti bezplatnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie.

Na základe výsledkov a porovnania všetkých troch empirických zisťovaní sme konštatovali, že **nedôvera k súdom a inštitúciám, nízka vymožiteľnosť práva a prietahy v súdnom konaní** sú jednými z najvýraznejších dôvodov nevyhľadania právnej pomoci či nebránenia sa voči diskriminácii. Prekonávanie tejto bariéry je možné aj pri ideálnych podmienkach vnímať len v intenciách pomalého zlepšovania. Potrebné je prijímanie celého sledu systémových krokov smerom k väčšej otvorenosti justície a polície, efektívnejšej činnosti súdov a znižovaniu prietahov v rozhodovaní, účinnému a konzistentnému uplatňovaniu antidiskriminačnej legislatívy a potieraniu korupcie. Je dôležité dosiahnuť postupne čoraz viac kvalitných súdnych rozhodnutí na základe ADZ, ktoré budú rezonovať v spoločnosti ako naozaj úspešné prípady riešenia diskriminácie. Tie prispievajú k motivácii ďalších osôb brániť sa diskriminácii právnou cestou a môžu výrazne pomôcť prekonávať nedôveru v zodpovedné inštitúcie. V súčasných podmienkach je potrebné obracať sa na medzinárodné inštanície na ochranu pred diskrimináciou, ako je Súdny dvor EÚ a Európsky súd pre ľudské práva, ktoré budú svojimi rozhodnutiami korigovať výklad a uplatňovaním domácej antidiskriminačnej legislatívy vyvíjať tlak na rozhodovaciu činnosť vnútroštátnych súdov.

Ďalším výrazným dôvodom nebránenia sa diskriminácii právnou cestou zo strany diskriminovaných osôb je pociťovaný **nedostatok dôkazov na úspešné preukázanie diskriminácie**. Dôkazná situácia, resp. dostupnosť dôkazov subjektívne posúdená ako nedostatočná už dopredu odrádza diskriminované osoby, aby vyhľadali právnu pomoc a svoje možnosti právnej ochrany nechali právne posúdiť. Dokazovanie diskriminácie má však svoje špecifiká a možnosti preukázať ju môžu byť v mnohých prípadoch omnoho reálnejšie, ako sa diskriminovaným osobám môže javiť. Inštitút dôkazného bremena zásadným spôsobom zlepšuje ich postavenie pri preukazovaní diskriminácie a zároveň je možné si dôkazy cielene zabezpečiť napr. prostredníctvom situačného testingu. Preto je potrebné šíriť informácie v širokej verejnosti o dokazovaní diskriminácie, respektíve praktických možnostiach, ako dôkazy v prípadoch diskriminácie zabezpečiť.

Ďalším relevantným dôvodom nebránenia sa diskriminácii právnou cestou zo strany diskriminovaných osôb je aj **nedostatok informácií o možnej právnej pomoci v prípadoch diskriminácie**. Zvyšovanie informovanosti o otázkach diskriminácie, ako aj o možnostiach právnej pomoci a inštitúciách na podporu diskriminovaných osôb je neustále potrebné. Prekonanie tejto bariéry prostredníctvom šírenia potrebných informácií však úzko súvisí aj s kapacitami, resp. s finančnými možnosťami inštitúcií, ktoré majú poskytovať právnu pomoc v prípadoch diskriminácie vo svojej kompetencii. Pokiaľ nedokážu diskriminovaným osobám poskytnúť účinnú právnu pomoc – informácie, ktoré o nich diskriminované osoby majú, nebudú mať pre nich praktické opodstatnenie a povedú len k zvýšeniu nedôvery k inštitúciám, poskytujúcim takúto pomoc.

V druhej časti štúdie sme monitorovali rozhodovaciu činnosť súdov v prípadoch diskriminácie a poukázali na nedostatky v uplatňovaní antidiskriminačnej legislatívy na Slovensku, ktoré majú symptomatický charakter a výrazne znižujú úroveň účinnej právnej ochrany pred diskrimináciou.

Analyzovali sme základné právne inštitúty, charakteristické pre konanie o ochrane pred diskrimináciou, ktoré v aplikačnej praxi spôsobujú najväčšie ťažkosti; a to konkrétne **identifikáciu foriem diskriminácie a diskriminačný dôvod, princíp obráteného dôkazného bremena a sankcie v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania**. Upozornili sme na skutočnosť, že súdy v súčasnosti nedokážu poskytnúť presné a ucelené informácie o prebiehajúcich ani o ukončených konaniach v prípadoch diskriminácie.

Podľa informácií, ktoré sme zhromaždili od súdov, skúsenosť s konaniami, v ktorých žalujúce strany namietali diskrimináciu, má zo 62 všeobecných súdov na Slovensku **37 súdov** (59,7 %), z toho 7 krajských. Takéto konania doposiaľ vôbec nevedlo 18 súdov (29 %) a zo 7 súdov (11,3 %) sa nám nepodarilo získať informácie o počte ukončených konaní.

Počet ukončených konaní na súdoch podľa údajov, ktoré nám súdy poskytli v rámci nášho monitoringu odo dňa účinnosti ADZ ku dňu 30. 06. 2012, je **120**, z toho na krajských súdoch ide o 41 konaní.

K 30. 06. 2012 na všeobecných súdoch na Slovensku prebiehalo 35 súdnych konaní, súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, z toho v jednom prípade išlo o konanie na krajskom súde.

Základ nášho monitoringu rozhodovacej praxe súdov tvorilo celkom 90 súdnych rozhodnutí (55 rozhodnutí okresných súdov, 31 rozhodnutí krajských súdov a 4 rozhodnutia Najvyššieho súdu SR), ktoré boli súdmi vydané v rámci 45 súdnych konaní.

Na základe realizovaného monitoringu sme konštatovali, že súdy na Slovensku v súčasnosti riešia najmä prípady diskriminácie, súvisiace s porušením zásady rovnakého zaobchádzania v zamestnaní (26 prípadov). Súdy v týchto prípadoch majú aj najčastejšie tendenciu takýmto žalobným návrhom vyhovieť. Ostatné konania sa týkali diskriminácie v prístupe k tovarom a službám vrátane bývania (11 konaní). Päť konaní sa týkalo diskriminácie v prístupe k zamestnaniu, v jednom prípade bola namietaná diskriminácia vo vzdelávaní a v prípade dvoch konaní nebolo možné priradiť namietané konanie k žiadnej oblasti chránenej antidiskriminačným zákonom.

Čo sa týka diskriminačných dôvodov, ktoré žalujúce strany uviedli v rámci konaní, v analyzovaných rozhodnutiach žalujúce strany namietali diskrimináciu na základe príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine v 15 konaniach. Bolo to spôsobené skutočnosťou, že v rámci monitoringu sme analyzovali aj rozhodnutia súdov vydané v konaniach, v ktorých poskytovala zastúpenie Poradňa zameriavajúca sa na uvedenú cieľovú skupinu. Pohlavie ako diskriminačný dôvod sa vyskytlo v štyroch konaniach. Z rozhodnutí, ktoré sme na účely analýzy získali, je zrejmé, že najmä rod, manželský stav a rodinný stav, vek a zdravotné postihnutie mali v rozhodovacej praxi súdov tiež pomerne malé zastúpenie. V rozhodnutiach sa ani raz nevyskytlo hneď niekoľko diskriminačných dôvodov – náboženské vyznanie a viera, sexuálna orientácia, farba pleti, jazyk, národný alebo sociálny pôvod ani majetok. Žalujúce strany v siedmich prípadoch označili ako dôvod diskriminácie okolnosti, ktoré nebolo možné priradiť k žiadnemu zo zákonom uvedených dôvodov. Veľkým problémom v konaniach vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovného zaobchádzania sa ukazuje **chýbajúci diskriminačný dôvod**, resp. úplné opomenutie jeho označenia žalujúcou stranou. Až v 11 prípadoch diskriminačný dôvod žalobcovia a žalobkyne vôbec neuviedli ani v návrhu na začatie konania, ani v priebehu konania. Podľa diskriminačných dôvodov uvádzaných

v konaniach pred súdmi je možné konštatovať, že osoby, ktoré predovšetkým čelia v našej spoločnosti diskriminácii, sa na súdoch často alebo takmer vôbec nedožadujú ochrany pred diskrimináciou.

Problematickou zostáva aj správna identifikácia formy diskriminačného konania a jeho podradenie pod príslušné ustanovenie ADZ, a to nielen u žalujúcich strán v ich žalobných návrhoch, ale aj zo strany samotných súdov, ktoré prípady rozhodujú. V rozhodnutiach sa najčastejšie vyskytovala priama diskriminácia (21 prípadov), potom nepriama diskriminácia (4 prípady), obťažovanie, pokyn na diskrimináciu a neoprávnený postih (každá forma v 3 prípadoch) a segregácia (2 prípady). Nie vo všetkých prípadoch však zo strany súdov išlo o správnu identifikáciu formy diskriminácie. Za zmienku stojí aj skutočnosť, že sudy v štyroch prípadoch aj bez prítomnosti diskriminačného dôvodu vyslovili, že k diskriminácii osoby namietajúcej diskrimináciu došlo. Tento tzv. zakázaný dôvod žalujúce strany v konaní buď neoznčili vôbec, alebo nimi označený dôvod nebolo možné priradiť ani k jednému dôvodu, zakotvenému v ADZ. Častým nedostatkom v rozhodovacej praxi súdov sa ukázalo tiež nevyhodnotenie porovnateľnosti situácie žalobcu/žalobkyne s inou osobou. V rozhodnutiach sa vyskytli i prípady, v ktorých žalujúce strany použili na vytvorenie porovnateľnej situácie metódu situačného testingu (realizovaného v spolupráci s MVO), ktorou sa overuje podozrenie z diskriminácie. Vo vyhodnocovaní „porovnateľnosti“ situácie však dochádzalo k nezrovnalostiam a sudy nie vždy považovali vytvorenú situáciu za porovnateľnú. Vyskytli sa aj prípady, keď súd mal tendenciu považovať za porovnateľnú situáciu takú situáciu, ktorá je prakticky identická (rovnaká).

Nedostatkom v rozhodovacej praxi súdov sa ukázalo i nedostatočné skúmanie príčinnej súvislosti medzi menej priaznivým zaobchádzaním s diskriminovanou osobou a diskriminačným dôvodom. Podľa nášho názoru to súvisí i s problémami pri určovaní komparátora, keďže správne identifikovaná osoba komparátora zároveň umožňuje určiť, či bol žalobcom/žalobkyňou uvádzaný diskriminačný dôvod skutočne tým faktorom, ktorý ovplyvnil konanie diskriminujúcej osoby.

Poukázali sme na skutočnosť, že presun dôkazného bremena pri rozhodovaní v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania spôsobuje súdom značné aplikačné ťažkosti. V praxi súdov prevláda tendencia klásť na žalujúcu stranu neprimerané požiadavky dokazovania, a to aj takých skutočností, ktoré žalujúca strana nemá v svojej moci, respektíve by v súlade s požiadavkami práva EÚ a ustálenej judikatúry Súdneho dvora EÚ už nemala dokazovať.

Konštatovali sme, že ak sudy dospeli k záveru, že konaním žalovanej strany došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania, uprednostňovali priznanie primeraného zadosťučinenia napr. vo forme ospravedlnenia pred priznaním náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch. Aj v prípadoch, keď sudy žalujúcej strane náhradu nemajetkovej ujmy priznali, išlo často o symbolickú výšku a/alebo o prípady, ktoré nie je možné podradiť pod žiaden dôvod diskriminácie podľa ADZ.

Prax slovenských súdov a sankcie, ukladané diskriminujúcim subjektom v prípade zistenia porušenia zásady rovnakého zaobchádzania, len zriedkavo poskytujú primeranú satisfakciu diskriminovanej osobe, nedostatočne sankcionujú diskriminujúci subjekt a v praxi nemajú potenciál odradiť prípadných diskriminujúcich od diskriminačného konania. Z analyzovaných rozhodnutí vyplýva, že sudy priznali diskriminovaným osobám náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch len v 12 prípadoch z 22, keď žalobe vyhovel, resp. čiastočne vyhovel. Tieto prípady sa týkali predovšetkým namietaného porušenia zásady rovnakého zaobchádzania v zamestnaní. Výška priznanej náhrady sa pohybuje v rozmedzí od 165 € až do 66 387,83 €.

Väčšina prípadov, keď súdy priznali náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch, sa týka namietaného porušenia zásady rovnakého zaobchádzania v pracovnoprávných vzťahoch (namietaná diskriminácie pri skončení pracovného pomeru, obťažovanie na pracovisku a pod.). Len jeden prípad sa týka diskriminácie v prístupe k zamestnaniu (odmietnutie prijať muža na pracovnú pozíciu upratovačky) a dva prípady sa týkajú prístupu k službám (odmietnutie obslúženia v pohostinskom zariadení, diskriminácie v prístupe k bývaní). V šiestich prípadoch žalujúca strana uviedla aj diskriminačný dôvod (pohlavie, manželský stav, zdravotné postihnutie, rasa/etnicita), v štyroch prípadoch diskriminačný dôvod žalujúcou stranou uvedený nebol a zo skutočností popísaných v rozhodnutí ani nevyplývala existencia diskriminačného dôvodu chráneného ADZ. Najvyššia suma náhrady nemajetkovej ujmy, ktorú slovenské súdy v nami analyzovaných rozhodnutiach priznali, je vo výške 66 400 € (namietaná diskriminácia v zamestnaní bez uvedenia diskriminačného dôvodu podľa ADZ), avšak podľa informácií, ktoré nám boli dané zo súdu k dispozícii, konanie ešte nie je ukončené. Danú prax súdov pri rozhodovaní o náhrade nemajetkovej ujmy v peniazoch nie je teda možné v zmysle práva EÚ a judikatúry Súdneho dvora EÚ považovať za prijatie opatrení, ktoré majú „dostatočne odstrašujúci účinok“.

Odporúčania

Vychádzajúc zo zistení, uvádzaných v tejto štúdii, na záver považujeme za dôležité adresovať zodpovedným štátnym inštitúciám nasledujúce odporúčania, ktorých prijatie zlepši prístup k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou a zabezpečí účinnejšiu aplikáciu antidiskriminačnej legislatívy na Slovensku:

- kontinuálne zvyšovať povedomie v oblasti ochrany pred diskrimináciou najmä u obyvateľstva, ktoré v zvýšenej miere čelí v spoločnosti takémuto konaniu a zabezpečiť šírenie informácií o poskytovaní právnej pomoci v prípadoch diskriminácie štátnymi inštitúciami, ako je Centrum právnej pomoci;
- zabezpečiť kontinuálne vzdelávanie sudcov a sudkýň v oblasti antidiskriminácie so zameraním na dôslednú aplikáciu vnútroštátnej antidiskriminačnej legislatívy v súlade s medzinárodným právom, vrátane práva EÚ a konštantnej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, Súdneho dvora EÚ a Výborov OSN. Vzdelávanie sudcov a sudkýň v oblasti antidiskriminácie musí zahŕňať aj prekonávanie predsudkov a stereotypov voči skupinám, ktoré v našej spoločnosti čelia diskriminácii na základe zakázaných diskriminačných dôvodov. Toto vzdelávanie by malo byť aj súčasťou prípravy na právnické povolanie;
- zabezpečiť zverejňovanie každého súdneho rozhodnutia (aj neprávoplatného) vydaného súdmi v anonymizovanej podobe a ich dostupnosť verejnosti;
- zaviesť na súdoch prehľadný systém evidencie súdnych konaní v prípadoch diskriminácie;
- plošne na národnej úrovni evidovať a sprístupňovať verejnosti dáta týkajúce sa počtu podaní v prípadoch porušenia zásady rovnakého zaobchádzania, počtu vedených súdnych konaní súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania a vydaných rozhodnutí v týchto konaniach, evidujúc aj oblasť diskriminácie a diskriminačný dôvod;
- zabezpečiť účinné fungovanie SNSLP najmä vo vzťahu k poskytovaniu právnej pomoci diskriminovaným osobám a zastupovaniu diskriminovaných osôb v konaniach pred súdmi.

Súdy pri aplikácii antidiskriminačnej legislatívy v konaniach, súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, musia:

- zabezpečiť aplikáciu vnútroštátnej antidiskriminačnej legislatívy v súlade s právom EÚ a medzinárodnými dohovormi o ochrane ľudských práv, ktorými je Slovenská republika viazaná;
- pri presune dôkazného bremena v konaniach, súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, dôsledne uplatňovať platnú legislatívu a nezaťažovať žalujúcu stranu dokazovaním skutočností, ktoré nemá vo svojej moci, resp. dokazovať aj motiváciu žalovanej strany a diskriminačný dôvod;
- pri rozhodovaní o sankciách v konaniach, súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, vychádzať z právneho rámca daného európskymi antidiskriminačnými smernicami a judikatúrou Súdneho dvora EÚ. Súdmi priznané sankcie preto musia spĺňať požiadavku účinnosti, primeranosti a odstrašujúceho účinku;

- pri rozhodovaní o náhrade nemajetkovej ujmy v peniazoch skúmať predovšetkým to, či priznané primerané zadosťučinenie (morálna satisfakcia), napr. vo forme ospravedlnenia, poskytuje poškodenej osobe skutočnú a účinnú ochranu a zároveň plní aj odstrašujúci účinok pre diskriminujúcu osobu. Z uvedeného dôvodu by sa sudy, majúc na zreteli právny rámec daný právom EÚ a judikatúrou Súdneho dvora EÚ, nemali zameriavať výlučne na preukázanie toho, či namietaným konaním došlo značným spôsobom k zníženiu dôstojnosti, spoločenskej vážnosti alebo spoločenského uplatnenia diskriminovanej osoby.

Summary

This study provides a detailed insight into the existing barriers to access to an effective legal protection against discrimination in Slovakia.

In the first part of the study we looked at barriers to access to effective legal protection against discrimination from the perspective of the vulnerable persons who face discrimination. Through the empirical research we aimed at closer defining the reasons **why the persons discriminated against in Slovakia defend against discrimination by legal means only in a very limited extent.** We conducted three types of collecting empirical data which differed in the way of selection of the research sample and the method of data collection: 1. nationwide data collection on a representative sample of Slovak population, conducted via personal interviews and responses recorded in a standardized questionnaire; 2. online survey targeted at a network of non-governmental organizations that promote the rights of disadvantaged groups of population or provide them with legal protection services; 3. special field survey in marginalized, socially excluded environments with respondents of Romani ethnic minority. The data collection was obtained by personal interviews and recorded in a standardized questionnaire.

The results of nationwide survey showed that just a tiny percentage of respondents who subjectively felt discriminated against, have sought legal aid or defended against discrimination by legal means. Only 4.7 % of respondents have sought legal aid or dealt with their case by legal means. More than 92 % have not taken any steps to defend themselves. **Reasons why the persons discriminated against decided not to oppose discrimination by legal means and not to seek legal aid, were relatively evenly distributed in the population of the Slovak Republic.** The most frequently reported reason was a lack of trust in the institutions that could successfully resolve discrimination (13.1 % of all responses). Another reported reason was a lack of evidence (11.8 % of responses). However, almost the same proportion of the responses received the reason that people who felt discriminated against, did not consider important to solve their case (11.6 %). More than 10 % of indications received the reason consisting in a lack of information as to where and who to turn to for legal aid. The nationwide research results indicated an overall skepticism and even resignation to any solution, as well as the conviction that discrimination in Slovakia is so normal and widespread that it makes no sense to oppose it and that in Slovakia it is not possible to obtain justice.

Regarding the results of online survey targeted at a network of NGOs, the most frequent reported reason for not defending against discrimination was a lack of evidence (20 % of responses). Other reasons comprised an insufficient trust in the responsible institutions (17.3 %) and an absence of knowledge as to where and who to turn to for help (14.7 %). 10.7 % of respondents identically reported the length of judicial proceedings and the fear of a discriminating person as the reason for not solving their case. Results of the online survey also showed persistent limits in terms of awareness of legal protection against discrimination in the society; 25 % of respondents did not defend against discrimination, did not know about possibility of filing an action under the Anti-Discrimination Act and claim their rights in court. And this is despite the fact that this survey involved people within the NGOs network who are increasingly facing discrimination and with whom it is also possible to expect more information about legal protection against discrimination compared to general population. Awareness of the possibilities of free legal aid in cases of discrimination also remains low. Only a third of respondents (33 %) in the online survey targeted at the NGOs network were aware of the possibilities of the existing free legal aid in cases of discrimination.

Field survey in socially excluded Roma communities brought less structured results in terms of relevant reasons for not defending against discrimination on the part of the persons discriminated against. Three reasons for not defending against discrimination prevailed in respondents. The most frequently reported reason was the lack of information about where and who to turn to for help in cases of discrimination (26 % of responses). The second significant reason was an insufficient trust in the courts, the police and other institutions (25 % of responses). The third reported reason was also fear and apprehension of the discriminating person (19 %). Other or different reasons received only a small number of responses. The field survey showed that only 33.3 % of respondents in socially excluded Roma communities were aware of the possibility of filing an action under the Anti-Discrimination Act or claiming their rights in court and just 18 % were aware of the possibility of free legal aid in cases of discrimination.

Based on the results and comparison of the three empirical surveys we have found that the **lack of trust in the courts and institutions, poor law enforcement and delays in court proceedings** are among the most important reasons for not seeking legal aid or not defending against discrimination. Even under ideal conditions, overcoming this barrier can only be seen along the lines of slow improvement. It is necessary to take a whole range of system steps towards greater openness of administration of justice and the police, more effective operation of the courts and reducing delays in decision-making, effective and consistent application of anti-discrimination legislation and combating corruption. It is important to gradually obtain more and more good quality court decisions based on the Anti-Discrimination Act that will resonate throughout the society as the really successful cases of addressing discrimination. They help to motivate others to defend against discrimination by legal means and can greatly help to overcome distrust in the institutions responsible. Under current conditions, it is necessary to turn to international institutions for protection against discrimination, such as the EU Court of Justice and the European Court of Human Rights that will, in their decisions, correct the interpretation and by applying the national anti-discrimination legislation put pressure on the decision-making activities of national courts.

Another significant reason for not defending against discrimination by legal means on the part of the persons discriminated against is the perceived **lack of evidence to successfully prove discrimination**. Evidentiary situation or availability of evidence subjectively judged as insufficient discourages the persons discriminated against beforehand to seek legal aid and have their possibilities of legal protection legally assessed. Proving discrimination, however, has its own specifics and possibilities to prove it can be, in many cases, much more realistic than those discriminated against may feel. The shifting burden of proof institute substantially improves their position in proving discrimination and it is also possible to ensure such evidence through situational testing. It is therefore necessary to disseminate to the general public the information on proving discrimination or on practical possibilities on how to provide evidence in cases of discrimination.

Another relevant reason for not defending against discrimination by legal means on the part of the persons discriminated against is **also the lack of information on possible legal aid in cases of discrimination**. Raising awareness on issues of discrimination as well as on possibilities of legal aid and on institutions assisting those discriminated against is always necessary. Overcoming this barrier through the dissemination of necessary information is also closely related to the capacities and/or financial abilities of institutions whose responsibility is to provide legal aid in cases of discrimination. If they are unable to provide the persons discriminated against with an effective legal aid, then information that the discriminated

persons have about them, shall have no practical utilization for them and shall only lead to a deepening distrust of institutions providing such assistance.

In the second part of the study we monitored the courts' decision-making activities in cases of discrimination and highlighted the deficiencies in the application of anti-discrimination legislation in Slovakia, which are symptomatic in nature and significantly reduce the level of effective legal protection against discrimination.

We analyzed the basic legal concepts specific for the proceedings for protection against discrimination, which, in practical application, cause the most problems; specifically **identification of forms of discrimination and discriminatory ground, the principle of shifting burden of proof and sanctions in cases of breach of the principle of equal treatment.** We pointed out that the courts are currently unable to provide accurate and complete information about pending or completed proceedings in cases of discrimination.

According to the information we have collected from the courts, from among 62 general courts in Slovakia, **37 courts** (59.7 %), 7 of them are regional, have experience with proceedings in which plaintiffs claimed discrimination. 18 courts (29 %) have never conducted these proceedings and we could not obtain information on the number of proceedings completed from 7 courts (11.3 %).

According to data provided to us by the courts in our monitoring from the date of effectiveness of the Anti-Discrimination Act as at 30 June 2012, the number of completed proceedings in the courts is **120**, of which 41 proceedings were conducted in the regional courts.

35 legal proceedings were pending in general courts in Slovakia as at 30 June 2012, related to the breach of the principle of equal treatment, of which one case was a proceeding in the regional court.

The basis of our monitoring of the courts' decision-making practices consisted of a total of 90 court decisions (55 decisions of the district courts, 31 decisions of the regional courts and 4 decisions of the Supreme Court of the Slovak Republic), which were issued by the courts in 45 judicial proceedings.

Based on the monitoring conducted we observed that the courts in Slovakia currently resolve primarily the cases of discrimination related to the breach of the principle of equal treatment in employment (26 cases). In these cases the courts also mostly admitted such statements of claim. Other proceedings related to discrimination in access to goods and services, including housing (11 proceedings). Five proceedings related to discrimination in access to employment, in one case discrimination in education was claimed and in two proceedings no claimed proceeding could be assigned to any area protected by the Anti-Discrimination Act.

As for discriminatory grounds adduced by plaintiffs in the proceedings, in the analyzed decisions plaintiffs claimed discrimination on grounds of nationality or ethnic origin in 15 cases. This was due to the fact that in monitoring we have also analyzed decisions issued by the courts in proceedings in which our NGO, focusing on the specified target group, provided legal representation. Gender, as discriminatory ground, occurred in four cases. From decisions that we obtained for analysis purposes, it is clear that gender, marital status and family status, age and disability had also relatively small representation in the courts' decision-making practice. Several discriminatory grounds have not occurred in a single decision – religion and belief, sexual orientation, skin colour, language, national or social origin or property. In seven cases plaintiffs identified, as a ground for discrimination, circumstances that could not be attributed to any of the grounds specified by law. A major problem in proceedings in matters relating to the breach of the principle of equal treatment appears

to be **missing discriminatory ground**, or a complete failure of plaintiff to identify it. In as many as 11 cases plaintiffs have not mentioned discriminatory ground in their statements of claim or during the proceeding itself. From the discriminatory grounds referred to in proceedings before courts it can be concluded that persons who mostly face discrimination in our society, not often or even hardly ever seek protection against discrimination in courts.

Also proper identification of the form of discriminatory conduct and its classification under the relevant Anti-Discrimination Act remain questionable; not only for plaintiffs and their statements of claim, but also on the part of the courts that decide in the cases. The most frequent form of discrimination occurring in the decisions was direct discrimination (21 cases), then indirect discrimination (4 cases), harassment, instruction to discriminate and victimization (each form in 3 cases) and segregation (2 cases). Not in all cases, however, the court correctly identified the form of discrimination. Worth mentioning is also the fact that in four cases the courts, in the absence of discriminatory ground, declared that discrimination of the person objecting discrimination, has occurred. This, so-called prohibited reason, plaintiffs in the proceeding either did not identify at all, or the ground identified by them, could not be attributed to any of the grounds set forth in the Anti-Discrimination Act. Frequent shortcoming in the decision-making practice of the courts showed to be non-evaluation of comparability of plaintiff's situation with another person. There were also cases in the decisions in which plaintiffs used the method of situational testing (conducted in cooperation with NGO) to create a comparable situation) that verifies the suspicion of discrimination. In evaluating the "comparability" of the situation, however, there were inconsistencies and the courts did not always consider the situation created as comparable. There were also cases where the court tended to consider as comparable a situation that was virtually identical (same).

A shortcoming in the courts' decision-making practice proved to be also in inadequate examining of causal connection between less favourable treatment of those discriminated against and discriminatory ground. In our opinion, this is related to the difficulty in determining the comparator, since the properly identified person of comparator allows determining whether the discriminatory ground mentioned by the plaintiff, was actually the factor that influenced the conduct of the discriminating person.

We pointed out the fact that shifting the burden of proof, when deciding in cases of breach of the principle of equal treatment, causes significant application problems to the courts. In the courts' practice there is a tendency to lay unreasonable demands of evidence on plaintiffs, namely in respect of such facts that are not in plaintiff's power, or, in accordance with requirements of EU law and practice of the EU Court of Justice, should not be evidenced.

We observed that if the courts concluded that the defendant's conduct was a breach of the principle of equal treatment, they preferred adjudicating adequate satisfaction, e.g. in the form of apology, before adjudicating compensation for non-pecuniary damage in money. Also in cases where the courts adjudicated compensation for non-pecuniary damage to plaintiff, these were often symbolic amounts or they were cases that could not be classified under any ground of discrimination under the Anti-Discrimination Act.

The Slovak courts' practice and sanctions imposed on discriminating entities in case of finding breach of the principle of equal treatment rarely provide adequate satisfaction to the person discriminated against, they impose insufficient sanctions on discriminating entity and in practice they have no potential to discourage any potential discriminating entities from discriminatory conduct. It results from the analyzed decisions that the courts adjudicated to those discriminated against compensation for non-pecuniary damage in money only in 12 cases out of 22, when they admitted or partially admitted the action. These cases mostly

related to the claimed breach of the principle of equal treatment in employment. The amount of the adjudicated compensation ranges from € 165 up to € 66,387.83. Most cases where the courts adjudicated compensation for non-pecuniary damage in money relate to the claimed breach of the principle of equal treatment in employment relations (claimed discrimination in employment termination, harassment in the workplace, etc.). Only one case relates to discrimination in access to employment (refusal to accept a man for the job of a cleaner) and two cases relate to access to services (refusal of service in a pub, discrimination in access to housing). In six cases plaintiffs specified the discriminatory grounds (gender, marital status, disability, race / ethnicity); in four cases plaintiffs did not specify the discriminatory grounds and the facts described in the decision did not anticipate existence of a discriminatory ground protected by the Anti-Discriminatory Act. The highest sum of non-pecuniary damage adjudicated by the Slovak courts in the decisions we analyzed, amounts to € 66,400 (claimed discrimination in employment without specifying the discriminatory ground under the Anti-Discrimination Act), but according to information we received from the court, the proceeding is still pending. Hence such practice of the courts in decision-making on compensation for non-pecuniary damage in money may not be, under EU law and practice of the EU Court of Justice, considered the taking of measures that have a “sufficiently dissuasive effect”.

Recommendations

Based on the findings reported in this study we consider important to address to the responsible state authorities the following recommendations, adoption of which will improve access to effective legal protection against discrimination and ensure more effective application of anti-discrimination legislation in Slovakia:

- to continually raise awareness in the area of protection against discrimination especially in the population that faces such acts increasingly and ensure the dissemination of information on the provision of legal aid in cases of discrimination by public bodies, such as the Center for Legal Aid;
- to ensure continuous training of judges in the area of anti-discrimination focusing on consistent application of national anti-discrimination legislation in accordance with international law, including EU law and constant practice of the European Court of Human Rights, the Court of Justice of the EU and the UN Committees. Training of judges in the area of anti-discrimination must also include overcoming prejudices and stereotypes against groups that in our society face discrimination on the basis of prohibited discriminatory grounds. This training should also be a part of the preparation for the legal profession;
- to ensure the publication of any judicial decision (even when they are not final) issued by courts in anonymous form and make them available to public;
- to establish a transparent system in courts records of proceedings in cases of discrimination;
- on a national level keep records of and make publicly available the data on the number of submissions in cases of breach of the principle of equal treatment, the number of court proceedings related to breach of the principle of equal treatment and decisions issued in these proceedings, specifying also the area of discrimination and discriminatory ground;
- to ensure the effective functioning of the Slovak National Centre for Human Rights (National Equality Body), particularly in relation to the provision of legal aid and representation of the persons discriminated against in legal proceedings.

The courts, in the application of anti-discrimination legislation in proceedings relating to breach of the principal of equal treatment, must:

- ensure the application of national anti-discrimination legislation in line with EU law and international conventions on the protection of human rights, which the Slovak Republic is bound by;
- when shifting the burden of proof in proceedings relating to the breach of the principle of equal treatment, consistently apply valid legislation and not to burden the plaintiff with proving the facts that are not in its power or to prove the defendant's motivation and discriminatory ground;
- when deciding on sanction in proceedings relating to the breach of the principal of equal treatment, to base on the legal framework of the European anti-discrimination directives and practice of the Court of Justice of the EU. Therefore sanctions awarded by courts must comply with the requirement of effectiveness, proportionality and dissuasive effect;

- when deciding on compensation for non-pecuniary damage in money it should first of all be examined whether the adjudicated adequate satisfaction (moral satisfaction), e.g. in the form of apology, provides the aggrieved person with an effective protection and at the same time serves as a deterrent to discriminating persons. For this reason, the courts, bearing in mind the legal framework of the EU law and the practice of the Court of Justice of the EU should not focus exclusively on proving whether the claimed conduct in a significant way reduced the dignity, social esteem or social function of the person discriminated against.

Prehľad použitej literatúry

I. Slovenská a česká literatúra

Analytická správa o činnosti a postavení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v kontexte inštitucionálnej ochrany ľudských práv v SR. Bratislava : Úrad vlády SR, sekcia ľudských práv a rovnakého zaobchádzania, apríl 2011. [online], [citované 30. 08. 2012].

Dostupné na internete:

http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-133077?prefixFile=m_

BOBEK, M. – BOUČKOVÁ, P. – KUHN, Z. et al.: Rovnosť a Diskriminácia. Praha : C. H. Beck, 2007. 471 s. ISBN 978-80-7179-584-1.

BOUČKOVÁ, P. – HAVELKOVÁ, B. – KOLDINSKÁ, K. et al.: Antidiskriminačný zákon: Komentár. Praha : C. H. Beck, 2010. 405 s. ISBN 978-80-7400-315-8.

DEBRECÉNIOVÁ, J.: Antidiskriminačný zákon : Komentár. Bratislava : Občan a demokracia, 2008. 305 s. ISBN: 978-80-89140-16-9

DEBRECÉNIOVÁ, J.: Rozhodovanie súdov týkajúce sa rodovej rovnosti a ľudských práv žien: niekoľko zamyslení nad právnickým diskurzom a jeho spoločensko-kontextuálnymi aspektmi. In: Právny obzor, roč. 93, 2010, č. 6, s. 604 – 613. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.diskriminacia.sk/?q=en/node/1400>

Diskriminácia v EÚ 2009: Eurobarometer 71.2 – Výsledky pre Slovensko. Eurobarometer 2009. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete:

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_fact_sk_sk1.pdf

Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona (parlamentná tlač 474), ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v znení neskorších predpisov. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

<http://www.nrsr.sk/web/Dynamic/Download.aspx?DocID=268792>

Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona (parlamentná tlač 566) o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon). [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

<http://www.nrsr.sk/web/Dynamic/Download.aspx?DocID=187867>

FREDMAN, S.: Antidiskriminačné právo. Praha : Multikulturné centrum, 2007. 209 s. ISBN 978-80-254-1054-7.

GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M.: Diskriminácia a viacnásobná diskriminácia. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2010. 72 s. ISBN 978-80-89345-24-3. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete:

<http://eea.osf.sk/Docs/publications/2010%2005%20viacnaso%20diskriminacia%20pracovny%20zosit%20kor51.pdf>

GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M.: Ľudské práva, diskriminácia a menšiny vo verejnej percepcii. In: Na ceste k rovnosti. Bratislava : Občan a demokracia, 2008. s. 39 – 58. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.diskriminacia.sk/sites/default/files/na_cesta_sk.pdf

GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M.: Vieme čo je diskriminácia? Výsledky kvalitatívneho výskumu. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2008. [online], [citované 28. 08. 2012]. Dostupné na internete: http://www.ivo.sk/buxus/docs/vyskum/subor/Analyza_FG.pdf

Inšpektoráty práce a ich pôsobenie pri plnení záväzkov SR týkajúcich sa presadzovania dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania v pracovnoprávných a štátnozamestnaneckých vzťahoch. Bratislava : Občan, demokracia a zodpovednosť, február 2011. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.oad.sk/sites/default/files/downloads/Analyza_Inspektoraty_prace_2011.rtf

KOTVANOVÁ, A. – CHALOUPEK, V. – MÜNCHNEROVÁ, L.: Vnímanie ľudských práv a zásady rovnakého zaobchádzania u dospeléj populácie v SR. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2009. [online], [citované 28. 08. 2012]. Dostupné na internete:

<http://www.diskriminacia.sk/sites/default/files/SNSLP-vyskum.pdf>

KRAJČO, J. et al.: Občiansky súdny poriadok: Komentár, I. diel. 5. aktualizované vyd. Bratislava : Eurounion, 2010. 1304 s. ISBN 978-80-89374-11-3.

MESEŽNIKOV, G. – GYÁRFÁŠOVÁ, O. – BARTOS, J.: Slovenská justícia očami verejnosti, odborníkov a sudcov: Výsledky výskumného projektu Inštitútu pre verejné otázky. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, júl 2012. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.ivo.sk/buxus/docs/vyskum/subor/Slovenska_justicia_vyskum_IVO_jul_2012.pdf

Návrh smernice Rady KOM(2008) 426 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na náboženské vyznanie alebo vieru, zdravotné postihnutie, vek alebo sexuálnu orientáciu {SEK(2008) 2180}{SEK(2008)2181} /KOM/2008/426 v konečnom znení. [online], [citované 29. 08. 2012]. Dostupné na internete:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0426:FIN:CS:PDF>

Ročná záverečná správa o činnosti Slovenského národného strediska pre ľudské práva za rok 2011. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2012. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.SNSLP.sk/CCMS/files/Rocna_zavercna_sprava_2011_web.pdf

RYCHNAVSKÁ, M.: Monitoring (de)segregácie z pohľadu štátnej školskej inšpekcie. In: RAFAEL, V. (eds.): Odpovede na otázky (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti, 2011. 200 s. ISBN: 978-80-970143-7-7.

Správa o dodržiavaní antidiskriminačnej legislatívy za rok 2011. Košice : Národný inšpektorát práce, február 2012. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.safework.gov.sk/?id_fa=393&ins=nip

Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2010. Bratislava : Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2011. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.SNSLP.sk/CCMS/files/SPR%C3%81VA_za_rok_2010.pdf

Štatút Centra právnej pomoci. Schválený Ministerstvom spravodlivosti SR, účinný od 15. 03. 2012. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.legalaid.sk/system/files/statut_CPP_2012.pdf

Tlačová správa zo 131. zasadania Rady: Zamestnanosť, sociálna politika, zdravie a spotrebiteľské záležitosti. Brusel, 1. a 2. decembra 2011. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/11/471&format=HTML&aged=1&language=SK&guiLanguage=en>

Výročná správa Centra právnej pomoci za rok 2011. Bratislava : Centrum právnej pomoci, február 2012. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

http://legalaid.sk/system/files/vyroczna_sprava_cpp_2011.pdf

WILFING, P: Prístup verejnosti k súdnym rozhodnutiam: právna analýza. Bratislava : VIA IURIS – Centrum pre práva občana. 29 s. [online], [citované 05. 09. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.viaiuris.sk/stranka_data/subory/analyzy/analyza-pristupu-k-sudnym-rozhodnutiam.pdf

VÝROST, J. a kol.: Európska sociálna sonda (ESS) : 4. kolo na Slovensku. Prešov : Universum, 2010. ISBN 978-80-89046-65-2. [online], [citované 13. 09. 2012]. Dostupné na internete:

<http://www.saske.sk/SVUI/public/media/5827/2010%20-%20Europska%20socialna%20sonda%20-%204%20kolo.pdf>

II. Cudzojazyčná literatúra

Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities. Luxembourg : European Union Agency for Fundamental Rights. 2011. 65 s. ISBN 978-92-9192-676-3. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete:

http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/report-access-to-justice_EN.pdf

AMMER, M. – CROWLEY, N. – LIEGL, B. et al.: Study on Equality Bodies set up under Directives 2000/43/EC, 2004/113/EC and 2006/54/EC: Synthesis report. Utrecht : Human European Consultancy, 2010. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete:

<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6454&langId=en>

CHOPIN, I. – GOUNARI, E.-M.: Developing Anti-discrimination Law in Europe: The 27 EU States Compared. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010. 144 s. ISBN 978-92-79-14177-5. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.migpolgroup.com/public/docs/192.DevelopingAntiDiscinEurope_Comparativeanalysis_V_11.10_EN.pdf

Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Slovak Republic, 25. March 2010, CERD/C/SVK/6-8. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/co/CERD.C.SVK.CO.6-8.doc>

Discrimination in the European Union in 2009. Special Eurobarometer 317. Brussels : European Commission, 2009. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_en.pdf

FARKAS, L.: Segregation of Roma Children in Education: Adressing Structural Discrimination through the race quality directive. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2007. 51 s. ISBN 978-92-79-05605-5. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.migpolgroup.org/public/docs/5.Segregation_Roma_children_edu_en_07.07.pdf

FARKAS, L.: Limited Enforcement Possibilities under European Anti-discrimination Legislation – A Case Study of Procedural Novelties: Actio Popularis Action in Hungary. In: Erasmus Law Review, Volume 3, Issue No. 3, 2010, s. 181 – 196. [online], [citované 12. 09. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.erasmuslawreview.nl/files/Volume03Issue03-Farkas>

FREDMAN, S.: Comparative study of anti-discrimination and equality laws of the US, Canada, South Africa and India. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2012. 84 s. ISBN 978-92-79-23769-0. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete:

<http://bookshop.europa.eu/en/comparative-study-of-anti-discrimination-and-equality-laws-of-the-us-canada-south-africa-and-india-pbDS3012560>

General policy recommendation No. 2 on specialised bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level. Strasbourg : European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), 1997. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n2/Rec02en.pdf

General recommendation XXXI on the prevention of racial discrimination in the administration and functioning of the criminal justice system. The Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD), 2005. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/GC31Rev_En.pdf

McCRUDDEN, CH.: Buying Social Justice : Equality, Government Procurement and Legal Change. New York : Oxford University Press, 2007. 680 s. ISBN: 978-0-19-923243-7.

McCRUDDEN, CH.: International and European Norms Regarding National Legal Remedies for Racial Inequality. In: Fredman, S. (eds.): Discrimination and Human Rights: The Case of Racism. New York : Oxford University Press, 2001. s. 251 – 307.

PALMER, F.: Re-dressing the Balance of Power in Discrimination Cases: The Shift in the Burden of Proof. In: European Anti-Discrimination Law Review, November 2006, Issue No. 4, s. 23 – 29. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

http://www.migpolgroup.com/publications_detail.php?id=173

Providing independent assistance to victims of discrimination: An Equinet report. Brussels : Equinet, 2011. 42 s. ISBN 978-92-95067-60-8. [online], [citované 14. 09. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.gleichbehandlungsanwaltschaft.at/DocView.axd?CobId=47481>

The Racial Equality Directive: application and challenges. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2011. 28 s. ISBN: 978-92-9192-662-6. [online], [citované 30. 08. 2012]. Dostupné na internete:

http://fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_per_year/2012/pub_racial_equal_directive_synthesis_en.htm

Written Comments concerning the third periodic report of the Slovak republic under the International Covenant on Civil and Political Rights: For the consideration by the Human Rights Committee. Center for Civil and Human Rights, People in Need Slovakia, April 2010. [online], [citované 13. 09. 2012]. Dostupné na internete:
<http://poradna-prava.sk/dok/NGO%20Written%20comments%20HRC%20ICCPR.pdf>

III. Zoznam použitých právnych predpisov

Právne predpisy Slovenskej republiky

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov

Zákon č. 71/1992 o súdnych poplatkoch v znení neskorších predpisov

Zákon č. 634/1992 Zb. o ochrane spotrebiteľa v znení neskorších predpisov

Zákon č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v znení neskorších predpisov

Zákon č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti v znení neskorších predpisov

Zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o slobode informácií) v znení neskorších predpisov

Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov

Zákon č. 313/2001 Z. z. o verejnej službe v znení neskorších predpisov

Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov

Zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Zákon č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi a o zmene a doplnení zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 8/2005 Z. z., v znení neskorších predpisov

Zákon č. 85/2008 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v znení neskorších predpisov

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých predpisov v znení neskorších predpisov

Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov

Smernica 31/2005 Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky z 20. decembra 2005 č. 665/2005-53 o súdnej štatistike v platnom znení

Právne predpisy Českej republiky

Zákon č. 198/2009 Sb. z 23. 4. 2008 o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)

Právne predpisy Maďarska

Zákon č. CXXV z roku 2003 o rovnakom zaobchádzaní a o podpore rovnosti príležitostí

Právne predpisy Európskej Únie

Zmluva o fungovaní Európskej únie: Konsolidované znenie Zmluvy o fungovaní Európskej únie (Ú. v. EÚ C 83/47, 30.03.2010)

Smernica Rady 75/117/EHS z 10. februára 1975 o aproximácii práva členských štátov týkajúceho sa aplikácie princípu rovnakého odmeňovania mužov a žien (Ú. v. ES L 045, 19.02.1975)

Smernica 76/207/EHS z 9. februára 1976 o postupnom vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach súvisiacich s prístupom k zamestnaniu, formácii a pracovným podmienkam, v znení novely 2002/73/ES (Ú. v. ES L 039, 14.2.1976)

Smernica Rady 79/7/EHS z 19. decembra 1978 o postupnom vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach súvisiacich so sociálnym zabezpečením (Ú. v. ES L 006, 10. 01. 1979)

Smernica Rady 86/378/EHS z 24. 7. 1986 o zavedení zásady rovnakého zaobchádzania pre mužov a ženy v systémoch sociálneho zabezpečenia pracovníkov, v znení novely 96/97/ES (Ú. v. ES L 225, 12. 08. 1986)

Smernica Rady 86/613/EHS z 11. decembra 1986 o uplatňovaní zásady rovnakého zaobchádzania pre mužov a ženy samostatne zárobkovo činných/činné, vrátane oblasti poľnohospodárstva, a o ochrane v materstve (Ú. v. ES L 359, 19. 12. 1986)

Smernica Rady 97/80/EHS z 15. decembra 1997 o dôkaznom bremene v prípadoch diskriminácie založenej na pohlaví (Ú. v. ES L 014, 20. 01. 1998)

Smernica Rady 2004/113/ES z 13. decembra 2004 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám a k ich poskytovaniu (Ú. v. EÚ L 373, 21. 12. 2004)

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES z 5. júla 2006 o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania (prepracované znenie) (Ú. v. EÚ L 204, 26. 07. 2006)

Medzinárodné dohovory

Dohovor Medzinárodnej organizácie práce o diskriminácii (č. 111, 1958). Publikovaný v Zbierke zákonov SR ako Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí pod č. 465/1990 Zb.

Dohovor Medzinárodnej organizácie práce o rovnakom odmeňovaní mužov a žien za prácu

rovnakej hodnoty (č. 100, 1951). Publikovaný v Zbierke zákonov SR ako Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí pod č. 450/1990 Zb.

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (1979). Publikovaný v Zbierke zákonov SR ako Vyhláška ministra zahraničných vecí pod č. 62/1987 Zb.

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950). Publikované v Zbierke zákonov ako Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb.

Dohovor o právach dieťaťa (1989). Publikovaný v Zbierke zákonov SR ako Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí pod č. 104/1991 Zb.

Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (2006). Publikovaný v Zbierke zákonov SR ako Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí pod č. 317/2010 Z. z.

Dohovor UNESCO proti diskriminácii vo vzdelávaní (1960)

Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (1965). Publikovaný v Zbierke zákonov SR ako Vyhláška ministra zahraničných vecí pod č. 95/1974 Zb.

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (1966). Publikovaný v Zbierke zákonov SR ako Vyhláška ministra zahraničných vecí pod č. 120/1976 Zb.

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966). Publikovaný v Zbierke zákonov SR ako Vyhláška ministra zahraničných vecí pod č. 120/1976 Zb.

Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach (1996). Publikovaný v Zbierke zákonov SR ako Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí pod č. 161/1991 Zb.

Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín(1995). Publikovaný v Zbierke zákonov SR ako Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR pod č.160/1998 Zb.

Všeobecná deklarácia ľudských práv (1948)

Prehľad použitej judikatúry

I. Slovenské súdy

Rozhodnutia Ústavného súdu SR

Uznesenie Ústavného súdu SR zo dňa 27. 11. 2008 sp. značka II.ÚS 438/08-8

Rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky

Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 22. 02. 2012 sp. zn. 5Cdo/257/2010

Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 03. 10. 2011 sp. zn. 5Cdo/10/2011

Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 16. 05. 2012 sp. zn. 2Cdo/183/2008

Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 31. 03. 2010 sp. zn. 4Cdo/178/2008

Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 19. 07. 2012 sp. zn. 7Cdo/148/2011

Rozhodnutia krajských súdov SR

Uznesenie Krajského súdu Banská Bystrica zo dňa 27. 10. 2011 sp. zn. 15Co/214/2011

Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica zo dňa 27. 03. 2007 sp. zn. 12Co/6/2008

Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica zo dňa 11. 03. 2008 sp. zn. 13Co/16/2008

Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica zo dňa 05. 03. 2009 sp. zn. 16Co/33/2009

Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica zo dňa 16. 08. 2011 sp. zn. 13Co/187/2011

Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica zo dňa 04. 10. 2011 sp. zn. 14Co/110/2011

Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica zo dňa 08. 11. 2011 sp. zn. 13Co/289/2011

Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica zo dňa 12. 09. 2007 sp. zn. 17Co/167/2007

Uznesenie Krajského súdu Banská Bystrica zo dňa 04. 12. 2007 sp. zn. 14Co/265/2007

Uznesenie Krajského súdu Košice zo dňa 25. 10. 2007 sp. zn. 2Co/430/2006

Rozsudok Krajského súdu Košice zo dňa 15. 07. 2010 sp. zn. 2Co/115/2008

Rozsudok Krajského súdu Košice zo dňa 21. 10. 2010 sp. zn. 10Co/124/2005

Uznesenie Krajského súdu Košice zo dňa 30. 10. 2007 sp. zn. 11Co/71/2007

Uznesenie Krajského súdu Košice zo dňa 18. 03. 2010 sp. zn. 1Co/334/2008

Rozsudok Krajského súdu Nitra zo dňa 05. 06. 2006 sp. zn. 7Co/251/2005

Rozsudok Krajského súdu Nitra zo dňa 29. 10. 2008 sp. zn. 5Co/63/2008

Rozsudok Krajského súdu Prešov zo dňa 10. 01. 2008 sp. zn. 7Co/172/2006

Rozsudok Krajského súdu Prešov zo dňa 25. 08. 2009 sp. zn. 11Co/90/2008

Rozsudok Krajského súdu Prešov zo dňa 29. 09. 2009 sp. zn. 12Co/36/2009

Rozsudok Krajského súdu Prešov zo dňa 13. 05. 2010 sp. zn. 13Co/44/2009
Rozsudok Krajského súdu Prešov zo dňa 22. 11. 2011 sp. zn. 12Co/72/2011
Rozsudok Krajského súdu v Prešove zo dňa 23. 03. 2012 sp. zn. 3CoPr/3/2011
Rozsudok Krajského súdu v Prešove zo dňa 03. 04. 2012 sp. zn. 13Co/13/2012
Uznesenie Krajského súdu Prešov zo dňa 28. 10. 2008 sp. zn. 12Co/20/2008
Rozsudok Krajského súdu Trenčín zo dňa 06. 06. 2006 sp. zn. 17Co/17/2006
Uznesenie Krajského súdu Trenčín zo dňa 21. 04. 2009 sp. zn. 19Co/7/2009
Rozsudok Krajského súdu Trnava zo dňa 27. 11. 2007 sp. zn. 10Co/126/2007
Rozsudok Krajského súdu Trnava zo dňa 06. 03. 2008 sp. zn. 10Co/133/2007
Rozsudok Krajského súdu Trnava zo dňa 08. 04. 2008 sp. zn. 10Co/7/2008
Rozsudok Krajského súdu Žilina zo dňa 30. 03. 2011 sp. zn. 6Co/322/2010
Rozsudok Krajského súdu Žilina zo dňa 19. 05. 2011 sp. zn. 9Co/47/2011

Rozhodnutia okresných súdov SR

Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 10. 10. 2007 sp. zn. 16C/88/2006
Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 09. 05. 2011 sp. zn. 16C/85/2010
Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 20. 06. 2012 sp. zn. 16C/85/2010
Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 07. 06. 2007 sp. zn. 13C/11/2006
Uznesenie Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 14. 01. 2010 sp. zn. 13C/11/2006
Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 20. 11. 2007 sp. zn. 8C/119/2006
Rozsudok Okresného súdu Bratislava III zo dňa 16. 02. 2011 sp. zn. 42C/15/2010
Rozsudok Okresného súdu Brezno zo dňa 10. 11. 2010 sp. zn. 3C/71/2008
Rozsudok Okresného súdu Dolný Kubín zo dňa 29. 05. 2006 sp. zn. 5C/14/2005
Rozsudok Okresného súdu Dunajská Streda zo dňa 22. 05. 2007 sp. zn. 9C/129/2006
Rozsudok Okresného súdu Galanta zo dňa 26. 04. 2007 sp. zn. 8C/14/2003
Rozsudok Okresného súdu Humenné zo dňa 19. 10. 2011 sp. zn. 10C/110/2009
Rozhodnutie Okresného súdu Kežmarok zo dňa 17. 12. 2009 sp. zn. 3C/157/2005
Rozhodnutie Okresného súdu Kežmarok zo dňa 15. 05. 2008 sp. zn. 4C/215/2005
Rozsudok Okresného súdu Komárno zo dňa 20. 06. 2011 sp. zn. 10C/171/2009
Rozsudok Okresného súdu Liptovský Mikuláš zo dňa 21. 09. 2009 sp. zn. 8C/206/2007
Rozsudok Okresného súdu Liptovský Mikuláš zo dňa 20. 03. 2007 sp. zn. 4C/140/2006
Rozsudok Okresného súdu Martin zo dňa 15. 04. 2010 sp. zn. 5C/159/2009
Rozsudok Okresného súdu Michalovce zo dňa 31. 08. 2006 sp. zn. 12C/139/2005
Rozsudok Okresného súdu Michalovce zo dňa 29. 01. 2008 sp. zn. 12C/139/2005

Rozsudok Okresného súdu Nitra zo dňa 12. 12. 2007 sp. zn. 17C/71/2006
Rozsudok Okresného súdu Nitra zo dňa 13. 09. 2005 sp. zn. 25C/187/2004
Rozsudok Okresného súdu Poprad zo dňa 08. 11. 2011 sp. zn. 13C/81/2010
Rozsudok Okresného súdu Prešov zo dňa 15. 06. 2009 sp. zn. 25C/197/2007
Rozsudok Okresného súdu Prešov zo dňa 05. 12. 2011 sp. zn. 25C/133/2010
Uznesenie Okresného súdu Prešov zo dňa 10. 10. 2011 sp. zn. 25C/116/2011
Uznesenie Okresného súdu Prešov zo dňa 28. 11. 2011 sp. zn. 25C/116/2011
Rozsudok Okresného súdu Prešov zo dňa 20. 09. 2006 sp. zn. 10C/179/2005
Rozsudok Okresného súdu Prievidza zo dňa 14. 11. 2007 sp. zn. 7C/161/2005
Rozsudok Okresného súdu Prievidza zo dňa 14. 11. 2005 sp. zn. 15C/41/2004
Rozsudok Okresného súdu Revúca zo dňa 08. 08. 2011 sp. zn. 5C/171/2010
Rozsudok Okresného súdu Revúca zo dňa 28. 03. 2011 sp. zn. 6C/207/2010
Rozsudok Okresného súdu Revúca zo dňa 01. 06. 2010 sp. zn. 3C/36/2009
Rozsudok Okresného súdu Revúca zo dňa 23. 06. 2009 sp. zn. 6C/36/2009
Rozsudok Okresného súdu Rimavská Sobota zo dňa 17. 05. 2007 sp. zn. 16C/59/2006
Rozsudok Okresného súdu Rimavská Sobota zo dňa 17. 12. 2008 sp. zn. 8C/48/2006
Rozsudok Okresného súdu Ružomberok zo dňa 26. 10. 2010 sp. zn. 6C/23/2010
Uznesenie Okresného súdu Ružomberok zo dňa 16. 02. 2012 sp. zn. 5C/109/2011
Rozsudok Okresného súdu Senica zo dňa 26. 11. 2009 sp. zn. 4C/99/2004
Rozsudok Okresného súdu Senica zo dňa 12. 09. 2007 sp. zn. 7C/131/2005
Rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 30. 11. 2007 sp. zn. 5C/226/2005
Rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 17. 05. 2012 sp. zn. 5C/226/2005
Rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 27. 01. 2012 sp. zn. 1C/118/2010
Dopĺňací rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 10. 02. 2012 sp. zn. 1C/118/2010
Rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 07. 06. 2011 sp. zn. 6C/215/2010
Rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 23. 08. 2007 sp. zn. 6C/215/2005
Uznesenie Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 03. 12. 2007 sp. zn. 6C/215/2005
Rozsudok Okresného súdu Spišská Nová Ves zo dňa 18. 04. 2012 sp. zn. 11C/137/2011
Uznesenie Okresného súdu Svidník zo dňa 24. 09. 2009 sp. zn. 4C/92/2009
Rozsudok Okresného súdu Trenčín zo dňa 06. 03. 2007 sp. zn. 19C/343/2005
Rozsudok Okresného súdu Trenčín zo dňa 14. 11. 2008 sp. zn. 11C/259/2005
Rozsudok Okresného súdu Trenčín zo dňa 18. 12. 2009 sp. zn. 11C/259/2005
Rozsudok Okresného súdu Vranov nad Topľou zo dňa 22. 11. 2007 sp. zn. 4C/70/2006

Rozsudok Okresného súdu Vranov nad Topľou zo dňa 20. 03. 2009 sp. zn. 4C/70/2006

Rozsudok Okresného súdu Zvolen zo dňa 11. 06. 2003 sp. zn. 7C/190/2002

II. Medzinárodné súdne orgány

Rozhodnutia Súdneho dvora EÚ

Rozsudok zo dňa 17. 07. 2008 v prípade *S. Coleman v. Attridge Law and Steve Law*, C-303/06

Rozsudok zo dňa 17. 10. 1989 v prípade *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund I Danmark v. Dansk Arbejdsgiverforening, konajúci v mene Danfoss*, C-109/88

Rozsudok zo dňa 10. 04. 1984 v prípade *Sabine von Colson and Elisabeth Kamann v. Land Nordrhein-Westfalen*, C-14/83

Rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva

Rozsudok zo dňa 19. 06. 2001, *Kreuz v. Poľsko*, sťažnosť č. 28249/95

Rozsudok zo dňa 19. 12. 1997, *Brualla Gómez de la Torre v. Španielsko*, sťažnosť č. 26737/95

Rozsudok zo dňa 13. 07. 1995, *Tolstoy-Miloslavsky v. Spojené kráľovstvo*, sťažnosť č. 18139/91

Rozsudok zo dňa 13. 05. 1980, *Artico v. Taliansko*, sťažnosť č. 6694/74

Rozsudok zo dňa 09. 10. 1979, *Airey v. Írsko*, sťažnosť č. 6289/73

Rozsudok zo dňa 21. 02. 1975, *Golder v. Spojené Kráľovstvo*, sťažnosť č. 4451/70

III. Súdny iných štátov

Najvyšší súd Spojených štátov amerických

Morgan v. Virginia, 328 U.S. 373 (1946)

Rozhodnutia Ústavného súdu Českej republiky

Nález pléna Ústavného súdu ČR zo dňa 26.04.2006, Pl. ÚS 37/04

Diskriminácia na Slovensku

Hľadanie bariér v prístupe k účinnej právnej ochrane pred diskrimináciou

Autor/-ky: Vanda Durbáková, Barbora Holubová (spoluautorka I. časti, 4. kapitoly),
Štefan Ivanco, Stanislava Liptáková

Tlač: VIENALA s.r.o.

Vydavateľ: Poradňa pre občianske a ľudské práva

Rok vydania: 2012

ISBN 978-80-970562-1-6

Presne pred desiatimi rokmi sa autor a autorky publikácie, ktorú práve držíte v rukách, rozhodli, že sa už nebudú len prizerať porušovaniu ľudských práv a diskriminácii na Slovensku, a začali konať. Ich konanie na poli antidiskriminačného práva bolo natoľko úspešné, že postupne nadobudlo ohlas, ktorý s ľahkosťou presiahol hranice Slovenska – spomeňme napríklad úspešné žaloby pred Európskym súdom pre ľudské práva v Štrasburgu v prípadoch sterilizácií rómskych žien. Úsilie, ktoré celý ten čas vkladali do boja s diskrimináciou, sa premietlo do stránok tejto publikácie, kde sa autorovi a autorkám podarilo komplexne zachytiť aktuálne a chronické problémy súvisiace s diskrimináciou na Slovensku.

V prvej časti autor a autorky čitateľov a čitateľky zoznámia s aktuálnymi bariérami, ktorým je obeť diskriminácie na Slovensku nútená čeliť. Konštatovanie skutočnosti, že bariéry majú komplexnú povahu a prekonať ich sa podarí len tým najodhodlanejším osobnostiam, sa opiera o tri empirické výskumy, ktoré autor a autorky tejto publikácie realizovali. Druhá časť ponúka reflexiu doterajšej slovenskej judikatúry na poli antidiskriminačného práva. Zistenia sú opätovne založené na empirii, konkrétne na vyžiadaných rozhodnutiach súvisiacich s diskrimináciou od všetkých slovenských súdov nižšieho stupňa. Tretia časť je venovaná doterajšej (ne)činnosti orgánov štátnej správy pri potieraní diskriminácie. Nasledujú konkrétne odporúčania, ktoré by viedli

Verím, že stránky tejto publikácie primajú čitateľov a čitateľky k zamysleniu sa a prispievajú k zintenzívneniu spoločenského úsilia o návrat ľudských práv práve tam, kde patria – k samým základom hodnôt spoločnosti.

Michal Čermák
editor publikace

ISBN 978-80-970562-1-6

2012

Poradňa pre občianske a ľudské práva